SİGARA İÇMEYLE İLİŞKİLİ GÖRSEL İPUÇLARININ SİGARA İÇME İSTEKLİLİĞİNE ETKİSİ: DAVRANIŞSAL AKTİVASYON SİSTEMİ VE DAVRANIŞSAL İNHİBİSYON SİSTEMİNİN ROLÜ

Osman Fatih Çıtak
171180118

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Barış Özdemir

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

OSMAN FATİH ÇITAK'ın "Sigara İçmeyle İlişkili Görsel İpuçlarının Sigara İçme İstekliliğine Etkisi: Davranışsal Aktivasyon Sistemi ve Davranışsal İnhibisyon Sisteminin Rolü " başlıklı tezi 24.09.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi oy birliğiyle/~~oy çokluğuyla~~, başarılı/~~başarısız~~ olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Dr.Öğr.Üyesi Barış ÖZDEMİR Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Meral BOZDEMİR Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Sinem YILDIZ İNANICI Marmara Üniversitesi	.....

Prof. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa	iii/110

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

24/09/2019

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

(Islak İmza)

Öğrencinin Adı ve Soyadı

Osman Fatih Gitak

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Dokuman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

iii

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez süreci boyunca bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkısı olan, bilgi birikimi ve deneyimleriyle bana rehberlik eden ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Barış Özdemir'e saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde yer alan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Meral Bozdemir ve Dr. Öğr. Üyesi Sinem Yıldız İnanıcı'ya göstermiş oldukları ilgi ve tezime yapmış oldukları katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her zaman beni cesaretlendiren, bana inanan, aldığım kararlarda yanımda olan ve eğitim sürecim boyunca anlayış ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem, babam, abim ve ablama çok teşekkür ederim. Tez sürecim boyunca her zaman yanımda olan, beni motive eden ve desteğini hiç eksik etmeyen Ezgi Özdemir'e çok teşekkür ederim. Ayrıca bu süreç içerisinde destekleriyle yanımda olan tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Son olarak tezime gönüllü olarak katılmayı kabul eden tüm katılımcılara teşekkür ederim.

Osman Fatih Çıtak

Eylül, 2019

ÖZ

SİGARA İÇMEYLE İLİŞKİLİ GÖRSEL İPUÇLARININ SİGARA İÇME İSTEKLİLİĞİNE ETKİSİ: DAVRANIŞSAL AKTİVASYON SİSTEMİ VE DAVRANIŞSAL İNHİBİSYON SİSTEMİNİN ROLÜ

Osman Fatih Çıtak
Yüksek Lisans Tezi
Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Barış Özdemir
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

Bu araştırmada, sigara içmeyle ilişkili görsel ipuçlarının sigara içme istekliliği üzerindeki etkisinin Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) ve Davranışsal İnhibisyon Sistemi (DİS)'ne bağlı bireysel farklılıklar açısından farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra, sigara içmeyle ilişkili ipuçlarının, sigara içme istekliliğindeki etkisi üzerinde bağımlılık düzeyi, yoksunluk düzeyi ve cinsiyet gibi faktörlerin rolü de incelenmiştir. Araştırmada, katılımcılara sigara içmeyle ilişkili görüntüler içeren (ipucu) ve içermeyen (nötr) videolar sunulmuştur. Araştırmanın sonuçları, sigara içmeyle ilişkili görsel ipuçlarının, öznel değerlendirme yoluyla ölçülen sigara içme istekliliğini arttırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca, DAS alt boyutu dürtü düzeyi yüksek katılımcıların düşük olan katılımcılara kıyasla, sigara içmeyle ilişkili ipuçları karşısında sigara içme istekliliklerinin daha fazla arttığı gözlenmiştir. Buna karşın, diğer DAS alt boyutları ve DİS'te olduğu gibi, DAS toplam düzeyleri arasında da ipucu kaynaklı sigara içme istekliliklerinde anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Genel olarak, DAS alt boyutu dürtünün ödül ipuçlarına duyarlılık ile ilişkili olduğu belirtilirken, mevcut araştırma bulgusunun daha önce yapılan benzer araştırmalarla tutarlılık gösterdiği gözlenmiş ve bulgular alanyazındaki kuramsal ve görgül araştırmalarla birlikte tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Davranışsal Aktivasyon Sistemi, Davranışsal İnhibisyon Sistemi, Sigara İçme İstekliliği, Aranma, İpucu Etkisi.

ABSTRACT

THE EFFECT OF SMOKING-RELATED VISUAL CUES ON URGE TO SMOKING: THE ROLE OF BEHAVIORAL ACTIVATION SYSTEM AND BEHAVIORAL INHIBITION SYSTEM

Osman Fatih Çıtak
Master Thesis
Department of Psychology
Clinical Psychology Programme
Advisor: Asst. Prof. Barış Özdemir
Maltepe University, Graduate School of Social Sciences, 2019

This study aims to investigate whether the effect of smoking-related visual cues on the urge to smoking differs in terms of individual differences depending on the Behavioral Activation System (BAS) and the Behavioral Inhibition System (BIS). Also, the role of factors such as level of smoking dependency, level of deprivation and gender on the effect of smoking-related cues on the urge to smoking were examined. During the study, participants were presented smoking-related and neutral videos. The results of the study revealed that the smoking-related visual cues increased the urge to smoke, which was measured through self-report. In addition, it was observed that for the participants with high BAS Drive level the urge to smoking increased more compare to low ones in the presence of smoking-related cues. On the other hand, no significant difference of cue-induced urge to smoking was observed between levels of BAS total, as well as BIS and other BAS subscales. In general, while it was implied that the BAS Drive subscale was associated with sensitivity to reward cues, it was observed that the current research finding was consistent with similar previous studies and the findings were discussed together with theoretical and empirical research in the literature.

Keywords: Behavioral Activation System, Behavioral Inhibition System, Urge to Smoke, Craving, Cue Reactivity.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
KISALTMALAR xii
SİMGELER LİSTESİ xiii
ÖZGEÇMİŞ xiv
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
1.1. Sigara ve Bağımlılık 3
1.2. Aranma Kavramı ve Sigara Kullanımında Aranma 7
1.3. İpuçlarının Aranma Üzerindeki Etkileri 11
1.4. Bağımlılıkta ve İpuçlarına Yanıtta Bireysel Farklılıklar ve Etkili Faktörler 17
1.4.1. Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) ve Davranışsal İnhibisyon Sistemi (DİS) Etkisi 17
1.4.2. Cinsiyete İlişkin Farklılıklar 22
1.4.3. Yoksunluk ve Bağımlılık Düzeyinin Etkisi 23
1.5. Tezin Amacı ve Hipotezleri 24
1.6. Tezin Önemi 26
BÖLÜM 2. YÖNTEM 28
2.1. Katılımcılar 28
2.2. Veri Toplama Araçları 30
2.2.1. Demografik Bilgi Formu 30
2.2.2. Fagerström Nikotin Bağımlılığı Testi (FNBT) 31
2.2.3. Beck Depresyon Envanteri (BDE) 31
2.2.4. Sayı Dizisi Öğrenme Testi (SDÖT) 31

2.2.5. Sigara İçme İsteği Ölçümü (SİİÖ) 32
2.2.6. Davranışsal İnhibisyon Sistemi/Davranışsal Aktivasyon Sistemi Ölçeği (DİS/DAS Ölçeği) 32
2.2.7. Görsel Uyaranlar (İpucu Videosu ve Nötr Video) 33
2.2.7.1. İpucu Videosu 34
2.2.7.2. Nötr Video 35
2.3. İşlem 36
2.4. Verilerin Analizi 38
BÖLÜM 3. BULGULAR 40
3.1. Betimsel İstatistikler 42
3.1.1. DİS/ DAS Ölçeği ve Alt Ölçeklerinin Betimsel İstatistikleri 42
3.1.2. Katılımcıların Araştırma Değişkenleri Açısından Dağılımlarının Karşılaştırılması 42
3.2. Cinsiyet ve Sigara Kullanım Özellikleri ile Video Türünün Sigara İçme İsteğine Etkisine İlişkin Analizler 48
3.2.1. Cinsiyetin Etkisine İlişkin Analizler 49
3.2.2. Bağımlılık Düzeyi, Yoksunluk Düzeyi ve Sigara Kullanım Süresine İlişkin Analizler 51
3.3. DİS, DAS ve DAS Alt Ölçek Düzeyleri ile Video Türünün Sigara İçme İsteğine Etkisine İlişkin Analizler 54
BÖLÜM 4. TARTIŞMA 64
4.1. Seyredilen Video Türünün (İpucu ve Nötr) Aranma Düzeyine Etkisi 64
4.2. Cinsiyet ve Çeşitli Sigara Kullanım Özelliklerinin Seyredilen Video Türüne Göre Ölçülen Aranma Düzeylerine Etkisi 66
4.3. DİS/DAS Düzeylerinin Seyredilen Video Türüne Göre Ölçülen Aranma Düzeylerine Etkisi 73
4.4. Araştırmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları 77
4.5. Sonuç ve Öneriler 77
EK'LER 79
KAYNAKÇA 90

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....29
Tablo 2. Katılımcıların Sigara Kullanım Özellikleri.....30
Tablo 3. Kullanılan Ölçeklerin Betimsel Özellikleri.....35
Tablo 4. Katılımcıların Sunulan Videonun Sırasına ve Video Oyuncusunun Cinsiyetine Göre Dağılımları.....41
Tablo 5. DİS-DAS Ölçeği ve Alt Ölçekleri Betimsel İstatistikleri.....42
Tablo 6. DAS Düzeyi Gruplarının Cinsiyet, Videoların Sunum Sırası ve Video Oyuncusu Cinsiyeti Açısından Ki-Kare Analizi Karşılaştırması Tablosu.....43
Tablo 7. DAS Düzeyi Gruplarının FNBT ve Sigara Kullanım Özellikleri Açısından Bağımsız Gruplar için t-Testi Karşılaştırması Tablosu.....44
Tablo 8. Cinsiyet Gruplarının Video Sunum Sırası ve Video Oyuncusu Cinsiyeti ile Ki-Kare Analizi Karşılaştırması Tablosu.....48
Tablo 9. Cinsiyete Göre SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri.....49
Tablo 10.SİİÖ Fark Puanlarına Cinsiyetin (Kadın-Erkek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu.....50
Tablo 11. SİİÖ Fark Puanlarına Video Oyuncusu Cinsiyetinin (Hemcins-Karşı cins) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu.....51
Tablo 12. SİİÖ Fark Puanlarına Bağımlılık Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu.....52
Tablo 13. SİİÖ Fark Puanlarına Yoksunluk Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu.....53
Tablo 14. SİİÖ Fark Puanlarına Sigara Kullanım Süresinin (Kısa-Uzun) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu.....54
Tablo 15. DAS Düzeyi gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri.....55
Tablo 16. SİİÖ Fark Puanlarına Das Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu.....56
Tablo 17. Dürtü Düzeyi Gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri.....57

Tablo 18. SİİÖ Fark Puanlarına Dürtü Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu 58
Tablo 19. Eğlence Arayışı Düzeyi Gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri 59
Tablo 20. SİİÖ Fark Puanlarına Eğlence Arayışı Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu 60
Tablo 21. Ödüle Duyarlılık Düzeyi gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri 61
Tablo 22. SİİÖ Fark Puanlarına Ödüle Duyarlılık Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu 62

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kullanılan Ölçekler ve Uygulamaya İlişkin İşlem Yolu Şeması 39
Şekil 2. SİİÖ Fark Puanlarına Göre Dürtü Düzeyi ve Video Türü Etkileşim Etkisi 58

KISALTMALAR

BDE: Beck Depresyon Envanteri

DAS: Davranışsal Aktivasyon Sistemi

DİS: Davranışsal İnhibisyon Sistemi

FNBT: Fagerström Nikotin Bağımlılığı Testi

SDÖT: Sayı Dizisi Öğrenme Testi

SİİÖ: Sigara İçme İsteği Ölçümü

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

SİMGELER LİSTESİ

N: Örneklem Sayısı

n: Toplam Sayı

$\overline{X}$: Ortalama

SS: Standart Sapma

%: Yüzde

η_p^2: Eta Kare

Sd: Serbestlik Derecesi

p: Anlamlılık Düzeyi

ÖZGEÇMİŞ

Osman Fatih Çıtak

Psikoloji Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2019	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı
Ls.	2017	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
Lise	2011	Oğuz Canpolat Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2017-2018	Stajyer Psikolog, Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM)

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	*Burs/Ödül*
2016	Fatih SultanMehmet Vakıf Üniversitesi Akademik Başarı Bursu
2017	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yüksek Onur Belgesi

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

Kognitif ve Davranış Terapisi Eğitimi, Kognitif ve Davranış Terapileri Derneği (2017-halen)

Kabul ve Adanmışlık Terapisi Eğitimi, Kognitif ve Davranış Terapileri Derneği (2019-halen)

Kişisel Bilgiler

Cinsiyet	: Erkek
Doğum yeri ve yılı	: İstanbul, 1993
Yabancı diller	: İngilizce (iyi)
GSM / e-posta	: osmanfatihcitak@gmail.com

BÖLÜM 1.

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization; WHO) 2019 yılına ait raporunda, bulaşıcı olmayan risk faktörlerinin en önemlilerinden biri olarak gösterilen tütün kullanımı, AIDS, sıtma ve tüberküloz gibi ölümcül hastalıkların sonuçlarını da olumsuz etkilemektedir. Dünya genelinde yaklaşık 1.1 milyar yetişkin bireyin tütün kullandığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, tütün kullanımı, her yıl yaklaşık olarak sekiz milyondan fazla insanın ölümünden sorumlu olarak gösterilmektedir. Genel olarak, tütün ürünü türlerinden biri olan sigara, olumsuz etkilerinin bilinmesine ve ölümle sonuçlanabilecek sağlık sorunlarına yol açmasına karşın bugün dünya genelinde en çok tüketilen maddelerden biridir (WHO, 2019).

Sağlık Bakanlığı tarafından 2017 yılında yapılan Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Risk Faktörleri Araştırması'nın verilerine göre, ülkemizin toplam nüfusunun yaklaşık %31.5'inin halen tütün ürünlerini tükettiği ifade edilmekteyken, %29.2'sinin tütün ürünlerini her gün düzenli bir şekilde kullanmakta olduğu belirtilmiştir. Günlük tütün ürünü kullanıcılarının, %97.3'ünün sigara tükettikleri belirtilmiştir. Bununla birlikte, günlük tütün ürünü kullanım sıklığının erkeklerde %40.4, kadınlarda ise %18.2 olduğu belirtilmiştir (Üner, Balcılar ve Ergüder, 2018). Bir diğer yandan, Türkiye İstatistik Kurumu verilerince 2016 yılında toplam nüfusun %26.5'inin, erkeklerin %40.1'inin, kadınların ise %13.3'ünün her gün tütün ürünleri kullandığı raporlanmıştır. Bu veriler ışığında bakılacak olursa, 2016 yılından 2017 yılına gelindiğinde özellikle kadınlarda tütün ürünleri kullanımında önemli bir artış olduğu ve söz konusu bu artışın toplam nüfus için belirtilen oran artışını da açıkladığı çıkarsanmaktadır. Ülkemizde tütün ürünlerinin kullanımının yaş kategorilerine göre dağılımı incelendiğinde ise kullanımın, en yoğun olarak 25-44 yaş grubunda olduğu görülmekteyken, 65 yaş ve üstü bireylerde ise en düşük seviyede olduğu belirtilmiştir. Kişi başı günlük sigara tüketim adetinin ise

15 yaş ve üzeri sigara kullanıcılarında ortalama 17.3 olduğu raporlanmıştır (Bora Başara, Soytutan Çağlar, Aygün ve Özdemir, 2018).

Dünya genelinde birçok ülke sigara da dahil olmak üzere tütün kullanımına karşı çeşitli önleyici programlar yürütmekte ve kullanımın bırakılmasına yönelik tedavi girişimleri oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporlarına göre, Türkiye, sigarayı bırakma tedavilerinde en başarılı ülkelerden biri olarak gösterilmekle birlikte dumansız hava sahası oluşturma girişimleri açısından da oldukça iyi bir seviyede bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'de tütün ürünleri reklamları yasaklanmakta ve piyasada satılan sigara paketlerinin üzerinde çeşitli sağlık uyarılarına yer verilmektedir. Ek olarak, Türkiye tütün ürünlerine karşı medya kampanyalarını da etkin bir şekilde kullanan ülkeler arasında yer almaktadır. Örneğin, televizyon yayınlarında her ay 90 dakikalık bir zaman dilimi tütün ürünleri karşıtı bir yayın gösterilmek üzere ayrılmak zorundadır. Tüm bu bilgiler bağlamında, Türkiye, Dünya Sağlık Örgütü'nün tütün tüketiminin azaltılmasına yönelik sunduğu tavsiyelerin tümünü yerine getiren ilk ülke konumundadır (WHO, 2017, 2019).

Dünya genelinde belirtilen tüm bu önlemlerin alınmasına ve tütün ürünlerinin fiyatlarının artırılmasına rağmen tütün kullanımı milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açmaya ve hem tütün kullananlar hem de tütün kullanmayanlar için bir sağlık sorunu riski olmaya devam etmektedir. Tütün ürünü türlerinden biri olan sigaranın içeriğinde bulunan nikotin güçlü bir bağımlılık faktörüdür ve gençlerin dörtte birinin, dört ya da beş adet sigara tüketiminden sonra sigaraya karşı özerkliğini kaybetmeye başladığı; ortalama beş paket sigara tüketiminden sonra ise %60'ının bağımlı hale geldiği belirtilmektedir (WHO, 2019).

Tütün kullanımının yaygınlığı ve zararlarına ilişkin tüm bu bilgiler dikkate alındığında, en yaygın kullanılan tütün ürünü türü olan ve kolayca bağımlılık yaratabilen sigaranın doğasını anlamanın, mevcut koruyucu stratejiler ve müdahale yöntemlerinin geliştirilmesine ve yeni fikirlerle desteklenebilmesine katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, sigara kullanımının sürdürülmesine yol açan etkenlerin araştırıldığı çalışmalarda değinilen temel noktalardan biri aranma (craving) olgusu olmuştur. Dolayısıyla, aranma olgusunu etkileyen faktörlerin araştırılmasının da önemli olacağı düşünülmektedir (Cox, Tiffany ve Christen, 2001; Özdemir, 2009).

Bu bölümde, öncelikle bağımlılık ve sigara bağımlılığının gelişimine ilişkin kuramsal görüşler ve yapılan çalışmalara dair alanyazını bilgisine yer verilmiştir. Daha sonrasında ise aranma olgusunun sigara bağımlılığındaki yeri, gelişimi ve etkisi ile dışsal ipuçları ve Davranışsal Aktivasyon Sistemi/Davranışsal İnhibisyon Sistemi'nin (DİS/DAS) aranma olgusunun gelişimi üzerindeki etkilerine ilişkin alanyazını bilgisi sunulmuştur.

1.1. Sigara ve Bağımlılık

Tütünün tarihçesinin çok eski zamanlara dayandığı düşünülmektedir. Maya Medeniyeti'nde, yaraların üstüne tütün sararak acılar azaltılmaya çalışılmakta ve Aztek Medeniyeti'nde ise, dini bir ritüelin parçası olarak duman solunmaktaydı. 16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'ya getirilen tütün, 18. yüzyılda ise geniş ölçüde bir tüketime ulaşmıştır. Bu yüzyıllar arasında tütünün hastalıkları iyileştirici bir bitki olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Önceleri, pipo içinde ya da burundan çekilerek tüketilen tütünün, sigara şeklindeki kullanımı ise daha sonraki yıllara dayanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1960'lı yıllarda sigarayla ilgili halk sağlığı uyarılarının yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bununla beraber yine ABD'de 1964 yılında Surgeon General Raporu'nda sigaranın sağlığa zararları açık bir şekilde gösterilmiştir (Ögel, 2010).

Sigara kullanımı, 20. yüzyıl ortalarına kadar bir bağımlılıktan ziyade alışkanlık olarak değerlendirilmiştir. Ne var ki, sigara başta olmak üzere, tütün ürünlerinin kullanımının dünya genelinde büyük bir yaygınlığa ulaşması neticesinde 20. Yüzyıl ortaları itibarıyla sigaranın, bağımlılık araştırmacılarının ilgisini çekmeye başladığı gözlemlenmektedir (Kalınkılıç, 2017).

Bağımlılık, psikoaktif maddenin miktar ve sıklığının kullanan kişi tarafından giderek artırılması, zararlarının farkında olunmasına karşın maddenin kullanımının sürdürülmesi, bırakma girişimlerinin sonuçsuz kalması ve zamanının büyük bölümünün madde arayarak geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Babaoğlu, 1997). Bir başka tanımlamaya göreyse, bağımlılık, temelde söz konusu dürtüsel madde arayışı ile ayırıcı özelliğini ortaya koyan, nüksedici ve süreğen bir beyin hastalığı olarak açıklanmaktadır (Tarhan ve Nurmedov, 2011). Tıp dilinde psikoaktif madde olarak tanımlanan, beynin işleyişini değiştiren ve kontrolünü bozan bu kimyasallar, bireylerin hem sosyal

ilişkilerine hem de fiziksel sağlığına zararlar vermektedir. Bu bağlamda, bağımlılığın gerek beyni gerekse de davranışı etkilediği belirtilmekte ve birçok biyolojik ve çevresel etmen, bağımlılığın gelişiminde araştırmacılar tarafından ortaya konulmaktadır (Tarhan ve Nurmedov, 2011).

Psikolojik, biyolojik, davranışsal ve sosyal faktörlerin birlikte rol oynadığı bir hastalık olarak tanımlanan madde bağımlılığını incelerken kalıtımsal faktörler kadar öğrenmenin etkisi de dikkate alınmalıdır. Bağımlılık geliştirici maddelerin pekiştirici etkilerinin bulunduğu ve beyindeki ödül yollarını aktive ettiği belirtilmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2015). Madde bağımlılığı öğrenme teorileri, bağımlılığı açıklamaya çalışmak yerine bağımlılıktan kaynaklanan davranışsal süreçleri ve bu süreçlerin bağımlılığı nasıl şekillendirdiği üzerine odaklanır. Madde bağımlılığı üzerine açıklamalar getiren öğrenme teorileri temel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki olan Klasik Koşullanma Teorisi, sıklıkla aynı çevre ve şartlar bağlamında defalarca madde kullanımın meydana gelmesine bağlı olarak, maddelerin kullanıcıda doğrudan fizyolojik ve dolaylı yoldan yoksunluk gibi reaksiyonlar ortaya çıkardığını söylemektedir. Buna göre, söz konusu madde ve bağlam arasındaki tekrar tekrar eşleşmeler sonucunda, bağlamsal ipuçlarının maddenin ortamda bulunmadığı durumlarda dahi maddenin etkilerini ortaya çıkarabildiğini belirtmektedir (Childress, Ehrman, Rohsenow, Robbins ve O'Brien, 1992; Shadel, Shiffman, Niaura, Nichter ve Abrams, 2000). Bir diğer temel öğrenme yaklaşımı olan Edimsel Koşullanma Teorisi ise madde bağımlılığında maddenin pekiştirici etkilerinin madde kullanımını belirlediğini öne sürmektedir. Madde kullanımının pekiştirici etkisinin madde kullanımıyla ilişkili davranışları ve madde kullanma olasılığını arttırdığını belirtmektedir. Öğrenme modelleri, bağımlılığı açıklamada nörobiyolojik modelleri tamamlayıcı niteliktedir (Shadel ve ark., 2000). Takip eden alt bölümlerde koşullanma teorilerine ilişkin görüşlere tekrar değinilecektir.

Bağımlılık yapan maddelerin bir diğer ortak özellikleri ise beyin ödül sistemleri üzerinde etkilerinin bulunmasıdır. Bu bağlamda, kullanılan maddelerin haz verici bir niteliğe sahip olması açıklanabilmektedir (Öztürk ve Uluşahin, 2015). Bağımlılık yapan maddelerin ve haz verici doğal ödüllerin beyin ödül sistemlerinde ortak bir yol kullandıkları ve dopamin seviyelerini arttırdıkları belirtilmektedir (Akt. Öztürk ve Uluşahin, 2015). Buradan hareketle, bağımlılık yapan tüm maddelerin doğrudan ya da

dolaylı yoldan nükleus akkumbensi aktive ederek dopaminerjik ödül yolağını tetiklediği ve böylece psikoaktif madde kullanımının dopamin salınımını belirli bir düzeyde tuttuğu belirtilmektedir (Gardner, 2011). Merkezi sinir sisteminde haz almayla ilişkilendirilen ve hormon düzenlenmesi görevlerinde etkin rol oynayan dopaminin olası eksikliğinin bir bakımdan ödül yaşantısı eksikliği anlamına gelebileceği belirtilmektedir (Tarhan ve Nurmedov, 2011).

Bu veriler doğrultusunda madde kullanımında ödül ihtiyacının ve ödülün pekiştirici etkisinin bağımlılığın gelişiminde önemli rol oynadığı noktasında teorilerin ortak bir fikrinin olduğu gözlemlenmektedir. Shadel ve arkadaşlarının 2000 yılında yaptıkları çalışmada belirttikleri üzere, farklı bağımlılık modellerinin birbirleri üzerinde bir üstünlük sağlamaktan ziyade tamamlayıcı nitelikte oldukları düşünülmektedir.

Bağımlılık yapan maddeler arasında en yüksek ölüm oranına sahip olanı sigara olmakla birlikte sigarayla ilişkili gerçekleşen ölümlerin diğer maddelerin etkileriyle gerçekleşen ölümlerin toplamından dahi daha fazla olduğu belirtilmektedir (Tarhan ve Nurmedov, 2011). Sigara, içeriğinde 4000'in üzerinde barındırdığı maddelerle sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu maddelerden biri olan katranın sigaranın kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan kanserlerden sorumlu olduğu düşünülmektedir. Sigaranın içerisinde bulunan maddelerden bir diğeri olan nikotin ise sigara bağımlılığına neden olan temel etken madde olarak gösterilmektedir (Ögel, 2010). Nikotinin tüketildikten yalnızca 5-10 saniye içerisinde beyne ulaşmakta olduğu belirtilmekle birlikte, bağımlılık yaratan diğer bütün maddelerde olduğu gibi nikotinin de beynin haz ve ödülden sorumlu merkezine ulaşarak bağımlılık geliştirmekte olduğu düşünülmektedir (Tarhan ve Nurmedov, 2011).

Nöroadaptasyon modeli bu noktayı, maddenin, ulaştığı reseptörlerdeki duyarlılığı tekrarlı alımlar sonucunda değiştirdiği ve bağlanacağı mevcut alıcı sayısını arttırdığı şeklinde açıklamaktadır (Robinson ve Berridge, 1993). Ancak, bu alıcılar bir süre sonra maddenin mevcut dozlarına karşı duyarsızlaşmaya başlamaktadır. Dolayısıyla, maddenin dozları sabit kaldıkça önceki etkilerine nazaran zayıf etkiler oluşturmaya başlaması ile tolerans gelişmekte ve maddenin varlığına alışan merkezi sinir sistemi ise bir telafi yolu olarak yoksunluk tepkileri geliştirmeye başlamaktadır.

Yoksunluğu önlemek için yapılan girişimlerin ise, kompulsif biçimde madde alımının belirleyicisi olduğu belirtilmektedir (Collins ve Marks, 1991; Shadel ve ark., 2000).

Nikotinin, sigara kullanımının bağımlılığa dönüşmesinde birincil etken olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Genel olarak sigara bağımlılığı ise, yoksunluktan kaçınma ile motive edilmiş olarak, yoksunluk semptomlarının ortaya çıkmasını engelleyebilecek bir eşiğin üzerinde nikotin seviyelerini korumaya yönelik bir dürtüsel davranış olarak kavramsallaştırılmaktadır (Shadel ve ark., 2000; Stolerman ve Jarvis, 1995). Genel olarak sigara kullanan bireylerin dikkate değer bir kısmı sigara kullanımından dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmelerine karşın, nikotin bağımlılığı nedeniyle sigara kullanmaya devam etmektedirler (Benowitz, Hukkanen ve Jacob, 2009; Kanıt ve Keser, 2010; Akt. Kalınkılıç, 2017). Bu bağlamda daha yüksek bağımlılık seviyesine sahip bireylerin sigara tüketmeye daha büyük bir arzu göstermeleri beklenebilir. Bir diğer yandan, bağımlılığa alt türleri bağlamında bakıldığında, fiziksel bağımlılıkta toleransın gelişmesiyle terleme, çarpıntı, titreme, huzursuzluk gibi çeşitli yoksunluk belirtileri ortaya çıkabilmekteyken, psikolojik bağımlılık da ise toleransın gelişmediği ancak kişide maddenin yaşattığı etkiyi yeniden deneyimlemeye ve maddeyi aramaya yönelik güçlü bir isteğin bulunduğu belirtilmektedir (Tarhan ve Nurmedov, 2011). Bu bağlamda, nikotin kaynaklı psikofarmakolojik etkilerin haricinde sigara bağımlılığı ve sigaranın bırakılma güçlüğünün üzerinde, genetik ve çevresel etkenlerin de etkili olduğu düşünülmektedir (Rezvanfard, Ekhtiari ve Mokri, 2009; Robinson ve Berridge, 1993; Tiffany, 1990).

DSM V'te madde bağımlılığı ile ilgili ana başlık ve alt başlıklarda, DSM IV'e göre çeşitli değişikliklere gidilmiştir. DSM V'te önceki sürümde "madde kötüye kullanımı" ve "madde bağımlılığı" olarak değerlendirilen iki ayrı tanı yerine "madde kullanım bozukluğu" altında tek bir tanı getirilmiştir. Bununla beraber bir değişikliğe daha gidilmiş ve madde kullanmaya duyulan güçlü isteği belirten aranma (craving) kavramı ana bir tanı ölçütü olarak DSM V'te yer almıştır. Bu bağlamda, DSM V'te belirtildiği şekliyle tütün kullanım bozukluğu tanısı için, belirtilen 11 ölçütten en az ikisinin eşlik ettiği işlevselliği bozan ve sıkıntıya yol açan 12 aylık bir tütün kullanım sürecinin bulunması gerektiği belirtilmektedir. DSM V'te tütün kullanım bozukluğu tanısı için gerekliliği belirtilen söz konusu ana ölçütlerden biri de aranma kavramıdır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013; Hasin ve ark., 2013; Öztürk ve Uluşahin, 2015).

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, sigara kullanımının sürdürülmesine yol açan etkenlerin araştırılmasının, sigara kullanımının sonlandırılması amacıyla geliştirilebilecek müdahale programlarına katkı sağlanması için gerekli olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda sigara kullanımına etki eden faktörlerin araştırılmasına yönelik çalışmalarda temel odak noktalarından biri de "aranma" kavramı olmuştur (Cox, Tiffany ve Christen, 2001; Özdemir, 2009). Sigara kullanımında bağımlılığın gelişimi, kullanım ve bırakma süreci üzerinde aranma olgusunun ortaya çıkardığı etkileri ele almak üzere, takip eden alt bölümde aranma kavramı ve aranmanın sigara bağımlılığındaki etkilerine yönelik yapılan çalışmalar ve kuramsal görüşlere dair alanyazını bilgilerine yer verilmiştir.

1.2. Aranma Kavramı ve Sigara Kullanımında Aranma

2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde sigara kullanıcısı olan bireylerin, yaklaşık olarak %68'ininin sigarayı tümüyle bırakmak istedikleri ve %55'inin ise 2014 yılında en az 1 günlük sigarayı bırakma girişiminde bulunarak sigara kullanımına geçici ara verdiği ya da sigarayı kalıcı olarak bıraktığı belirtilmiştir (Babb, Malarcher, Schauer, Asman ve Jamal, 2017; Gitchell, Shiffman ve Sembower, 2017). Sigaranın kalıcı olarak bırakılması oldukça zorlu ve çok boyutlu bir süreç olarak gösterilmekte olup, bireylerin sigarayı ilk bırakma denemelerinde başarıya ulaşmaları nadir görülen bir durum olarak belirtilmektedir. Yapılan çalışmalardan birinde, sigarayı bırakmada başarıya ulaşan bireylerin, ortalama 30 bırakma girişiminde bulundukları ve başarılı olmadıkları raporlanmıştır (Chaiton ve ark., 2016).

Sigarayı bırakmaya çalışan bireyler bırakma girişimlerinde bulundukları süreç içerisinde birtakım psikolojik ve fiziksel değişimlere maruz kalmaktadır. Bunların başında ise güçlenen bir sigara içme dürtüsü ve aranma tepkisi ile olumsuz duygulanımlar gelmektedir (Shiffman ve Waters, 2004; Van Zundert ve ark., 2012; Vasilenko ve ark., 2014; Akt. Alexander ve ark., 2019). Buradan hareketle yaşanan tüm söz konusu değişimlerin sigaradan uzak durmayı güçleştirdiği anlaşılmaktadır. Sigara kullanımında aranma olgusu, sigarayı bırakma aşamasında ya da bıraktıktan sonraki nüksün en güçlü belirleyicilerinden biri olarak gösterilmektedir (Allen, Bade, Hatsukami ve Center, 2008; Shiffman ve ark., 1997). Bu nedenle aranma üzerinde etkili

olabilecek etkenlerin anlaşılması, bırakıldıktan sonra sigara kullanımının nüksetmesinin kontrol altına alınmasında önemli bir adım olarak görülebilir.

Aranma, bireyleri maddenin arzu edilen etkilerine ulaşabilmeleri için bir hedef bulmaya ve ona ulaşmaya ya da o hedefe ulaşmak adına bir faaliyet göstermeye teşvik eden öznel bir deneyim olarak tanımlanmaktadır (Marlatt, 1987). Aranmanın genel yapısı itibarıyla davranışsal kontrol kaybına katkıda bulunduğu ve bağımlılık tedavisinde hedef konumda bulunduğu düşünülmektedir (O'Malley ve ark., 2002; Paille ve ark., 1995; Akt. Caselli, Manfredi, Ferraris, Vinciullo ve Spada, 2015). Sigarayı bırakmaya çalışan kişilerin ancak 12 aydan sonra kendilerine güvenmeye başlayabilecekleri belirtilirken, ilk üç ayın nüks riski açısından önemli bir dönem olduğu aktarılmaktadır. İlk üç ayın ardından fiziksel belirtilerin yerini psikolojik belirtilere bıraktığı düşünülmektedir (Ögel, 2010).

Bu bağlamda, sigarayı bırakmaya çalışırken içinde bulunulan sürecin her birey için farklılaşabildiği ve bireyin hangi aşamada olduğunun önemli olduğu bilinmektedir. Transteoretik Model'e (Değişim Aşamaları Modeli) göre sigara içen bireyler beş değişim evresinden geçmektedirler. Farkındalık öncesi evre, bireylerin sigaranın kendilerine bir sorun teşkil ettiğini düşünmedikleri ve dolayısıyla sigarayı bırakmaya karar vermedikleri evredir. Farkındalık evresinde, birey artık sigaranın kendisine sorun yarattığını fark etmeye başlamıştır; ancak değişime yönelik adım atmak konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Karar verme evresi, bireylerin ciddi bir şekilde sigarayı bırakmayı düşünmeye başladıkları ve sigarayı bırakmak için çeşitli stratejiler geliştirdikleri, bir bakıma sigarayı bırakmaya hazırlık evresidir. Eylem evresinde, birey artık sigarayı bırakmıştır. Bu evrede, sigarayla ilişkili tetikleyiciler ve çağrışımsal bağlamlardan uzak durması ya da bunları yönetmek üzere stratejiler geliştirmesi oldukça önemlidir. Son evre olan idame evresinde ise, sigarayı bırakmanın ardından en az 6 ay geçmiş ve birey değişimi günlük yaşamına adapte etmeye başlamıştır. Bununla beraber, değişimin sürekliliğini sağlamanın öneminin altı çizilmektedir. Bireylerin sigarayı bırakmadan evvel bu döngünün içerisinden 3-4 kez geçtiği belirtilmektedir (Prochaska ve DiClemente, 1982; Ögel, 2010).

Sigaranın bırakılması ya da kullanımın azaltılmaya başlanması ile güçlü bir sigara içme isteğinin başlamasının yüksek olasılıkta olduğu düşünülmekte; dolayısıyla,

sigara kullanıcılarının sigarayı bırakmalarının ardından henüz ilk birkaç gün içinde dörtte bir oranda nüks yaşadığı belirtilmektedir (Ögel, 2010). Bununla beraber, yapılan çeşitli çalışmalarda sigara bırakma girişiminin ilk aşamalarında ölçülen aranma yüksekliğinin bireylerin nüks yaşama risklerini arttırdığı ve aranmanın nüksün bir yordayıcısı olabileceği gösterilmiştir (Killen ve Fortman, 1997; Shiffman ve ark., 1997). Killen ve Fortman'ın, 2600 eski sigara kullanıcısını boylamsal olarak incelediği çalışmalarında, katılımcıların sigarayı bırakmalarını takiben 2 gün içinde ölçülen aranma düzeyleriyle, 12 ay içinde sigaraya tekrar başlayıp başlamadıkları arasında bir ilişki saptamışlardır. Buna göre, yüksek aranma düzeyi bildiren katılımcıların takip edilen süreçte daha fazla nüks yaşadıkları belirtilmiştir (Killen ve Fortman, 1997).

Bu noktadan hareketle, aranma kavramının sigara kullanıcıları tarafından sigaranın bırakılmasında en zorlayıcı unsur olarak görülmekte olduğu ortaya konmuştur (Orleans ve ark., 1991). Aranma, DSM V'te tütün kullanım bozukluğunun teşhisi için temel bir kriter görülmesinin yanı sıra sigara içmeyi sürdürme ve nüks riskini içeren temel motivasyonel süreçlerden biri olarak tanımlanmaktadır (Piasecki, 2006). Benzer şekilde, Shadel ve arkadaşları (2000) aranmayı yine motivasyonel bir itki olarak belirtirken, aranmanın bağımlılık için ayırt edici bir özellik olup bağımlılıkla ilgili 10 temel kavramdan biri olduğunu belirtmiştir. Bir diğer taraftan Robbison ve Berridge ise benzer bir bakış açısıyla aranmayı motivasyonel bir istek bağlamında davranışa yönelme olarak yorumlamaktadır (Robbison ve Berridge, 1993).

Bağımlılık ile ilgili olarak görüşlerini sunan kuramcıların bağımlılıkta olduğu gibi aranmaya yönelik açıklamalarında da hem farklılıklar hem de ortak noktalar bulunmaktadır. Tiffany (1990), Bilişsel İşlemleme Modeli'nde bağımlılığı tıpkı araba kullanmak ya da bir müzik aleti çalmak gibi otomatikleşen bir süreç olarak ele almıştır. Bu otomatik süreci yürüten yapı olarak ise daha önceden bellekte depolanmış olan eylem planlarını göstermektedir. Bu yaklaşımda aranma tepkilerinin, madde kullanmaya yönelik otomatik olarak uygulanan eylem planları engellendiğinde ya da bir noktada kesintiye uğradığında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Buna ek olarak, Bilişsel İşlemleme Modeli'ne göre, sigara bağımlılığına müdahale yöntemlerinde aranma tepkisini azaltmaya odaklanmak yerine aranmayı ortaya çıkaran uyaranların azaltılmasına ya da aranma tepkisinin ortaya çıktığı durumlar karşısında uygulamak üzere baş edebilme yöntemlerinin geliştirilmesine odaklanılmalıdır (Tiffany, 1990; Tiffany ve Conklin,

2000). Daha güncel bir bilişsel yaklaşımda ise aranma tepkilerinin ortaya çıktığı andaki ve sonrasındaki bilişsel süreçlerin önemine değinilmektedir. Koşullandırma teorileriyle uyumlu olarak, aranmanın ilk olarak çeşitli içsel ve dışsal ipuçları ile belirli davranışların arasındaki bağlantılardan öğrenildiğini ve çok boyutlu bir fiziksel, duygusal ve bilişsel sürecin devreye girmesi neticesinde oluşan zihinsel imgenin gerçek uyaranlarla olan benzerliğinin aranma tepkilerinin korunmasına ve artmasına aracılık ettiği belirtilmektedir (Kavanagah, Andrade ve May, 2005; Akt. Tapper, 2018).

Genel olarak aranma ile ilgili sunulan farklı görüş ve tanımlamaların ışığında, en çok değinilen noktanın, aranmanın, maddeye ulaşılması ve kullanılmasında önemli bir faktör olan motivasyonel bir öznel arzu hali olduğudur (Özdemir, 2009). Bir başka açıdan bakıldığında, halen sigara kullanıcısı olan ya da sigarayı bırakmış bireylerin, aranma düzeylerinde farklı zamanlarda değişimler gözlemlenmesi şaşırtıcıdır ve daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır (Dijkstra ve Menninga, 2015; Shiffman, 2009). Bu bulgulara ek olarak, birçok çalışmada, ipucu kaynaklı aranmanın sigara kullanımı ve nüks ile ilişkili olduğuna dair sonuçlar bulunmuştur (Abrams, Monti, Carey, Pinto ve Jacobus, 1988; Waters ve ark., 2004). Benzer şekilde yapılan çalışmalara göre, çevresel ipuçlarının belirtilen etkisine ek olarak, aranmanın, stres, algılanan madde kullanılabilirliği ve beklentiler gibi çeşitli bireysel ve bağlamsal değişkenlerden etkilendiği gösterilmiştir (Dar ve ark., 2010; Dols ve ark., 2002; Koob, 2008; Akt. Caselli ve ark., 2015). Sonuç olarak, aranma tepkilerinin gelişiminde hem içsel hem de dışsal tetikleyicilerin önemli bir rolü olduğu ileri sürülmüştür (Baker, Brandon ve Chassin, 2004).

Genel olarak araştırmalara baktığımızda dikkat çeken bir diğer nokta ise, bağımlılık ve aranma kavramına gerek bilişsel bir açıdan yaklaşan (Tiffany, 1990) gerekse de motivasyonel bağlamlarda ele alan yaklaşımların (Robbison ve Berridge, 1993) koşullanma ilkelerini ve çeşitli ipuçlarının aranma üzerindeki etkilerini açıklamalarının dışında tutmamaları olmuştur. Buradan hareketle, koşullanma ilkelerinin ve dışsal ipuçlarının aranma tepkileri üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Takip eden alt bölümde, koşullanma ilkelerinin ve ipuçlarının aranma üzerindeki etkilerine ilişkin görüş ve çalışmalara dair alanyazını bilgisine yer verilmiştir.

1.3. İpuçlarının Aranma Üzerindeki Etkileri

Son otuz yılda yapılan araştırmalara göre, sigara kullanımının sürdürülmesinde önemli bir faktör olarak ele alınan aranma düzeyinin, duygu ya da düşünce gibi içsel ipuçlarından ve sigara paketi görmek, sigara içen birini görmek ya da bunlarla ilişkili görüntüler görmek gibi dışsal ipuçlarından etkilendiği ortaya konmuştur (Carpenter ve ark., 2009; Niaura, Abrams, Pedraza, Monti ve Rohsenow, 1992; Shiffman, Paty, Gyns, Kassel ve Hickox, 1996). Nikotinin bağımlılık yapan etkilerinin yanı sıra, sigara kullanımında koşullanmış davranışların ve kişilik yapısının önemine değinilmektedir. Bir başkasının sigara içişini görmek, sigaranın kendisini veya paketini görmek gibi doğrudan sigarayla ilişkili ya da çay, kahve ve yemek sonrası alışkanlıkları gibi dolaylı olarak sigarayla ilişkili tetikleyicilerin sigara kullanımında önemine değinilmektedir (Ögel, 2010).

Aranma ve ipucu ilişkisinde belirleyici olan faktörler günümüzde pek çok araştırmacının merak konusu olmakla beraber, alanyazınında da çok farklı kuramsal çerçeveler tarafından ele alınan bir konu olmuştur (Tiffany, 1990). Aranmadaki bireysel farklılıkları anlamak üzere dikkate alınan önemli kuramsal çerçevelerden biri, klasik koşullanma teorisi olup, bu teoride geçmişte sigara içilmesi ile eşleştirilmiş durumsal ipuçlarının önemine değinilmiştir (Ferguson ve Shiffman, 2009). Sigara kullanımı esnasında sigara ile tekrarlı biçimde eşleştirilmiş olan içsel ve dışsal ipuçları, sigaranın bulunmadığı durumlarda dahi, koşullu uyaran olarak sigara kullanıcılarının sigara kullanımıyla ilintili güçlü öznel, fizyolojik ve davranışsal tepkiler göstermelerine yol açmaktadır. İpucu tepkiselliği (cue reactivity) olarak tanımlanan bu durum genel olarak klasik koşullanma temelinde ele alınmaktadır (Baker, Brandon ve Chassin, 2004; Rose, 2006). Klasik koşullanma çerçevesinde bu durum şu şekilde açıklanmaktadır: sigara kullanımı ile paralel olarak alınmış olunan nikotinin yarattığı etkilerle (koşulsuz uyaran ve tepki) tekrar tekrar eşleşmede bulunan ipucu niteliğindeki uyaranların (koşullu uyaranlar), gerek davranışsal (aranma davranışı) gerekse de fizyolojik tepkiler (koşullu tepki) ortaya çıkarabildikleri belirtilmektedir (Carter ve Tiffany, 1999; Sayette ve ark., 2000). En nihayetinde, maddelerin etkisine tekrar ve tekrar eşlik eden söz konusu çevresel özellikler ya da uyaranlar bir süre sonrasında maddenin doğrudan kendi etkisinden bağımsız bir şekilde de maddeye has etkileri ortaya çıkarabilecek bir noktaya gelmektedir (Childress ve ark., 1992).

Bağımlılığın doğasını pekiştirici etkilerle açıklamaya çalışan yaklaşımlar, temel olarak maddenin pekiştirici etkisini iki yönüyle ele almaktadır. Negatif pekiştirme bağlamında ele alanlara göre, kullanıcı, maddeyi yoksunluk semptomlarının ortaya çıkmasını engellemek ya da gidermek amacıyla kullanmaktadır. Pozitif pekiştirme bağlamında ele alanlara göreyse, madde kullanımının temel nedeni, maddenin haz verici özelliklerinin istenmesidir. Pozitif pekiştirmeye dayanan modellerde maddelerle ilişkili ipuçları genellikle ödüllendirici niteliklerle betimlenirken söz konusu ipuçlarının pekiştirici etkiyi kuvvetlendirerek kişilerde maddeyi almaya yönelik iştahlı bir dürtü ortaya çıkardığı belirtilmektedir (Baker, Morse ve Sherman, 1987; Wise, 1988; Akt. Özdemir, 2009). Her iki yaklaşımın birbirini tamamladığını ve her ikisinin de tüm maddelerin kullanımında geçerli olduğunu ileri süren görüşler de vardır (Robinson ve Berridge, 1993).

İpucu tepkiselliğinin doğasını açıklamaya çalışan çeşitli modeller geliştirilmiş olmakla birlikte, bu modellerin temel olarak üzerinde durdukları noktalardan biri çevresel ipuçlarının sigara kullanımının sürdürülmesi üzerindeki belirleyiciliğidir (Drobes, Elibero ve Evans, 2006; Robinson ve Berridge, 1993; Tiffany, 1990). Koşullanma ilkelerine dayanan Özendiriciye Duyarlılaşma Teorisi, madde alımının tek başına bağımlılık davranışlarını oluşturmayacağını belirterek, bağımlılığı açıklamak üzere aranma sürecini açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriye göre aranma, obsesif, rasyonel olmayan bir motivasyonla patolojik düzeyde madde isteği olarak tanımlanırken, aranmanın kompulsif şekilde madde arayışıyla karakterize bir madde kullanımına yol açtığı belirtilmiştir. Bu teori, biyolojik yaklaşımların, bağımlılık yapan maddelerin haz merkezini hedef aldığı görüşüne alternatif olarak, motivasyonel süreçleri ilişkisel öğrenme süreçleriyle birleştirerek bağımlılığa farklı bir açıklama getirmektedir. Bu teoriye göre, kullanılan maddenin tekrarlı alımıyla birlikte motivasyonel süreçlerle ilişkili beyin merkezinde kalıcı değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimler sonucunda madde kullanımına ilişkin patolojik olarak duyarlılaşmış bir motivasyon gelişmekte, söz konusu duyarlılaşmış motivasyon, örtük ya da açık şekilde davranışa yansıyabilmektedir. Tüm bu sürecin ardından, devam eden tekrarlı madde alımları neticesinde, maddeyle asosiye olan ipuçlarının kendileri, maddenin haz verici etkilerini ortaya çıkarmaya başlamakta ve motivasyonel aranmayı yaratacak özendirici nitelik kazanmaktadırlar (Robinson ve Berridge, 1993, 2003, 2008). Bu bağlamda, özendirici

nitelikle bağlantılı olarak açıklanan aranmanın, bilişsel bir karar verme sürecinden ziyade, ödül ipuçlarının motivasyonel çekiciliğiyle ilintili olduğunun altı çizilmektedir (Berridge ve Robinson, 2016).

Belirtilen tüm bu bilgiler ışığında, söz konusu kompulsif madde alımının neticesinde bellekte kalıcı değişimler oluşmakta olduğu ve çağrışımsal etki kazanan ipucu uyaranlarının kendilerine özgü bir alan kazandıkları ve bağımlılık geliştirilen maddeye özel bir belleğin geliştiği belirtilmektedir. Bu çağrışımsal tetikleyicilerin, tıpkı ilgili madde gibi işlev göstererek, bireyi madde kullanımına motive edip, edimsel yollarla öğrenilmiş davranışların otomatik bir şekilde ortaya çıkmasını ve sürdürülmesini sağlar noktaya geldiği belirtilmektedir. Bu madde kullanımına yönelik motivasyonun, birey kanser gibi ciddi hastalık risklerinin etkisi altındayken ya da madde kullanımının kesilmesinin ardından uzun yıllar sonra bile ortaya çıkabildiği belirtilerek, maddeye karşı uzun bir zamana yayılabilen bir duyarlılaşmanın da mümkün olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, maddenin kullanımının sürdürülmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan deneyimlerin, kişinin yaşamında zamanla daha çok etkili olmaya başladığı belirtilmektedir (Alıcı, 2008; Akt. Özdemir, 2009; Öztürk ve Uluşahin, 2015).

Genel olarak, madde kullanımında aranma ve ipucu uyaran ilişkisine yönelik kuramsal görüşlere bakıldığında, bu ilişkinin madde kullanımının sürekliliğini açıklamaya yönelik önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenme ilkelerine dayanan yaklaşımlar negatif veya pozitif pekiştirme yollarıyla bu ilişkiyi betimlerken, yine aynı ilkelere dayanan Özendiriciye Duyarlılaşma Teorisi'nde ise tekrarlanan madde kullanımı ile maddeyi çağrıştıran ipuçlarının kompulsif madde arayışını tek başına ortaya çıkarabilecek bir hale geldiği aktarılmaktadır. Bu bağlamda, sigara kullanımının sürekliliği ele alınırken de, sigara kullanıcılarının bırakma başarısızlığını yordayan ve sigaradan uzak durmalarını güçleştirerek aranma tepkilerini ortaya çıkaran bir unsur olarak gösterilen çevresel ipuçlarının, çağrışımsal özelliğinin dikkate alınması gerektiği gözükmektedir (Drummond, 2001).

İpucu tepkiselliğini ölçen çalışmalarda farklı türlerde ipuçlarının katılımcılara sunulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, katılımcının yanan bir sigarayı elinde tutması (in vivo ipucu), sigara içişini imgeleme, ipucunun görsel sunumu, sanal gerçeklik kullanımı ya da çeşitli stres faktörlerinin çalışmaya dahil edilmesi gibi çok çeşitli

şekilde uyaranların çalışmalarda kullanıldığı belirtilmektedir (Sayette, Griffin ve Sayers, 2010). Shadel, Niaura ve Abrams yaptıkları çalışmada (2001) katılımcının aktif olarak eylemde bulunduğu sigarayla ilişkili in vivo ipuçlarını (örneğin, bir sigarayı paketinden çıkarmak ya da elinde tutmak gibi), aranma tepkilerini ölçmede kullanılan en etkin ipucu yöntemi olarak belirtmiştir. Bu durumun nedenine bakıldığında ise, in vivo ipuçlarının, işitme, görme, dokunma ve koku alma duyu organlarımız ile temas ederek, duyusal girdinin daha efektif bir biçimde kodlanmasını sağlamış olması görülmektedir. Benzer şekilde, sigarayla ilişkili görsel ipucu kullanılarak aranma tepkisi ölçen çalışmalarda, sigarayla ilişkili video ipucu kullanımının, bir metnin ya da fotoğrafların sunumundan daha etkili olabileceği, aktive edilen duyusal yolak sayısının fazlalığına atıfta bulunarak açıklanabilmektedir (Özdemir, 2009). Bu açıdan, farklı türden ipuçlarının kullanıldığı bir çalışmada, hayali ipuçlarına (sigarayla ilişkili senaryo canlandırma) nazaran sigarayla ilişkili in vivo ipuçlarına (sigara paketinden bir sigara çıkartıp elde tutma) bağlı olarak oluşan aranma tepkilerinin, sigara kullanıcılarının sigarayı bırakma başarısızlıklarının daha büyük bir yordayıcısı olduğu gösterilmiştir (Erblich ve Bovbjerg, 2004). Carpenter ve arkadaşlarının (2009) yaptıkları çalışmada, sigara kullanıcısı katılımcılara sigarayla ilişkili in vivo ipucu (sigarayı yakma ve elde tutma) ve sigarayla ilişkili olmayan nötr uyaran (kalem ve silgi); stres yaratan bir uyaran (kişisel bir stres senaryosu) ve nötr bir uyaran (kişisel bir rahatlatıcı uyaran senaryosu) sunulmuştur. Katılımcıların aranma tepkileri hem öz bildirim ölçümü hem de fizyolojik ölçümler yoluyla belirlenmiştir. Buna göre, hem sigarayla ilişkili in vivo ipucuna hem de stresle ilişkili senaryo uyaranına bağlı olarak oluşan aranma tepkilerinin, kontrol uyaranlarına bağlı olarak ortaya çıkanlardan anlamlı şekilde daha yüksek olduğu gösterilmiştir.

Shiffman ve arkadaşlarının (2013) yaptıkları çalışmada ise, 207 sigara kullanıcısına, altı adet ipucu resim setinden her biri (sigarayla ilişkili ve alkolle ilişkili ipuçları, olumlu ve olumsuz duygu uyaranları, sigara yasaklarına ilişkin işaretler, sigarayla ilişkili olmayan nötr resimler), arasında en az 1 günlük süre bulunan ayrı oturumlarda gösterilmiştir. Bu oturumlarda, katılımcıların, öncelikle sigara içmelerine izin verilmesinin ardından 30 dakikalık bir sigaradan yoksun bırakılma süresi başlatılmış ve daha sonra sigara aranma düzeyleri öz bildirim yoluyla ölçülmüş; daha sonrasında ise katılımcılara ilgili ipucu sunumu gösterilmiş ve katılımcıların aranma

düzeyleri tekrar ölçülmüştür. Buna göre, nötr ipuçlarıyla karşılaştırıldığında, sigarayla ilişkili ipuçlarına (sigara içen biri, sigara paketi, kül tablası) bağlı olarak oluşan aranma tepkilerinin anlamlı şekilde daha fazla olduğu ve olumlu duygu uyandıran ipucu karşısında ise aranma tepkilerinin anlamlı şekilde azaldığı gösterilmiştir (Shiffman ve ark., 2013). Benzer şekilde, Conklin, Parzynski, Salkeld, Perkins ve Fonte'nin (2012) yaptıkları çalışmada, sigara kullanıcısı olan 158 katılımcıya yanan bir sigara ya da bir bar görüntüsü gibi altı adet sigarayla ilişkili resim ipucu ile bir kalem ve kağıt destesi ya da bir kilise görüntüsü gibi altı adet sigarayla ilişkili olmayan nötr resim sunulmuş; söz konusu uyaranlara bağlı olarak oluşan aranma tepkileri öz bildirime dayalı bir ölçümle belirlenmiştir. Buna göre, katılımcıların sigarayla ilişkili resim ipuçlarının sunumuna bağlı olarak gösterdikleri aranma tepkilerinin, nötr resimlere bağlı olarak gösterilene nazaran anlamlı şekilde daha fazla olduğu bulunmuştur.

Bir diğer yandan, ipucu tepkiselliğini ve sigara aranma tepkisini ölçen bazı çalışmalara dikkatli bakıldığında, araştırma tasarımında yer alan sigarayla ilişkili ipucu türünün, proksimal -yani sigarayla yakın ilişkili- ya da distal -sigarayla uzak yani bağlamsal ilişkili- olmak üzere farklı şekillerde kullanımlarının olduğu gözlemlenmektedir (Conklin ve ark., 2019). Araştırmacılar, kişilerin sigara kullanımıyla sık sık ilişkilendirdikleri bir otobüs durağı ya da bank gibi mekanların görüntülerinin, yani sigarayla uzak ilişkili ipuçlarının, çalışmada sigarayla yakın ilişkili bir ipucu sunulmasa dahi tek başlarına aranma tepkilerini ortaya çıkaracağını belirtmektedirler (Conklin ve ark., 2010, 2019). Ancak, ilgili alanyazınına bakıldığında, sigarayla yakın ilişkili ipuçlarının daha sık kullanıldığı gözlemlenmekte olup, sigarayla uzak ilişkili ipuçlarına nazaran sigarayla yakın ilişkili ipuçlarının, koşullu aranma tepkilerini daha belirgin hale getirdiği ve dolayısıyla, ipucu kaynaklı aranma tepkilerinin daha geniş bir açıdan incelenmesini olanaklı kıldığı düşünülmektedir (Conklin ve ark., 2008; Shiffman ve ark., 2013).

İpucu tepkiselliğiyle ilgili çalışmaların bazılarında, maddeyle ilişkili olarak hazırlanan ipucu videosu ve nötr video katılımcılara tek sefer sunulurken, bazı diğer çalışmalarda ise birden çok kez sunulmaktadır. Sonuç olarak, araştırmaların sunum tasarımında çeşitli değişiklikler bulunsa da sigara ile ilişkili ipucu tepkiselliği üzerine yürütülen çalışmalarda, sigara ipuçlarına verilen aranma tepkilerinin güçlü oluşu evrensel bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Sayette ve ark., 2010).

Bu bağlamda, genel olarak sigara ile ilişkili ipucu kullanılarak ipucu tepkiselliğini araştıran araştırmaların sonuçlarına baktığımızda, öncelikle sigaranın bırakılmasında zorlanma yaşanmasının ve nüksün, ipucu kaynaklı aranmayla ilişkili olduğuna dair çeşitli kanıtlar sunulmaktadır (Abrams ve ark., 1988; Carter ve Tiffany, 1999; Waters ve ark., 2004). Bununla birlikte yapılan çalışmalarda, sigarayla ilişkili ipucu kaynaklı aranma düzeyinin, ipucu sunumunu takiben gözlemlenen sigara tüketimini belirlediği gösterilmiştir (Shiffman ve ark., 2013). Nitekim, sigara kullanıcılarının, açlık gibi biyolojik nedenlerle göreceli olarak sabit düzeyde ortaya çıkan aranma tepkileri ile ipucu kaynaklı aranma tepkileri farklı süreçleri içeriyor gibi gözükmektedir. Bu açıdan, kronik olarak uygulanan çeşitli farmakolojik yöntemlerin (bupropion, nikotin bandı), sigara kullanıcılarında aranma düzeylerini azaltırken, ipucu kaynaklı aranmanın önüne geçemiyor olması dikkat çekicidir ve daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir (Ferguson ve Shiffman, 2009).

Tüm bu sonuçlara dikkatli bakıldığında, sigara kullanımındaki bırakma başarısızlığı ile ipucu kaynaklı aranma tepkileri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde olası ek faktörlerinde dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, ipuçlarına verilen yanıtlara açıklamalar getiren yaklaşımlar, söz konusu tepkisellik ölçümlerinde ipuçlarının etkinliğine önem atfetmektedirler. Ek olarak, çevresel ipuçlarıyla tetiklenen süreçlerin sigara kullanımının sürdürülmesindeki etkisinin aydınlatılması, bir bakıma sigara kullanımı ile ilgili geliştirilebilecek önleyici ya da tedaviye yönelik müdahalelerdeki başarı oranının artırılmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir (Ferguson ve Shiffman, 2009; Robinson ve Berridge, 1993; Tiffany, 1990).

Bununla birlikte, alanyazınına bakıldığında ipucu uyaranına bağlı olarak ortaya çıkan aranma tepkileri üzerinde, dürtüsellik, cinsiyet ve olumsuz duygu durumu gibi faktörlerin de etkili olabileceği belirtilmiştir (Doran ve ark., 2004; Maude-Griffin ve Tiffany, 1996; Niaura ve ark., 1998). Takip eden alt bölümde, mevcut çalışmada ipucu tepkiselliğindeki etkisi dikkate alınacak bireysel farklılıklar ve etkin faktörlere ilişkin alanyazını bilgisi sunulmuştur.

1.4. Bağımlılıkta ve İpuçlarına Yanıtta Bireysel Farklılıklar ve Etkili Faktörler

1.4.1. Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) ve Davranışsal İnhibisyon Sistemi (DİS) Etkisi

Pickering ve Corr (2008), kişilik çalışmalarının amaçlarından birinin de davranışı yordayan faktörlerin altında yatan biyolojik değişkenlerin tanımlanması olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, bu süreçte çevresel faktörlerin söz konusu bağlantıdaki yerinin yadsınamayacağı düşünülmektedir. Eysenck'in geliştirdiği kişilik kuramına farklı bir bakış açısı olarak ortaya çıkan Gray'in Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi (PDT), biyolojik bir model aracılığıyla bireysel farklılıkları açıklayan en önemli kuramlardan biri olarak görülmektedir (Pickering ve Corr, 2008). Eysenck'in (1967) kişilik modelinde, kişiliğin temel boyutlarını, biyolojik temelli öngörüleri dikkate alıp tanımlamasıyla birlikte insan kişiliğinin bilinmeyen unsurlarının bilimsel çalışmalarla incelenmesine yönelik katkı sağlandığı belirtilmektedir. Gray ise Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi'nde (1987, 1990), Eysenck'in öne sürdüğü bilgileri kişilik ve pekiştirme arasındaki bağ ile, yani ödül ve ceza sistemleriyle ilişkilendirerek, kişiliğin anksiyete ve dürtüsellik şeklinde ayrılan iki temel boyutu olduğunu belirtmiştir. Bu temel kişilik boyutlarının çevresel ipuçlarına karşı ortaya çıkan iki nörolojik sisteme bağlı bireysel farklılaşmaları yansıttığı belirtilmektedir. (Carver ve White, 1994; Corr, 2004).

Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi'ne göre, davranış ve duyguların düzenlenmesinde rol alan iki nörolojik sistemin bireysel farklılıkları açıklamada önemli bir yeri olduğu belirtilmektedir. Bu sistemlerden biri olan Davranışsal Aktivasyon Sistemi'nin (DAS), ödüllendirilme ya da cezalandırılmama ile ilişkili koşullu uyaranlar tarafından harekete geçirildiği ve iştahlı bir motivasyonla birlikte yaklaşma davranışı ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Belirtilen sistemlerden bir diğeri olan Davranışsal İnhibisyon Sistemi'nin (DİS) ise bir cezayı barındıran ya da ödüllendirme içermeyen bir koşullu uyaran ile etkinleştiği ve bir kaçınma motivasyonu ile birlikte anksiyete ve kaçınma davranışını düzenlediği ifade edilmektedir (Carver ve White, 1994; Pickering ve Gray, 1999).

Gray (1987, 1991), DİS ve DAS duyarlılığındaki bireysel farklılıkların, Eysenck'in (1967) kişilik teorisinde belirttiği nevrotiklik ve dışa dönüklük yapılarının

temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Gray, nevrotik bireylerin hem DİS hem de DAS duyarlılığının yüksek olduğunu öne sürmektedir. Olumsuz sonuçlardan ziyade olumlu sonuçlara daha duyarlı olan, dışadönük bireylerin ise DAS duyarlılığının yüksek, DİS duyarlılığının düşük olduğunu düşünmektedir (Akt. Muris, Meesters, Kanter ve Timmerman, 2005). Buna karşın, Gray'in bu noktadaki görüşünün henüz yeterli bilimsel destek almadığı belirtilmiş olsa da yüksek DAS duyarlılığının dışadönüklük ve yüksek DİS duyarlılığının ise nevrotiklikle ilişkili olduğu daha önce yapılmış ilgili çalışmalarca gösterilmiştir (Carver ve White, 1994; Caseras, Avila ve Torrubia, 2003; Jorm ve ark., 1999; Muris ve ark., 2005).

Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi'ne göre, DAS'ın özellikle mezolimbik dopaminerjik yolaklarda merkezi bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Ödül uyaranlarına duyarlı olması ve olası bir ödül karşısında yaklaşma davranışlarının oluşumunda rol almasından dolayı ödül sistemi olarak da tanımlanabilen DAS'ın; kişilerin ulaşmak istedikleri sonuçlara yönelik harekete geçmelerinde ve ödül ipuçları karşısında ortaya çıkan olumlu duyguların gelişiminde rol aldığı belirtilmektedir. Bu açıdan, dürtüsel davranışlarda yüksek DAS aktivasyonuna sahip olmanın bir rolü olabileceği ifade edilmiştir. Bir diğer yandan, DİS'in, beyin sapı ve beyin sapının frontal lobtaki neokortikal projeksiyonlarını içeren septo-hipokampal yolakla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Gray, DİS'in yeni ve kesin olmayan uyaranlara duyarlı olduğunu, özellikle anksiyeteye neden olan durumlar karşısında verilecek yanıtları kontrol ettiğini ileri sürmektedir. Ceza sistemi olarak da tanımlanabilen DİS'in ise daha çok bir ceza ihtimali ortaya çıktığında kaçınma davranışlarının düzenlenmesinde rol aldığı belirtilmekle birlikte; yüksek DİS duyarlılığının, üzüntü, korku ve anksiyete gibi duyguların gelişimiyle ilişkili olduğu ileri sürülmüştür (Corr, 2008; Gray, 1987, 1990; Gray ve McNaughton, 2000; Akt. Şişman, 2012). DİS ve DAS için belirtilebilecek en yaygın kullanılan ölçüm aracının ise DİS/DAS Ölçeği olduğu görülmektedir. Bu ölçekte, DAS'la ilgili olarak eğlence arayışı, ödüle duyarlılık ve dürtü şeklinde üç farklı alt boyut tanımlanırken, DİS ise tek boyut olarak ele alınmaktadır (Carver ve White, 1994).

DİS ve DAS'ın son yıllarda psikoloji araştırmacılarının ilgisini çekmekte olduğu ve birçok çalışmada farklı açılardan ele alındığı görülmektedir (Alloy ve ark., 2008; Johnson, Turner ve Iwata, 2003). Bir önceki bölümde bağımlılık modellerinin,

bağımlılık davranışlarına koşullanma ilkelerine dayalı açıklamalar getirmekte olduğu düşünülecek olursa, DİS ve DAS'ın bağımlılık gelişiminde temel etkenlerden biri olarak ele alınabileceği ortaya çıkmaktadır. Hatırlanacak olursa, ipucu uyaranla karşılaşıldığında, madde kullanıcısında olumlu bir etkinin ortaya çıkması ve haz yaşantısının tekrarlanabilmesi için maddeye yaklaşma davranışı (pozitif pekiştirme) ya da olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına bağlı olarak bu olumsuz etkilerden kaçınmak için madde aranmasının ortaya çıkması (negatif pekiştirme), bağımlılık davranışlarının altında yatan temel mekanizmalar olarak ele alınmaktadır (Robinson ve Berridge, 1993). Bununla birlikte, yüksek DAS duyarlılığının, bireylerin ulaşmak istedikleri bir hedef doğrultusunda harekete geçmelerinde ve bireylerin olası bir ödül ipucu karşısındaki tepkilerine olumlu duyguların yansımasında etkili olduğu düşünülmektedir (Carver ve White, 1994). Dolayısıyla, bağımlılığı açıklayan koşullanma kuramlarıyla kişiliğin temel mekanizmalarını nörobiyolojik sistemler bağlamında açıklamaya çalışan Gray'in Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi'nin, aranma kavramının doğasını anlamada birlikte ele alınmasının uygun olduğu düşünülmektedir (Franken, 2002). Tüm bu bilgiler ışığında, kişilik ve özendirici motivasyon arasında bir ilişki olduğu ve bağımlı olunan maddeye karşı duyulan isteğin, DAS duyarlılığı ile açıklanabilecek özendirici bir motivasyonel durum olduğu aktarılmaktadır (Corr, 1999, 2001; Depue ve Collins, 1999; Akt. Franken, 2002; Robinson ve Berridge, 1993). Bu bağlamda, Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi'ne dayanan DİS ve DAS, çok sayıda çalışmada bir ipucu sunumu karşısındaki aranma tepkileri de dahil olmak üzere pek çok bağımlılık davranışının ardındaki motivasyonel durum ya da kişilik ile ilgili süreçleri açıklamak üzere ele alınmıştır (Franken, 2002; Kambouropoulos ve Staiger, 2004; O'Connor, Stewart, ve Watt, 2009).

Genel olarak yapılan çalışmalara bakıldığında, ipucu tepkiselliğinin özellikle alkol kullanımında DAS duyarlılığı açısından ele alındığı çalışma sayısı görece fazladır (Franken, 2002; Kambouropoulos ve Staiger, 2001, 2004). DAS puanlarının ve alkole duyulan istekliliğin farklı ölçütlerle değerlendirildiği birçok araştırmada, DAS duyarlılığı ile alkolle ilişkili ipuçlarının sunumuna bağlı ortaya çıkan alkole isteklilik arasındaki ilişkinin varlığı gösterilmiştir (Franken, 2002; Kambouropoulos ve Staiger, 2001, 2004; Zisserson ve Palfai, 2007). Franken'in alkol bağımlısı olan bir grupla yaptığı çalışmada (2002), alkolle ilişkili ipuçları karşısında katılımcıların gösterdikleri

aranma tepkileri incelenmiş ve katılımcıların gösterdiği aranma düzeyleri ile DAS alt boyutu olan dürtü boyutu arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır. Buna göre, yüksek dürtü düzeyine sahip katılımcıların alkolle ilişkili ipuçları karşısında daha fazla aranma tepkisi gösterdikleri bulunmuştur. Benzeri başka bir çalışmada ise alkol istekliliği ve DAS puanları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu; buna karşın sunulan iki ipucu tipi (sadece ipucu, ipucu ve eylem) ile DAS puanları arasında bir etkileşim etkisinin olmadığı belirtilmiştir (Zisserson ve Palfai, 2007).

Bağımlılık davranışları ile DİS ve DAS arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalara bakıldığında, Johnson, Turner ve Iwata'nın (2003) yaşları 19 ile 21 arasında değişen 1803 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmada, yüksek DAS eğlence arayışı alt boyutu puanlarının yaşam boyu madde kullanımı ve bağımlılığını yordadığı, yüksek DİS puanlarının ise bağımlılık parametrelerinin değil, yalnızca yaşam boyu kaygı ve depresyon tanılarını yordadığı belirtilmiştir. Bağımlılık tanısı almamış olan bir ergen kız öğrenci grubuyla yapılan bir çalışmada, DAS dürtü alt boyutu ve DAS eğlence arayışı alt boyutu puanlarının yükselmesinin alkol kullanımını arttırdığı raporlanmıştır (Loxton ve Dawe, 2001). Bir diğer çalışmada ise, yüksek DAS dürtü alt boyutu puanı, kullanılan yasadışı maddelerin sayısı ile ilişkilendirilmiş, yüksek DAS eğlence arayışı alt boyutu puanının ise yasadışı madde kullanımı ile aynı ilişkiye sahip olmasının yanı sıra alkolün içilme sıklığı ve tıkınırcasına içilmesi (binge drinking) ile ilişkili olduğu ve DİS'in ise alkol içme sıklığı ve tıkınırcasına içme ile negatif bir ilişkiye sahip olduğu aktarılmıştır. (Franken ve Muris, 2006). Franken, Muris ve Georgieva tarafından yapılan bir başka çalışmada (2006) ise kontrol grubu, madde (eroin ve/veya kokain) bağımlısı ve alkol bağımlısı olan üç grup karşılaştırmasında DAS toplam, DAS dürtü alt boyutu ve DAS eğlence arayışı alt boyutu puanları açısından gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu gösterilmişken; DAS ödüle duyarlılık alt boyutu ve DİS puanları açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gösterilmiştir. Buna göre, en yüksek DAS puanları madde bağımlısı grupta, en düşük DAS puanları ise kontrol grubunda gözlemlenmiştir (Franken, Muris ve Georgieva, 2006).

DİS ve DAS ile sigara ilişkisini anlamaya yönelik yapılan araştırmalarda daha ziyade sigara kullanım profili üzerinde durulduğu gözlemlenmektedir. O'Connor ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada, sigara kullanıcısı olma eğilimi ile DAS eğlence arayışı alt boyutu arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu raporlanmıştır. Tapper ve

arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada da benzer şekilde yüksek DAS toplam puanının sigara kullanıcısı olma eğilimi ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte yine yüksek DAS toplam puanının, tıkınırcasına alkol içme eğilimi ve sigara kullanım sıklığı ile de ilişkili olduğu raporlanmıştır. Bir diğer yandan, yüksek DİS puanının ise katılımcıların düşük alkol tüketimleriyle ilişkili olduğu gösterilmiştir (Tapper, Baker, Jiga-Boy, Haddock ve Maio, 2015).

Ülkemizde konuyla ilgili olarak son dönemde yapılan kapsamlı bir araştırmada, sigara kullanan, sigara kullanımını bırakmış ve daha önce hiç sigara kullanmamış üç grup karşılaştırılmış; sigara kullananların DAS toplam puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek ve sigara kullananların DİS toplam puanlarının diğer gruplara göre daha düşük olduğu gözlemlenmiş olup, belirtilen üç grup arasında DİS ve DAS toplam puanı açısından anlamlı bir farklılık olmadığı gösterilmiştir (Şişman-Bal, Ayçiçeği-Dinn ve Dinn, 2018). Benzer şekilde, DİS ve DAS ile madde kullanımının ilişkisinin araştırıldığı güncel çalışmalardan birinde Uzun (2017), tütün ve kafein kullanımını dışarda bırakarak, psikoaktif madde türlerinden en az ikisini kullanan 20 katılımcı ve kullanım geçmişi olmayan 20 katılımcıyı DİS ve DAS düzeyleri açısından karşılaştırmıştır. Psikoaktif madde kullanan grubun DAS toplam puanlarının kullanmayan gruptan daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. DAS'ın alt boyutları da çalışmada ele alınmış ve psikoaktif madde kullanan grubun DAS dürtü alt boyutu ve DAS eğlence arayışı alt boyutu puanlarının madde kullanım geçmişi olmayan gruptan anlamlı şekilde daha yüksek olduğu gösterilirken, DAS ödüle duyarlılık alt boyutu açısından anlamlı bir farklılık gözlemlenmediği raporlanmıştır (Uzun, 2017).

Genel olarak yapılan çalışmalara bakıldığında, DİS ve DAS'ın madde kullanımı ve bağımlılık davranışı açısından incelendiği giderek artan sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Bir diğer yandan, DİS ve DAS bağımlılık davranışlarına yönelik risk yollarını açıklamada teorik bir destek sağlasa da, bağımlılığı açıklamada DAS duyarlılığının ve alt boyutlarının daha tutarlı olarak bilimsel verilerce desteklendiği dikkat çekmektedir (O'Connor ve ark, 2009). Tüm bu bulgular doğrultusunda, bir bağımlılık türü olarak ele alınan sigara kullanımında, sigara içme istekliliği üzerinde etkili olan sigara ile ilişkili ipuçlarının etkisi üzerinde DİS ve DAS'ın bir rolü olabileceği düşünülebilir.

1.4.2. Cinsiyete İlişkin Farklılıklar

Sigara kullanımını sürdürmeye neden olan, sigarayı bırakmada başarısızlığa yol açan ve tekrar sigara kullanımına başlanmasına etki eden faktörler, demografik değişkenler bağlamında pek çok çalışmada ele alınmıştır. Söz konusu değişkenlerden önemli bir tanesinin de cinsiyete ilişkin farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır.

Birçok çalışmada, kadınların erkeklere nazaran sigaradan uzak durmakta daha büyük zorluk yaşadıkları belirtilmektedir (Smith, Bessette, Weinberger, Sheffer ve McKee, 2016). Bununla birlikte, erkeklere kıyasla kadınların sigara bırakma sürecinde daha fazla zorlandıkları ve tedaviye yanıt açısından daha olumsuz bir tablo çizdikleri gösterilmektedir. Başarı oranlarının kadın kullanıcılarda daha düşük olduğu belirtilen tedavi yöntemleri arasında nikotin yerine koyma (NRT) ve bupropion kullanılan çeşitli müdahale yöntemleri sıralanabilir (Smith ve ark., 2015; Smith, Weinberger, Zhang, Emme ve Mazure, 2017).

Sigarayla ilişkili ipuçlarının sunulduğu ve katılımcıların aranma düzeylerinin ölçüldüğü çalışmalarda ise genellikle kadınların erkeklere nazaran daha fazla aranma tepkisi verdikleri belirtilmektedir (Carpenter ve ark., 2014; Field ve Duka, 2004; Knott ve ark., 2009). Benzer şekilde sigarayla ilişkili ipucunun yanı sıra stres ipucunun da birlikte sunumuyla gerçekleştirilen bazı çalışmalar da kadınların stres ipucu sonrası erkeklere nazaran daha fazla aranma tepkisi gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Wray ve ark., 2015).

Carpenter ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (2014) in vivo (koku, sigarayı yakma gibi) şeklinde sunulan sigara ve alkol ipuçlarının yanı sıra nötr ipucu (kalem ve silgi) kullanılmıştır. Çalışmada hem günlük olarak hem de aralıklı olarak sigara tüketenlerin sigara ipucu karşısında artmış aranma tepkileri gösterdikleri ve kadınların sigara ipuçları karşısında erkeklere nazaran daha fazla aranma tepkileri gösterdikleri belirtilmiştir. Benzer şekilde kadınların alkolle ilişkili ipuçlarında da erkeklere nazaran daha tepkisel oldukları gösterilmiştir (Carpenter ve ark., 2014). Wray ve arkadaşlarının çalışmasında ise kullanılan hem stres ipucunun hem de sigara ipucunun aranma tepkilerini ortaya çıkarabildiği ancak cinsiyet farkının sadece stres ipucu sonrasında ortaya çıkan aranma düzeylerinde olduğu belirtilmiştir. Buna göre, kadınlar erkeklere nazaran stres ipucu karşısında daha fazla aranma tepkisi bildirmişlerdir (Wray ve ark.,

2015). Yapılan bir başka çalışmada ise, katılımcılara farklı cinsiyette oyuncuların rol aldığı sigarayla ilişkili ipucu ve nötr videolar sunulmuştur. Kadın katılımcılar hemcinslerinin oyuncu olarak yer aldığı sigarayla ilişkili ipucu videosunda, erkek oyuncunun yer aldığı ipucu videosuna kıyasla daha yüksek kan basıncı ve aranma tepkisi bildirmişlerdir. Aynı çalışmada erkek katılımcıların ipucuna bağlı olarak artan aranma düzeyine sahip oldukları gösterilmişse de, bu aranma tepkileri videoda rol alan bireyin cinsiyeti açısından farklılık göstermemiştir (Tong, Bovbjerg ve Erblich, 2007).

1.4.3. Yoksunluk ve Bağımlılık Düzeyinin Etkisi

Sigarayla ilişkili olarak sunulan ipuçları ile birlikte ortaya çıkan aranma deneyiminde görülen artışa ilişkin, yoksunluk düzeyinin etkinliğini açıklayan sınırlı sayıda kanıt bulunmaktadır (Maude-Griffin ve Tiffany, 1996). Bir diğer yandan, sigaradan uzak kalmakla ortaya çıkan nikotin temelli yoksunluğun, sigara aranma deneyimini artırdığına ilişkin kanıtların görece daha fazla sayıda olduğu görülmektedir (Allenby ve ark., 2019; Baker, Brandon ve Chassin, 2004). Allenby ve arkadaşlarının (2019) yaptığı araştırmada, sigara kullanıcısı katılımcıların 24 saatlik bir yoksunluk koşulu altındayken, sigaraya doygun oldukları koşula nazaran daha fazla öznel aranma bildirdikleri raporlanmıştır. Sigarayla ilişkili ipuçlarının sunulmasına bağlı olarak aranma, duygu durumu ve fizyolojik değişimleri ölçümleyen diğer bir çalışmada, sigaradan en az 6 saatlik bir süre yoksun bırakılan katılımcıların, sigaraya yönelik aranma tepkilerinde bir artış gözlenmiş; buna karşın sigarayla ilişkili ipuçlarını barındıran senaryoların sunumuna bağlı olarak duygu durumunda, fizyolojik ölçümlerinde ve aranma tepkilerinde belirgin bir değişiklik saptanmamıştır (Maude-Griffin ve Tiffany, 1996). Bir başka çalışmada ise, sigara kullanıcısı katılımcılarda, sigarayla ilişkili ipuçları karşısında ortaya çıkan duygu durum değişimleri yoksunluk düzeylerine göre incelenmiştir. Buna göre, yüksek yoksunluğa sahip sigara kullanıcılarında, sigarayla ilişkili ipuçlarının sunumu olumlu; düşük yoksunluğa sahip sigara kullanıcılarında ise olumsuz bir duygu durum ortaya çıkarmıştır (Payne, Mclernon ve Dobbins, 2007). Bununla birlikte, sigarayla ilişkili ipuçlarının yanı sıra, benzer şekilde sigara yoksunluğuna maruz kalmanın da aranmayı arttırdığına ve olumsuz duygu durumu ortaya çıkardığını destekleyen çalışmalarda bulunmaktadır (Alsene, Mahler ve deWitt, 2005).

Klasik koşullanma sonucunda ortaya çıkan çeşitli faktörlerin etkileşiminin, bağımlılığın sürekliliğine ve düzeyinin yükselmesine katkıda bulunduğu düşünülmektedir (Rose, 2006). Bir farmakolojik unsurun kullanıldığı ya da kullanılmadığı nikotin bağımlılığı tedavilerinde, nikotine ilişkin bağımlılık düzeyinin, sigaranın bırakılabilmesinde önemli rol oynadığı gösterilmiştir. Bununla birlikte, yoksunluk belirtilerini deneyimleme ve sigarayı bıraktıktan sonra nüks yaşama eğiliminin, sigara bağımlılık düzeyi yüksek olan kişilerde görece daha fazla olduğu düşünülmektedir (Caponnetto ve Polosa, 2008).

İpucu tepkiselliği ya da aranma araştırmalarında bağımlılık düzeyinin etkisini inceleyen sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (Özdemir, 2018; Shiffman ve ark., 2003; Watson, Carpenter, Saladin, Gray ve Upadhyaya, 2010). Shiffman ve arkadaşlarının (2003) yaptığı araştırmada, sigarayla ilişkili olarak sunulan in vivo ipuçlarına, bağımlılık düzeyi yüksek kişilerin tepkilerinin görece daha düşük düzeyde olduğu gösterilmiştir. Bu araştırmaya benzer şekilde bir başka çalışmada ise, katılımcıların bağımlılık düzeyi ile sigarayla ilişkili ipuçlarına tepkileri arasında negatif yönde bir ilişki raporlanmıştır (Watson ve ark., 2010). Nitekim, Watson ve arkadaşlarının (2010) araştırmasından aktarıldığı üzere, düşük bağımlılık düzeyine sahip sigara kullanıcılarının, yoksunluk yaşama ihtimallerinin görece daha az olduğu dikkate alınacak olursa, bir haz arayışı sonucu koşullanmış bir tepki olarak yaşadıkları aranma deneyiminin daha belirgin olacağı düşünülmektedir.

1.5. Tezin Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmada, sigarayla ilişkili görsel ipuçlarının sigara içme istekliliği üzerindeki etkisinin Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) ve Davranışsal İnhibisyon Sistemi'ne (DİS) bağlı motivasyonel kişilik özellikleri açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Davranışsal İnhibisyon Sistemi'nin kaçınma davranışını düzenleyen tek boyutu ve Davranışsal Aktivasyon Sistemi'nin yaklaşma davranışını düzenleyen eğlence arayışı (fun seeking), dürtü (drive) ve ödüle duyarlılık (reward responsiveness) şeklindeki üç alt boyutu, sigarayla ilişkili görsel ipuçlarının sigara içme istekliliği üzerinde oluşturduğu olası etkinin bireysel farklılaşmalardan etkilenip etkilenmediğini değerlendirmek üzere ele alınmıştır. Bu amaçlara ek olarak, sigarayla ilişkili ipuçlarının,

katılımcıların sigara içme istekliliğindeki olası etkililiği üzerinde, bağımlılık düzeyi, yoksunluk düzeyi ve cinsiyet gibi faktörlerin rolünün de incelenmesi amaçlanmıştır.

Belirtilen bu amaçlar ve bir önceki alt bölümlerde sunulan alanyazını bilgileri doğrultusunda, araştırmada aşağıdaki hipotezler sınanmak üzere belirlenmiştir:

1- Sigara içmeyle ilişkili video ipuçları, nötr video uyaranına göre, katılımcıların sigara içme istekliliğini daha fazla artırmaktadır.
2- DAS toplam puanı (eğlence arayışı, dürtü ve ödüle duyarlılık alt boyutlarının toplamı) yüksek katılımcıların, DAS toplam puanı düşük katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.
3- DAS alt ölçeği dürtü düzeyi yüksek katılımcıların, dürtü düzeyi düşük katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.
4- DAS alt ölçeği eğlence arayışı düzeyi yüksek katılımcıların, eğlence arayışı düzeyi düşük katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.
5- DAS alt ölçeği ödüle duyarlılık düzeyi yüksek katılımcıların, ödüle duyarlılık düzeyi düşük katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.
6- DİS puanı düşük katılımcıların, DİS puanı yüksek katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.
7- Kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.
8- Bağımlılık düzeyi düşük katılımcıların, bağımlılık düzeyi yüksek katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.

9- Yoksunluk düzeyi yüksek katılımcıların, yoksunluk düzeyi düşük katılımcılara göre, nötr video uyaranına nazaran sigara içmeyle ilişkili video ipuçları sonrasındaki sigara içme isteklilikleri daha fazla artmaktadır.

1.6. Tezin Önemi

Sigaranın içeriğindeki maddeler ile birlikte, ölümle sonuçlanabilecek çeşitli hastalıklar da dahil olmak üzere birçok sağlık sorunu açısından sigara kullanan bireyleri çok riskli bir duruma getirdiği belirtilmektedir. Bu açıdan, önlenebilir bir sağlık sorunu olan sigara kullanımının sürdürülmesine etki eden faktörlerin incelendiği araştırmalar, sigara kullanımının önlenmesine yönelik koruyucu strateji ve müdahale programlarının geliştirilebilmesine katkılar sunması bağlamında önemli bir konumda yer almaktadır.

Sigaranın içeriğinde bulunan maddelerden biri olan nikotinin bağımlılığın gelişiminde temel yapı taşı olarak görüldüğü belirtilmektedir (Ögel, 2010). Ancak, araştırmalarda sigara kullanımının sürekliliğini açıklamak üzere nikotin dışı faktörlere de değinilmiştir (Robinson ve Berridge, 1993; Tiffany, 1990). Sigara kullanımına karşı önleyici yöntemler ve müdahale programları geliştirilebilmesi adına sigara kullanımına etki eden faktörlerin araştırıldığı çalışmalarda ele alınan kavramlardan biri de maddeye duyulan güçlü bir istek olan aranma kavramı olmuştur (Cox, Tiffany ve Christen, 2001; Özdemir, 2009). Bununla birlikte, araştırmalarda içsel (olumsuz duygular ve düşünceler) ya da dışsal ipuçlarının (sigara içen biri, çakmak, kül tablası), aranma tepkileri üzerinde etkili olduğu gösterilmiştir (Carpenter ve ark., 2009; Niaura ve ark., 1992; Shiffman ve ark., 1996).

Bağımlılık modellerinin bir kısmı, bağımlılık mekanizmasını, klasik koşullanma ilkelerine dayalı olarak ipuçlarının madde ile tekrar tekrar eşleşmesi ile birlikte ipuçlarının maddenin doğasında barındırdığı etkileri tek başlarına ortaya çıkarabilmeleri ile açıklamaktadırlar (Childress ve ark., 1992). Bununla birlikte, diş fırçalamak ya da ayakkabı bağlamak gibi defalarca kez tekrar edilen diğer davranışların benzer etkiler ortaya çıkarmaması ya da zevk almak için yapılmaması, bağımlılık davranışlarının altında yatan motivasyonel süreçler ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda, Özendiriciye Duyarlılaşma Teorisi, çevresel uyaranların maddeyle tekrarlı eşleşmesinin sonucunda, maddenin etkilerini tek başlarına ortaya çıkarabildiklerini; buna ek olarak bu çağrışımsal uyaranların özendirici bir nitelik kazanarak, motivasyonel bir etki ile

maddeye yönelik aranmayı da ortaya çıkarabildiklerini savunmaktadır (Robbinson ve Berridge, 1993, 2008). En nihayetinde, söz konusu çağrışımsal uyaranların, kendilerine özgü bir alan oluşturduğu ve tıpkı madde gibi bir işlev görerek madde kullanımlarını tek başlarına motive edip, edimsel yollarla öğrenilmiş davranışların otomatik bir şekilde ortaya çıkmasını ve sürdürülmesini sağlar noktaya geldiği belirtilmektedir (Alıcı, 2008; Akt. Özdemir, 2009).

Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisine dayanan, kaçınma ve yaklaşma davranışlarını yöneten Davranışsal Aktivasyon Sistemi ve Davranışsal İnhibisyon Sistemi'nin bu süreci açıklamak ve bireysel farklılıkları belirlemek üzere ele alınabileceği düşünülmektedir. Yüksek DAS duyarlılığının, bireylerin ulaşmak istedikleri bir hedef doğrultusunda harekete geçmelerinde ve bireylerin olası bir ödül ipucu karşısındaki tepkilerine olumlu duyguların yansımasında etkili olduğu düşünülmektedir (Carver ve White, 1994). Franken'in çalışmasından (2002) aktarıldığı üzere, Gray'in Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi temelinde, bağımlılık geliştirilen maddeye karşı duyulan isteğin DAS duyarlılığı ile açıklanabilecek özendirici motivasyonel bir durum olduğu ve özendirici motivasyonunda kişilik ile ilişkili bir olgu olduğu düşünülmektedir.

Çevresel ipuçlarının sigara kullanımındaki yerinin aydınlatılmasının, sigara kullanımına yönelik müdahale programları geliştirilmesinde önemli bir nokta olduğu düşünülmektedir (Ferguson ve Shiffman, 2009; Robinson ve Berridge, 1993; Tiffany, 1990). Tüm bu bilgiler doğrultusunda sigara içmeyle ilişkili görsel ipuçlarının, bireylerin sigara içme istekliliğinde ortaya çıkardığı olası etkilerin bireysel farklılaşmalardan ne derecede etkilendiğini incelemek üzere DİS ve DAS ele alınmıştır. Bu açıdan, yapılan alanyazını taramasında daha önce sigara ile ilişkili video ipuçlarının sigara içme istekliliğine etkisinin, DİS ve DAS boyutları açısından ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırma, daha önce yapılan emsallerinden farklı bir noktada bulunmaktadır. Bir diğer yandan, ülkemizde sigara ile ilişkili görsel ipuçları sunularak sigara içme istekliliğine etkilerinin incelendiği araştırmalar oldukça sınırlıdır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda, araştırmanın alanyazını birikimine özgün bir katkıda bulunacağı ve sigara kullanımına yönelik müdahale yöntemlerinin geliştirilebilmesi adına da faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM 2.

YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini, 2018-2019 öğretim yılında T.C. Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde lisans ve Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans öğrencisi olan 72 gönüllü katılımcı oluşturmuştur.

Araştırmaya katılım için gönüllü olmak, halen sigara kullanıcısı olmak, tedavisine devam edilen ve çalışmadaki yanıtlarını etkileyebilecek bir sağlık sorununa sahip olmamak, psikiyatrik ya da nörolojik bir tanı almamak ve şu anda düzenli bir şekilde psikiyatrik bir ilaç kullanmıyor olmak, Beck Depresyon Envanteri'nden 19 puan ve altında bir puan almış olmak, şu anda sigarayı bırakmaya yönelik bir yardım almamak ya da tedavi görmemek mevcut araştırma için dahil edilme kriterleri olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların cinsiyet açısından dağılımlarına bakıldığında, %55.6'sını kadınlar (n=40), %44.4'ünü erkekler (n=32) oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı ise 18-34 arası olup, yaş ortalaması 22.01 (SS=2.91)'dir. Katılımcıların demografik özelliklerinin dağılımlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. *Katılımcıların Demografik Özellikleri*

		N	%	$\overline{X} \pm SS$	Aralık
Cinsiyet	Kadın	40	55.6		
	Erkek	32	44.4		
Yaş		72		22.01±2.91	18-34
Sınıf	1.sınıf	13	18.1		
	2.sınıf	19	26.4		
	3.sınıf	10	13.9		
	4.sınıf	19	26.4		
	Lisansüstü	11	15.3		
Aylık gelir	2000 TL ve altı	12	16.7		
	2000-3500 TL	10	13.9		
	3500-5000 TL	15	20.8		
	5000 TL ve üzeri	35	48.6		

Katılımcılar, sadece halen sigara kullanmakta olan bireyler arasından seçilmiştir. Katılımcıların sigaraya başlama yaşlarının aralığı 11 ile 26 arasında olup, sigaraya başlama yaş ortalaması ise 17.21'dir (SS=2.37). Katılımcıların kullandıkları günlük sigara 2 ile 40 adet arasında değişmekte olup, günlük tüketilen sigara adedi ortalaması ise 12.51'dir (SS=8.32). Katılımcıların yoksunluk düzeylerinin bir göstergesi olarak ele alınan, çalışmaya katılmadan önce içilen son sigaradan sonra geçen süre 2 ile 1440 dakika arasında değişmektedir ($\overline{X}$=110.79, SS=295.60). Katılımcıların sigara kullanım özelliklerinin dağılımlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. *Katılımcıların Sigara Kullanım Özellikleri*

		N	%	$\bar{X} \pm SS$	Aralık
Hiç bırakmayı denediniz mi?	Evet	36	50		
	Hayır	36	50		
Yaşadığınız evde sigara kullanan var mı?	Evet	22	30.6		
	Hayır	50	69.4		
Sigaraya başlama yaşı		72		17.21±2.37	11-26
Günlük sigara adedi		72		12.51±8.32	2-40
Yoksunluk (dakika)		72		110.79±295.60	2-1440
Sigara kullanım süresi (yıl)		72		4.81±3.37	0-17

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, katılımcılara Demografik Bilgi Formu, Beck Depresyon Envanteri (BDE), Sigara İçme İsteği Ölçümü (SİİÖ), Fagerström Nikotin Bağımlılığı Testi (FNBT), Sayı Dizisi Öğrenme Testi (SDÖT) ve Davranışsal İnhibisyon Sistemi/Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DİS/DAS) Ölçeği uygulanmıştır. Ayrıca, katılımcılara sigarayla ilişkili görüntüler içeren ipucu videosu ve sigarayla ilişkili olmayan görüntüler içeren nötr video şeklinde iki görsel uyaran sunulmuştur. Araştırmada veri toplamak amacıyla kullanılan söz konusu ölçeklere ilişkin detaylı bilgi Tablo 3'te sunulmuştur.

2.2.1. Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet, yaş ve diğer kimlik bilgilerinin yanı sıra sigara içme tarihçe ve örüntüleriyle ile ilişkili bilgi almak amaçlı soruların bulunduğu bir form bu çalışmaya uygun olarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

2.2.2. Fagerström Nikotin Bağımlılığı Testi (FNBT)

Nikotin bağımlılığını öz değerlendirme yoluyla ölçmek amacıyla Fagerström tarafından 1978'de yayınlanan "Fagerstrom Tolerance Questionnaire" (FTQ)'nin 1991'de revize edilmiş versiyonu olarak geliştirilen FNBT (Heatherton ve ark., 1991) tek bir faktöre yüklenmiş altı maddeden oluşan bir testtir. Ölçekten alınan toplam puan yüksekliği yüksek sigara bağımlılık düzeyine işaret etmektedir (0-2: Çok az düzeyde bağımlılık, 3-4: Az düzeyde bağımlılık, 5: Orta düzeyde bağımlılık, 6-7: Yüksek düzeyde bağımlılık, 8-10: Çok yüksek düzeyde bağımlılık).

Uysal ve arkadaşları (2004) tarafından testin Türkiye örneklemi için standardizasyon çalışması yapılmış olup, söz konusu çalışmada FNBT'nin Türkçe versiyonu için Cronbach Alpha katsayısı .56 olarak bulunmuştur.

2.2.3. Beck Depresyon Envanteri (BDE)

Depresyonda görülen duygusal, bilişsel, somatik ve güdüsel belirtileri öz değerlendirme yoluyla ölçen Beck Depresyon Envanteri 1961 yılında Beck, Ward, Mendelson, Mock ve Erbaugh tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 21 maddeden oluşmakta olup, her bir maddesi 0 ile 3 puan arasında değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 63 olup, toplamda alınan puanın yüksekliği depresyon belirtilerinin şiddetini işaret etmektedir. Griffith ve Chevalier'in 2005 yılında yaptıkları çalışmada, ölçekten alınabilecek 0-13 puan aralığının düşük, 14-19 puan aralığının hafif, 20-28 puan aralığının orta ve de 29-63 puan aralığının ise yüksek şiddette depresyon belirtilerine işaret ettiği kabul edilmiştir. Ölçeğin iç geçerlik katsayısı .86 olarak saptanmıştır (Beck, Steer ve Garbin, 1988).

Beck Depresyon Envanteri'nin ülkemizde güvenirlik ve geçerlik çalışmaları Hisli (1989) tarafından yapılmıştır. Türkçe'ye uyarlaması yapılan ve Türkçe formu geliştirilen envanterin iç tutarlılık katsayısı .80, iki yarım test güvenirlik katsayısı .74, geçerlik katsayısı ise .47 ile .63 arasında bulunmuştur (Hisli, 1989).

2.2.4. Sayı Dizisi Öğrenme Testi (SDÖT)

Sayı Dizisi Öğrenme Testi (SDÖT), Zangwill tarafından 1943 yılında geliştirilmiştir. SDÖT, kısa süreli belleği ve öğrenme yeteneğini değerlendirmek üzere belirli bir sayı dizisinin doğru olarak tekrarlanması kuralına göre yapılandırılmıştır.

SDÖT'ün biri sekiz diğeri dokuz sayılık iki ayrı formu bulunurken, her form 3 farklı sayı dizisi seçeneğini barındırmaktadır. Sekiz sayıdan oluşan sayı dizilerinin çocuklarda ve alt yetenek gruplarında kullanımı önerilmektedir. SDÖT'te uygulayıcı, sayı dizisindeki sayıları 1'er saniye aralıkla sesli bir şekilde okumakta ve katılımcıdan bütün sayı dizisini aynı şekilde ve sırayla tekrar etmesi beklenmektedir. Uygulamanın tamamlanması için katılımcının sayı dizisini iki defa, üst üste doğru bir şekilde tekrarlaması veya 12 denemenin tümünün tamamlanması gerekmektedir.

SDÖT'ün Türkiye için geçerlik ve güvenirlik çalışması Karakaş (2006) tarafından yapılmıştır. Mevcut araştırmada, SDÖT uygulaması yaklaşık olarak 5 ile 8 dakika arasında sürmüştür.

2.2.5. Sigara İçme İsteği Ölçümü (SİİÖ)

Sigara kullanan katılımcıların, görsel uyaran (ipucu videosu/nötr video) manipülasyonu öncesinde ve sonrasında sigara kullanma isteklerinde bir değişme olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Sigara İçme İsteği Ölçümü (SİİÖ)'nde katılımcılardan "Şu anda sigara içme isteğiniz ne düzeydedir?" sorusuna 0 ile 100 puan arasında bir cevap vermesi beklenmiş olup, "0" puanın "şu anda hiç sigara içme isteğinin duyulmadığı", "100" puanın ise "çok fazla sigara içme isteğinin duyulduğu" anlamına geldiği belirtilmiştir. Sigara içme isteği düzeyine yönelik bu türden bir öz değerlendirme ölçümünün, manipülasyona duyarlı olduğu daha önce çeşitli araştırmalarda gösterilmiştir (Niaura ve ark., 1998; Özdemir, 2009; Sayette ve ark., 2000).

2.2.6. Davranışsal İnhibisyon Sistemi/Davranışsal Aktivasyon Sistemi Ölçeği (DİS/DAS Ölçeği)

Davranışsal İnhibisyon Sistemi ve Davranışsal Aktivasyon Sistemi'ni değerlendirmek üzere kullanılan ve 24 maddeden oluşan 4'lü likert tipi bir ölçektir. DİS/DAS Ölçeği'nin orijinal çalışması (Carver ve White, 1994), 732 üniversite öğrencisi ile yapılmış ve ölçeklerin güvenirlik katsayıları .66 ila .76 arasında bulunmuştur. Ölçeğin, Davranışsal İnhibisyon Sistemiyle ilgili olarak davranışsal inhibisyon ile Davranışsal Aktivasyon Sistemiyle ilgili olarak ödüle duyarlılık (reward

responsiveness), eğlence arayışı (fun seeking), ve dürtü (drive) alt ölçeklerine ayrılabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Carver ve White, 1994).

DİS/DAS Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması 371 üniversite öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Alt ölçeklerin Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları davranışsal inhibisyon alt ölçeği için .69, ödüle duyarlılık alt ölçeği için .57, eğlence arayışı alt ölçeği için .63 ve dürtü alt ölçeği için .69 olarak saptanmıştır (Şişman, 2012).

Mevcut çalışmada, DİS/DAS Ölçeği alt ölçeklerinin Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları davranışsal inhibisyon alt ölçeği için .85, ödüle duyarlılık alt ölçeği için .72, eğlence arayışı alt ölçeği için .64 ve dürtü alt ölçeği için .79 olarak bulunmuştur.

2.2.7. Görsel Uyaranlar (İpucu Videosu ve Nötr Video)

Bu araştırmada, sigara içme davranışı ile ilişkili olan (ipucu video) ve olmayan (nötr video) şeklinde iki tür görsel uyaran araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu uyaranların bir benzeri daha önce Özdemir'in 2009 yılında yaptığı çalışmasında kullanılmıştır. İpucu videosu ve nötr videonun her ikisinin de süresi aynı olmakla birlikte söz konusu her iki videonun başlangıç kısmında katılımcıların adaptasyonunun sağlanmasına yönelik 40 saniyelik aynı adaptasyon görüntüsü yer almaktadır. Toplam 160 saniyelik videoların geriye kalan 120 saniyelik bölümünde ise ipucu videosu ve nötr videonun içeriği, sırasıyla, sigarayla ilişkili olan ya da ilişkili olmayan görüntüler olacak şekilde farklılaştırılmıştır.

Araştırmada, tüm katılımcılara sunulan ipucu videosu ve nötr videonun sunum sırası dengelenmiştir. Katılımcılar, videoları İ-N (ipucu-nötr) ya da N-İ (nötr-ipucu) sırasıyla izlemişlerdir. Böylece ilklik etkisiyle kaynaklanabilecek sigara aranma düzeyi farklılıklarının giderilmesi amaçlanmıştır. Her iki video için de hem bir erkek oyuncunun hem de bir kadın oyuncunun yer aldığı iki tür video çekilmiştir. Böylece, erkek oyuncunun yer aldığı nötr ve ipucu videosu ile kadın oyuncunun yer aldığı nötr ve ipucu videosu olmak üzere toplam dört adet video hazırlanmıştır. Her bir katılımcı ya hemcinsinin yer aldığı ya da karşı cinsinin yer aldığı nötr ve ipucu videoyu seyretmiştir. Bununla birlikte, öncelikle katılımcılar arasında sağlanmaya çalışılan video sunum sırası ve video oyuncu cinsiyeti dengelemelerinin, araştırma grupları olarak kabul edilen DAS düzeyi grupları arasında da sağlanmasına dikkat edilmiştir.

Her iki video türü için de hazırlanan dört videonun da diğer tüm koşullar açısından benzer olmasına dikkat edilmiştir. Dört video da aynı gün ve saat dilimi içerisinde aynı ortamda çekilmiştir. Çekim sırasında ki kamera açısı ve ışık şartları sabit tutulmuştur. Yapılan çekimlerin dördü de Nikon D3100 model kamera kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Videolar, katılımcıların 55 cm uzağında sabitlenmiş olan 17 inçlik ekran kullanılarak sunulmuştur. Video sunumu, Windows Media Player programı aracılığıyla tam ekran boyutunda ve 1366x768 ekran çözünürlüğünde gerçekleştirilmiştir.

Dört videoda da oyuncunun sadece göğüs hizasına kadar olan kısmı ve elleri görünmektedir. Hem erkek hem de kadın oyuncu ile çekilen videolarda oyuncunun cinsiyetinin açıkça belirgin olmamasına dikkat edilmiştir. Hem her iki cinsiyet içinde ayrı videolar çekilmesi hem de videolarda oyuncunun cinsiyetinin belli olmayacak şekilde çekim yapılmasıyla, görsel uyaranlar içerisinde oyuncu cinsiyetinin olası ipucu etkisinin en aza indirgenmesi amaçlanmıştır.

2.2.7.1. İpucu Videosu

Hem erkek hem de kadın oyuncunun yer aldığı iki videoda da ilk 40 saniye içerisinde, ahşap dikdörtgen bir masanın üst yüzeyinde ters çevrili bir şekilde duran bir kase görünmektedir ve arka planda sadece kolları görünmekte olan oyuncu hareketsiz bir biçimde oturmaktadır. Daha sonrasında, dört videoda adaptasyon görüntüsü de erkek ya da kadın oyuncunun masanın üzerindeki kaseyi kaldırarak kenara koymasıyla devam etmektedir. İpucu videolarında, kasenin kaldırılmasının ardından kasenin altına yerleştirilmiş bir sigara paketi, bir çakmak ve hiç kullanılmamış bir kül tablası masanın üzerinde görünmektedir. Oyuncu sigara paketini eline almakta ve açarak içerisinden bir adet sigara çıkarmaktadır. Daha sonrasında bu sigarayı ağzına koymakta ve yakmaktadır. Sigarayı yakan oyuncu, çakmağı küllüğün yanına koymakta ve sigarayı 120 saniye boyunca içmekte ve ardından söndürmektedir. Oyuncunun sigara içtiği süre içerisinde sigaranın külünü küllüğe silkmesi ya da tekrar tekrar sigarayı ağzına götürmesi ve geri küllüğün yanına getirmesi gibi hareketleri görüntünün içerisinde yer almaktadır. Ancak, oyuncunun sadece göğüs hizasına kadar olan kısmının görüntü içerisinde yer alması nedeniyle, sigaranın ağızda olduğu ve dumanının çekildiği esnada sigara, görüntünün dışına çıkmış olmaktadır. Oyuncunun, 120 saniye boyunca sigara

içmesinin ve sık sık sigaranın külünü küllüğe silkmesinin ardından oyuncu, sigarayı küllüğe söndürerek kül tablasının üzerine sigara paketini ve çakmağı sonrasında ise en baştaki gibi kaseyi kapalı duracak şekilde en üste yerleştirerek kapatmaktadır. İpucu videolarında kullanılan sigara markasının katılımcılar tarafından kullanılmayan bir marka olduğu uygulama sonunda teyit edilmiştir.

2.2.7.2. Nötr Video

Hem erkek hem de kadın oyuncunun yer aldığı iki nötr videoda da başlangıçtaki adaptasyon kısmı ipucu videolarıyla aynıdır. Ancak, nötr videolarda kasenin kaldırılmasıyla birlikte görüntüye masanın üst yüzeyine yerleştirilmiş ve bir lastik kullanılarak rulo haline getirilmiş bir A4 kağıdı bulunmaktadır. Oyuncu lastiği kağıttan sıyırarak kağıdı masanın üzerine yerleştirmekte ve 120 saniye boyunca kağıttan bir uçak yapmaya çalışmaktadır. Oyuncu 120 saniyenin sonunda kağıttan uçak yapmayı tamamlar ve lastikle uçağı yan yana yerleştirir. Daha sonrasında da görüntünün en başında olduğu gibi kase ters çevrilerek kağıt ve lastiğin üzerini kapatacak şekilde koyulmaktadır.

Tablo 3. *Kullanılan Ölçeklerin Betimsel Özellikleri*

	N	**$\bar{X}$**	**SS**	**Cronbach Alpha**
DİS/DAS Ölçeği	72	62.21	6.39	.74
DİS	72	19.62	4.64	.85
DAS Toplam	72	42.58	4.89	.78
DAS-Ödüle Duyarlılık	72	18.28	1.90	.72
DAS-Eğlence Arayışı	72	12.61	2.17	.64
DAS-Dürtü	72	11.69	2.55	.79
BDE	72	10.28	5.84	.76
FNBT	72	2.54	2.41	.75

2.3. İşlem

Uygulama öncesi tüm katılımcılara araştırmanın esasları ve prosedür hakkında bilgi veren bir yönerge verilmiş ve araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan eden bir bilgilendirilmiş onam formu imzalatılmıştır. Uygulamalar, Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü Klinik Psikoloji Laboratuvarlarındaki bir görüşme odasında her bir katılımcı için bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. Her bir uygulama yaklaşık olarak 25 dakika sürmüştür.

Araştırmadaki katılımcılar Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi 1., 2., 3., ve 4., sınıflarında ve Sosyal Bilimler Enstitüsü lisansüstü programlarında eğitim almakta olan öğrenciler arasından seçilmiştir. Araştırmaya davet amaçlı duyurular, dersten sorumlu öğretim elemanından izin almak koşuluyla ders öncesinde yapılarak, gönüllülük gösteren katılımcıların araştırmaya dahil edilmesi sağlanmıştır. Duyuruda, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı kapsamında bir tez araştırmasının yürütüldüğü ve sadece sigara kullanıcılarının araştırmaya katılımcı olarak dahil edilmek üzere gönüllü olabileceği bilgisi verilmiştir. Gönüllülük gösteren katılımcılar ile elektronik posta veya telefon aracılığıyla uygulamayı gerçekleştirmek üzere randevu gün ve saatlerinin planlanması yapılmıştır.

Uygulama esnasında odanın içi rahatsız edici her türlü ses ve görüntüden arındırılmış olup, odada sadece bir bilgisayar, bir masa, iki sandalye, çalışmada kullanılacak formlar, iki kalem, uygulayıcı ve katılımcı bulunmuştur. Bunların dışında herhangi bir nesne, kişi ya da uyaranın olmamasına dikkat edilmiştir. Katılımcılara uygulama saatinden evvel en son ne zaman sigara içtikleri sorularak çalışma öncesi not edilmiştir. Katılımcıların en son tükettikleri sigaranın zamanına göre araştırma gruplarına dengeli dağılması sağlanmıştır. Bu amaçla bazı katılımcılardan uygulamaya gelmeden evvel belirli bir süre sigara içmemeleri istenmiş ya da uygulamaya girmeden evvel sigara içmeleri gerektiği belirtilmiştir. Böylece, katılımcıların uygulamadan önce en son içtikleri sigara ile uygulama arasında geçen süre araştırma grupları arasında dengelenmeye çalışılmıştır.

Uygulamada, tüm katılımcılara sunulan ipucu videosu ve nötr videonun sunum sırası dengelenmiştir. Katılımcılar, videoları İ-N (ipucu-nötr) ya da N-İ (nötr-ipucu) sırasıyla izlemişlerdir. Böylece ilklik etkisiyle kaynaklanabilecek sigara aranma düzeyi

farklılıklarının giderilmesi planlanmıştır. Uygulamada bir diğer dengelenmeye çalışılan unsur ise videodaki oyuncunun cinsiyeti olmuştur. Uygulamaya katılan bir katılımcı sunulan görsel uyaranlardan yalnızca aynı cinsiyetteki oyuncunun rol aldığı videoları seyretmiştir. Yani, bir katılımcı hem nötr hem de ipucu videoyu sadece ya hemcinsi ya da karşı cinsi oyuncunun yer aldığı şekilde seyretmiştir. Bununla birlikte, düşük ve yüksek DAS düzeyleri şeklinde belirlenen araştırma grupları arasında da hem seyredilen video oyuncusunun cinsiyeti hem de videoların İ-N ya da N-İ şeklindeki sunum sırası dengelenmiştir.

Uygulamaya başlamadan önce bilgisayar ve verilecek formlar hazırlanarak oturma düzenine göre sandalyeler yerleştirilmiştir. Katılımcıdan masanın orta kısmında bulunan bilgisayarın tam karşısına rahat bir pozisyon alarak oturması istenerek, ekran parlaklığının ve görünürlüğünün kendisi için iyi bir düzeyde olup olmadığı konusunda teyit alınmıştır. Uygulayıcı ise katılımcının karşısında ya da arkasında değil yaklaşık 1 metre mesafe bırakarak katılımcı ile aynı hizada oturmuştur.

Uygulamaya geçilmesiyle beraber katılımcı araştırmaya dair sözel olarak bilgilendirilmekle birlikte katılımcının öncelikle bilgilendirilmiş onam formunu inceleyerek imzalaması beklenmiştir. Daha sonrasında, katılımcıya demografik bilgi formu verilerek doldurulması istenmiştir. Ardından, sigara içme isteği düzeyini ölçen SİİÖ formu katılımcıya verilmiştir. Katılımcı, sigara içme isteği düzeyine dair puanını yazdıktan sonra SİİÖ formu masanın üzerinden alınmış ve katılımcıdan açılacak videoyu dikkatli bir şekilde izlemesi istenerek video açılmıştır. Sunulan ilk videonun ardından katılımcıya tekrar sigara içme isteği düzeyini ölçmek üzere SİİÖ verilmiştir. Katılımcının SİİÖ formunu doldurmasının ardından, katılımcıya sırasıyla BDE ve DİS/DAS Ölçeği verilmiştir.

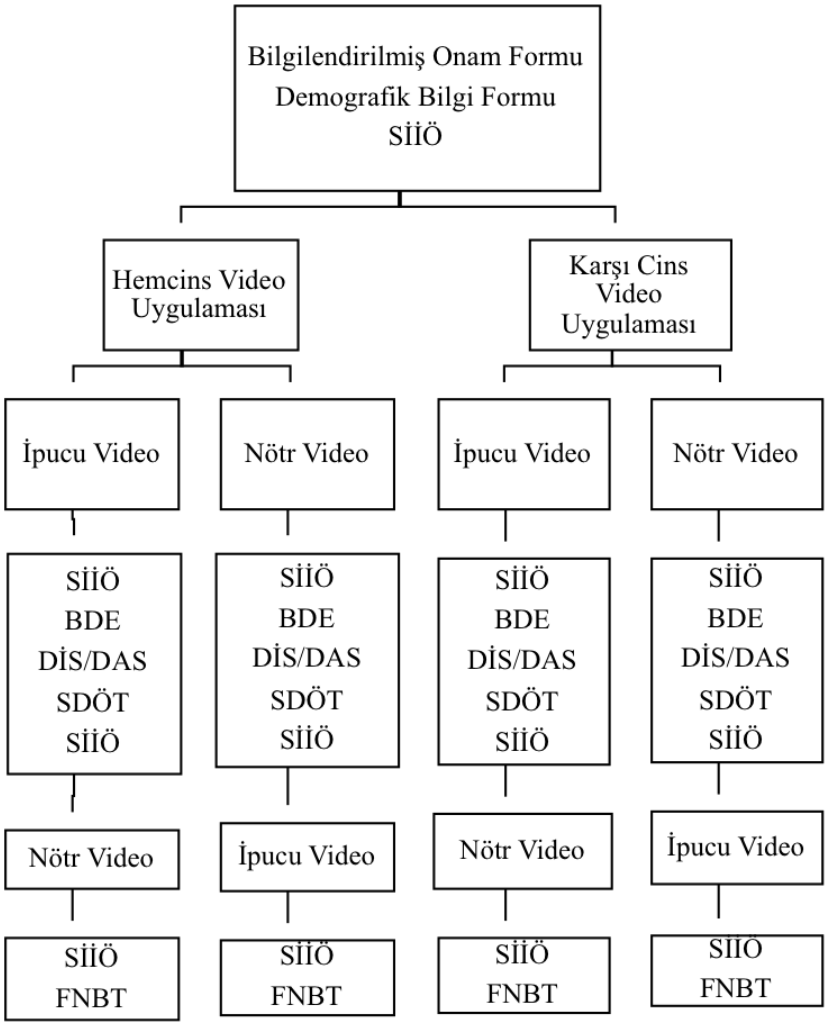
Katılımcının bu formları tamamlamasının ardından SDÖT uygulamasına geçilmiştir. Bu testin sunulmasında amaçlanan, sunulan her iki video arasında geçen sürenin uzatılması, böylece ilk videonun sigara içme isteğine olan etkisinin ikincisine karışması ve katılımcının çalışmanın sigara ile ilişkili unsurlarına aşırı odaklanmasını önlemektir. Bu açıdan, SDÖT'e ilişkin herhangi bir puan hesaplaması yapılmamış olup, analizlere dahil edilmemiştir.

Sayı dizisine ilişkin uygulamanın tamamlanmasının ardından katılımcıya tekrar sigara içme isteği düzeyini ölçmek amacıyla SİİÖ verilmiştir. Daha sonrasında ise görsel uyaran olarak kullanılan videolardan (ipucu/nötr) ilk etapta gösterilmeyen diğer video katılımcıya sunulmuştur. Videonun ardından katılımcıya yeniden SİİÖ verilerek sigara içme isteği düzeyi ölçülmüştür. Katılımcıya son olarak ise FNBT verilmiştir. Oturumun son kısmında katılımcının videolara ilişkin dikkatini değerlendirmek amacıyla üçer basit soru ("Sigara nereye söndürüldü? Sigaranın markası neydi? Kişi kağıtla ne yapıyordu?") sorulmuştur. Her üç sorudan en az ikisine yanlış cevap veren katılımcının araştırma dışı bırakılması planlanmış; ancak sorulara yanlış cevap veren katılımcı olmamıştır. Bu soruların ardından katılımcıya katkıları için teşekkür edilerek uygulama sonlandırılmıştır.

Şekil 1'de uygulama ve kullanılan ölçeklere ilişkin takip edilen işlem yolu gösterilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan verilerin istatistiksel analizleri SPSS 24.0 paket programı ile yapılmıştır. Mevcut çalışmada, istatistiksel analizlerin yürütülmesi amacıyla, parametrik test kullanımı sayıltılarının sağlandığı durumlarda bağımsız gruplar için *t*-testi, son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA; sağlanmadığı durumlarda ise parametrik olmayan testlerden ki-kare testi uygulanmıştır.

Şekil 1. *Kullanılan Ölçekler ve Uygulamaya İlişkin İşlem Yolu Şeması*

BÖLÜM 3.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen ölçümlerin analizi öncesinde, normallik sayıltısını sağlamayan sürekli değişkenler içerisinde uç değerlere sahip olduğu tespit edilen 4 katılımcı araştırma dışı bırakılarak söz konusu katılımcılardan elde edilen puanlar istatistiksel analizlere katılmamıştır. Böylece, araştırma ve analizler 72 katılımcı ile yürütülmüştür.

Araştırmada giriş bölümünde belirtilen hipotezlere yanıt aramak için kullanılan bağımsız değişkenler, DİS/DAS Ölçeği ve alt ölçeklerinden elde edilen puanlara göre belirlenmiş olan DİS, DAS toplam, DAS ödüle duyarlılık, DAS eğlence arayışı ve DAS dürtü düzeyleri olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada ele alınan bir diğer bağımsız değişken ise, izlenen videonun türüdür (ipucu-nötr). Araştırmada ele alınan bağımlı değişken ise, SİİÖ ölçümünden elde edilen sigara içme isteği (aranma tepkileri) fark puanları olarak belirlenmiştir. Son olarak, katılımcıların çeşitli demografik ve sigara kullanım özelliklerinin de bağımsız değişken olarak kabul edilerek yapılan ek analizlere ilişkin bulgular sunulmuştur.

Araştırmada katılımcılar, bağımsız değişkenler olarak kabul edilen DİS düzeyi, DAS toplam düzey ve DAS ödüle duyarlılık, DAS eğlence arayışı, DAS dürtü alt ölçek düzeyleri ile yoksunluk ve sigara kullanım süresi parametreleri için medyana göre (medyanın altındakiler düşük düzey ve medyanın üstündekiler yüksek düzey olmak üzere) iki gruba dağılmakadır. Bağımlılık düzeyi gruplarını belirlerken katılımcıların tükettikleri günlük sigara adedine göre medyan değeri dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, medyanın altında günlük sigara adedi tüketenler bağımlılık düzeyi düşük, medyanın üzerinde tüketenler ise bağımlılık düzeyi yüksek olmak üzere iki gruba atanmışlardır. Bu gruplama yöntemi daha önce yapılan ilgili çalışmalarca kullanılmıştır (Drobes ve ark., 2006; Özdemir, 2009).

Araştırmada, araştırma grupları olarak kabul edilen DAS düzeyi grupları arasında video sunum sırası ve izlenen videodaki oyuncunun cinsiyeti bakımından dengeleme sağlanmıştır. Öncelikle nötr ve ipucu videolarının katılımcılara sunum sırası

dengelenmeye çalışılmıştır. Böylece, nötr ya da ipucu videoya dair ilklik etkisinin dengelenmesi öngörülmüştür. Buradan hareketle, öncelikle nötr videoyu daha sonrasında ipucu videoyu izleyen katılımcılar için uygulama sırası N-İ, ilk olarak ipucu videosunu sonrasında ise nötr videoyu izleyen katılımcılar için ise uygulama sırası İ-N olacak şekilde araştırma grupları arasında dengelenme sağlanmaya çalışılmıştır. Bir diğer dengeleme yoluna gidilen unsur ise sunulan videolardaki oyuncunun cinsiyeti olmuştur. Bu bağlamda, katılımcılar ya hemcinslerinin yer aldığı videoyu ya da karşı cinste bir oyuncunun yer aldığı videoyu seyretmişlerdir. Bu bağlamda, uygulama türüne göre kendisiyle aynı cinsiyette oyuncunun yer aldığı videoları izleyenler için hemcins video uygulaması, karşı cinsiyetteki oyuncunun yer aldığı videoları izleyenler için karşı cins video uygulaması olmak üzere, araştırma grupları arasında dengelenme sağlanmaya çalışılmıştır. Bu esaslara göre, katılımcıların belirtilen dengelemeler doğrultusunda dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. *Katılımcıların Sunulan Videonun Sırasına ve Video Oyuncusunun Cinsiyetine Göre Dağılımları*

Uygulama		**N**	**%**
Video türü sırası	İ-N	39	54.2
	N-İ	33	45.8
Video Oyuncu Cinsiyeti	Hemcins	39	54.2
	Karşıcins	33	45.8

Araştırmada Sigara İçme İsteği Ölçümü (SİİÖ) her bir katılımcıya nötr ve ipucu video öncesinde ve sonrasında olmak üzere toplam dört kez verilmiştir. SİİÖ ölçümünden elde edilen değerler neticesinde, nötr video sonrasında alınan puan nötr video öncesinde alınan puandan, ipucu videosu sonrası alınan puan ipucu videosu öncesi alınan puandan çıkartılarak iki adet fark puanı elde edilmiş ve istatistiksel analizlerde fark puanları kullanılmıştır.

3.1. Betimsel İstatistikler

3.1.1. DİS/ DAS Ölçeği ve Alt Ölçeklerinin Betimsel İstatistikleri

Katılımcılar, DİS toplam, DAS toplam ile DAS alt ölçeklerinden (dürtü, ödüle duyarlılık ve eğlence arayışı) alınan puanlar üzerinden medyan puanları baz alınarak her değişken için düşük ve yüksek düzey olacak şekilde iki gruba ayrılmıştır. Medyan puanına sahip katılımcılar ise seçkisiz atama yoluyla sırayla iki gruptan birine atanmıştır. Katılımcıların DİS puan ortalaması 19.62 (SS=4.64), medyan değeri ise 20'dir. Katılımcıların DAS toplam puan ortalaması 42.58 (SS=4.89), medyan değeri ise 43'tür. DİS/DAS Ölçeği ve alt ölçeklerine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *DİS-DAS Ölçeği ve Alt Ölçekleri Betimsel İstatistikleri*

	N	$\bar{X}$	Med	SS
DİS	72	19.62	20	4.64
DAS Toplam	72	42.58	43	4.89
DAS-Ödüle Duyarlılık	72	18.28	19	1.90
DAS-Eğlence Arayışı	72	12.61	13	2.17
DAS-Dürtü	72	11.69	12	2.55

3.1.2. Katılımcıların Araştırma Değişkenleri Açısından Dağılımlarının Karşılaştırılması

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere, katılımcıların DAS toplam puanları baz alınarak, 43 puan (N=72, $\bar{X}$=42.58, SS=4.89) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek DAS düzeyi (n=36, $\bar{X}$=46.39, SS=2.42), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük DAS düzeyi (n=36, $\bar{X}$=38.78, SS=3.58) olmak üzere iki DAS düzeyi grubuna ayrılmışlardır.

DAS düzeyi gruplarındaki katılımcılar cinsiyet dağılımı bakımından karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($\chi^2(1)=0.90$,

p>.05). DAS düzeyi grupları, katılımcıların tabi olduğu videoların sunum sırası (İ-N ve N-İ) dağılımı bakımından karşılaştırıldığında, DAS düzeyi grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($\chi^2(1)=0.50$, $p>.05$). DAS düzeyi grupları seyrettikleri videonun oyuncusunun cinsiyeti açısından karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($\chi^2(1)=0.06$, $p>.05$). Buna göre, düşük DAS düzeyi grubundaki katılımcılardan %55.6'sı (n=20) hemcinslerinin yer aldığı videoları seyrederken, %44.4'ü (n=16) karşı cins oyuncunun yer aldığı videoları seyretmiştir. Yüksek DAS düzeyi grubundaki katılımcılardan %52.8'i (n=19) hemcinslerinin yer aldığı videoları seyrederken, %47.2'si (n=17) karşı cins oyuncunun yer aldığı videoları seyretmiştir.

DAS düzeyi gruplarının cinsiyet, videonun sunum sırası ve video oyuncusunun cinsiyeti açısından yapılan karşılaştırma analizleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. *DAS Düzeyi Gruplarının Cinsiyet, Videoların Sunum Sırası ve Video Oyuncusu Cinsiyeti Açısından Ki-Kare Analizi Karşılaştırması Tablosu*

		Düşük DAS (N=36)	**Yüksek DAS** (N=36)		
		N (%)	**N (%)**	**Sd**	**χ^2**
Video sunum sırası	İ-N	21 (58.3)	18 (50)	1	0.50
	N-İ	15 (41.7)	18 (50)		
Video oyuncusu cinsiyeti	Hemcins	20 (55.6)	19 (52.8)	1	0.06
	Karşı cins	16 (44.4)	17 (47.2)		
Cinsiyet	Kadın	18 (50)	22 (61.1)	1	0.90
	Erkek	18 (50)	14 (38.9)		

DAS düzeyi grupları yaş açısından karşılaştırıldığında ise, gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t(70)=0.44$, $p>.05$). Buna göre, düşük DAS düzeyi grubunun yaşları ortalaması 22.17 (SS=3.22) iken, yüksek DAS düzeyi grubununki ise 21.86'dır (SS=2.61).

DAS düzeyi gruplarının sigara kullanım özellikleri ve FNBT Testi puanları açısından bağımsız gruplar için *t*-testi kullanılarak yapılan karşılaştırma analizleri Tablo 7'de sunulmuştur. Buna göre, DAS düzeyi grupları arasında sigara kullanım süresi açısından anlamlı bir farklılık yoktur ($t(70)=0.35$, $p>.05$). DAS düzeyi grupları çalışmaya geldiklerindeki yoksunluk düzeyleri açısından karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t(70)=1.53$, $p>.05$). Benzer şekilde, tüketilen günlük sigara adedi açısından karşılaştırılan DAS düzeyi grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t(70)=-0.83$, $p>.05$). Düşük DAS düzeyi grubunun kullandıkları günlük sigara adedi ortalaması 11.69 (SS=8.61) iken, yüksek DAS düzeyi grubunun ise 13.33'tür (SS=8.07). DAS düzeyi grupları sigaraya başlama yaşı açısından karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t(70)=0.05$, $p>.05$). DAS düzeyi grupları FNBT Testi toplam puanları açısından karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t(70)=0.93$, $p>.05$). Buna göre, düşük DAS düzeyi grubunun FNBT toplam puan ortalaması 2.80 (SS=2.45) iken, yüksek DAS düzeyi grubunun ise 2.28 (SS=2.37) olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. *DAS Düzeyi Gruplarının FNBT ve Sigara Kullanım Özellikleri Açısından Bağımsız Gruplar için t-Testi Karşılaştırması Tablosu*

	Düşük Das (N=36)	**Yüksek Das** (N=36)		
	$\bar{X}$±SS	**$\bar{X}$±SS**	***Sd***	***t***
Sigara kullanım yılı	4.94±3.77	4.67±2.96	70	0.35
Yoksunluk (Dakika)	163.58±395.66	58.00±122.38	70	1.53
Günlük Sigara Adedi	11.69±8.61	13.33±8.07	70	-0.83
Sigaraya Başlama Yaşı	17.22±2.67	17.19±2.07	70	0.05
FNBT	2.80±2.45	2.28±2.37	70	0.93

DAS alt ölçeklerinden dürtü puanları baz alınarak, 12 puan (N=72, $\bar{X}$=11.69, SS=2.55) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek dürtü düzeyi (n=35,$\bar{X}$=13.74, SS=1.31), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük dürtü düzeyi (n=35, $\bar{X}$=9.76, SS=1.80) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Dürtü düzeyi gruplarındaki katılımcılar cinsiyet dağılımı bakımından karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (χ^2(1)=0.07, p>.05). Buna göre, düşük dürtü düzeyi grubunun %54.1'i kadın (n=20), %45.9'u erkektir (n=17). Yüksek dürtü düzeyi grubunun ise %57.1'i kadın (n=20), %42.9'u erkektir (n=15). Dürtü düzeyi grupları, katılımcıların tabi olduğu videoların sunum sırası (İ-N ve N-İ) dağılımı bakımından karşılaştırıldığında, anlamlı bir farklılık yoktur (χ^2(1)=0.86, p>.05). Buna göre, düşük dürtü düzeyi grubunun %59.5'i (n=22) İ-N sırasıyla, %40.5'i (n=15) ise N-İ sırasıyla videoları seyrederken, yüksek dürtü düzeyi grubunun %48.6'sı (n=17) İ-N sırasıyla, %51.4'ü (n=18) ise N-İ sırasıyla videoları seyretmiştir. Dürtü düzeyi grupları arasında seyredilen videonun oyuncusunun cinsiyeti bakımından karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (χ^2(1)=0.86, p>.05). Buna göre, düşük dürtü düzeyi grubunun %59.5'i (n=22) hemcinsi oyuncunun, %40.5'i (n=15) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyrederken, yüksek dürtü düzeyi grubunun %48.6'sı (n=17) hemcinsi oyuncunun, %51.4'ü (n=18) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyretmiştir.

DAS alt ölçeklerinden eğlence arayışı puanları baz alınarak, 13 puan (N=72, $\bar{X}$=12.61, SS=2.17) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek eğlence arayışı düzeyi (n=34, $\bar{X}$ =14.41, SS=0.89), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük eğlence arayışı düzeyi (n=38, $\bar{X}$=11.00, SS=1.63) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Eğlence arayışı düzeyi gruplarındaki katılımcılar cinsiyet dağılımı bakımından karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (χ^2(1)=2.19, p>.05). Buna göre, düşük eğlence arayışı düzeyi grubunun %47.4'ü kadın (n=18), %52.6'sı erkektir (n=20). Yüksek eğlence arayışı düzeyi grubunun ise %64.7'si kadın (n=22), %35.3'ü erkektir (n=12). Eğlence arayışı düzeyi grupları arasında katılımcıların tabi olduğu videoların sunum sırası (İ-N ve N-İ) dağılımı açısından anlamlı bir farklılık yoktur (χ^2(1)=0.45, p>.05). Buna göre, düşük eğlence arayışı düzeyi grubunun %57.9'u (n=22) İ-N sırasıyla %42.1'i (n=16) ise N-İ sırasıyla videoları seyrederken, yüksek eğlence arayışı düzeyi grubunun %50'si (n=17) İ-N sırasıyla %50'si (n=17) ise N-İ sırasıyla videoları seyretmiştir. Eğlence arayışı düzeyi grupları

arasında seyredilen videonun oyuncusunun cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($\chi^2(1)=1.31$, $p>.05$). Buna göre, düşük eğlence arayışı düzeyi grubunun %60.5'i (n=23) hemcinsi oyuncunun, %39.5'i (n=15) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyrederken, yüksek eğlence arayışı düzeyi grubunun %47.1'i (n=16) hemcinsi oyuncunun, %52.9'u (n=18) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyretmiştir.

DAS alt ölçeklerinden ödüle duyarlılık puanları baz alınarak, 19 puan (N=72, $\bar{X}$=18.28, SS=1.90) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek ödüle duyarlılık düzeyi (n=34, $\bar{X}$ =19.68, SS=0.08), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük ödüle duyarlılık düzeyi (n=38, $\bar{X}$=17.03, SS=0.30) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Ödüle duyarlılık düzeyi gruplarındaki katılımcılar cinsiyet dağılımı bakımından karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık vardır ($\chi^2(1)=8.43$, $p<.05$). Buna göre, düşük ödüle duyarlılık düzeyi grubunun %39.5'i kadın (n=15), %60.5'i erkektir (n=23). Yüksek ödüle duyarlılık düzeyi grubunun ise %73.5'i kadın (n=25), %26.5'i erkektir (n=9). Ödüle duyarlılık düzeyi grupları arasında katılımcıların tabi olduğu videoların sunum sırası (İ-N ve N-İ) dağılımı açısından anlamlı bir farklılık yoktur ($\chi^2(1)=0.76$, $p>.05$). Buna göre, düşük ödüle duyarlılık düzeyi grubunun %52.6'sı (n=20) İ-N sırasıyla %47.4'ü (n=18) ise N-İ sırasıyla videoları seyrederken, yüksek ödüle duyarlılık düzeyi grubunun %55.9'u (n=19) İ-N sırasıyla %44.1'i (n=15) ise N-İ sırasıyla videoları seyretmiştir. Ödüle duyarlılık düzeyi grupları arasında seyredilen videonun oyuncusunun cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($\chi^2(1)=0.39$, $p>.05$). Buna göre, düşük ödüle duyarlılık düzeyi grubunun %55.3'ü (n=21) hemcinsi oyuncunun, %44.7'si (n=17) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyrederken, yüksek ödüle duyarlılık düzeyi grubunun %52.9'u (n=18) hemcinsi oyuncunun, %47.1'i (n=16) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyretmiştir.

DİS/DAS Ölçeği alt ölçeklerinden DİS puanları baz alınarak, 20 puan (N=72, $\bar{X}$=19.62, SS=4.64) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek DİS düzeyi (n=38, $\bar{X}$=23.03, SS=2.24), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük DİS düzeyi (n=34, $\bar{X}$=15.82, SS=3.54) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Cinsiyet dağılımı bakımından DİS düzeyi gruplarındaki katılımcılar karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($\chi^2(1)=3.41$, $p>.05$). Buna göre, düşük DİS

düzeyi grubunun %44.1'i kadın (n=15), %55.9'u erkektir (n=19). Yüksek DİS düzeyi grubunun ise %65.8'i kadın (n=25), %34.2'si erkektir (n=13). Katılımcıların tabi olduğu videoların sunum sırası (İ-N ve N-İ) dağılımı açısından DİS düzeyi grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($\chi^2(1)=2.62$, $p>.05$). Buna göre, düşük DİS düzeyi grubunun %44.1'i (n=15) İ-N sırasıyla %55.9'u (n=19) ise N-İ sırasıyla videoları seyrederken, yüksek DİS düzeyi grubunun %63.2'si (n=24) İ-N sırasıyla %36.8'i (n=14) ise N-İ sırasıyla videoları seyretmiştir. Seyredilen videonun oyuncusunun cinsiyetine göre karşılaştırılan DİS düzeyi grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($\chi^2(1)=0.39$, $p>.05$). Buna göre, düşük DİS düzeyi grubunun %52.9'u (n=18) hemcinsi oyuncunun, %47.1'i (n=16) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyrederken, yüksek DİS düzeyi grubunun %55.3'ü (n=21) hemcinsi oyuncunun, %44.7'si (n=17) ise karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyretmiştir.

Bu araştırmada, kontrol değişkenleri olarak kabul edilen video sunum sırası ve seyredilen videolardaki oyuncunun cinsiyeti, cinsiyet gruplarına göre katılımcılar arasında dağılımı bakımından ki-kare analizi ile incelenmiştir. Video sunum sırası açısından karşılaştırılan cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($\chi^2(1)=0.03$, $p>.05$). Erkek katılımcıların 17'si (%53.1) İ-N sırasıyla, 15'i (%46.9) ise N-İ sırasıyla video sunumlarını seyretmişlerdir. Kadın katılımcıların 18'i (%45) N-İ sırasıyla, 22'si (%55) ise İ-N sırasıyla video sunumlarını seyretmişlerdir. Bununla birlikte, video oyuncusunun cinsiyeti açısından da cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur ($\chi^2(1)=0.63$, $p>.05$). Analiz sonuçlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. *Cinsiyet Gruplarının Video Sunum Sırası ve Video Oyuncusu Cinsiyeti ile Ki-Kare Analizi Karşılaştırması Tablosu*

		Kadın (N=40)	**Erkek** (N=32)		
		N	**N**	**Sd**	χ^2
Video sunum sırası	İ-N	22	17	1	0.03
	N-İ	18	15		
Video oyuncusu cinsiyeti	Hemcins	20	19	1	0.63
	Karşı cins	20	13		

Katılımcıların günlük sigara tüketim adetleri baz alınarak, 10 adet (N=72, $\bar{X}$=12.51, SS=8.32) olarak bulunan medyanın üzerinde bir değer belirten katılımcılar yüksek bağımlılık düzeyi (n=36, $\bar{X}$=18.97, SS=6.83), medyanın altında bir değer belirten katılımcılar ise düşük bağımlılık düzeyi (n=36,$\bar{X}$=6.06, SS=2.84) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Katılımcıların ne kadar süredir (yıl) sigara kullandıkları baz alınarak, 4 yıl (N=72, $\bar{X}$=4.81, SS=3.37) olarak bulunan medyanın üzerinde bir kullanım süresine sahip olan katılımcılar uzun süreli sigara kullanım grubu (n=37,$\bar{X}$=7.16, SS=3.07), medyanın altında bir kullanım süresine sahip olan katılımcılar ise kısa süreli sigara kullanım grubu (n=35,$\bar{X}$=2.31, SS=1.16) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Katılımcıların çalışmaya katılmadan önceki son içtikleri sigaranın üzerinden geçen süre (dakika) baz alınarak, 20 dakika (N=72, $\bar{X}$=110.79, SS=295.60) olarak bulunan medyanın üzerinde bir değer belirten katılımcılar yüksek yoksunluk düzeyi (n=36, $\bar{X}$=212.78, SS=394.76), medyanın altında bir değer belirten katılımcılar ise düşük yoksunluk düzeyi (n=36, $\bar{X}$=8.81, SS=4.90) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

3.2. Cinsiyet ve Sigara Kullanım Özellikleri ile Video Türünün Sigara İçme İsteğine Etkisine İlişkin Analizler

Bu bölümde katılımcıların, cinsiyet, bağımlılık düzeyi, yoksunluk düzeyi ve sigara kullanım süresi gibi birtakım demografik ve sigara kullanım özelliklerinin video türüne bağlı olarak SİİÖ fark puanlarına olan etkilerinin incelendiği analizler sunulmuştur.

Bu araştırmada, daha önce belirtildiği üzere SİİÖ uygulama sırasında katılımcılara sunulan ipucu ve nötr videolarının hem öncesinde hem de sonrasında olmak üzere toplamda dört kez alınmıştır. İpucu videosu sonrası alınan puandan, ipucu videosu öncesi alınan puan; nötr video sonrası alınan puandan, nötr video öncesi alınan puan çıkartılarak sırasıyla ipucu video ve nötr video fark puanları elde edilmiştir ve istatistiksel analizler bu fark puanları üzerinden yürütülmüştür.

3.2.1. Cinsiyetin Etkisine İlişkin Analizler

Kadın ve erkeklerin ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (Cinsiyet: kadın, erkek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür. Belirtilen fark puan ortalamaları Tablo 9'da, analiz sonuçlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 9. *Cinsiyete Göre SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri*

		Video Türü			
		Nötr Video		**İpucu Video**	
Cinsiyet	**N**	$\bar{X}$	**SS**	$\bar{X}$	**SS**
Kadın	40	-0.65	5.68	12.70	13.62
Erkek	32	-2.12	6.51	7.90	14.03
Toplam	72	-1.31	6.07	10.57	13.91

Analiz sonuçlarına bakıldığında, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaştığı gösterilmiştir ($F_{(1,70)}$=44.20, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, SİİÖ fark puanları üzerinde cinsiyet temel etkisi anlamlı olmasa da, anlamlılık gösterme eğiliminde olduğu görülmektedir ($F_{(1,70)}$=2.98, p>.05). Buna göre, kadınların SİİÖ fark puan ortalamalarının ($\bar{X}$=6.02, SS=1.21) erkeklerin SİİÖ fark puan

ortalamalarından ($\bar{X}$=2.89, SS=1.35) daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Buna karşın, sigara içme isteği fark puanları üzerinde cinsiyet ve video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur (Tablo 10).

Tablo 10. *SİİÖ Fark Puanlarına Cinsiyetin (Kadın-Erkek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Ortalama Kareler**	***F***	η_p^2
Denek içi					
Video türü	4859.40	1	4859.40	44.20*	.387
Video türü x Cinsiyet	97.90	1	97.90	0.90	.013
Hata (Video türü)	7696.03	70	109.94		
Denekler arası					
Cinsiyet	349.31	1	349.31	2.98	.041
Hata	8207.68	70	117.25		

*Not: *p<.001.*

Video oyuncusunun cinsiyetine göre hemcins ya da karşı cins video izleyenlerin SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (Video oyuncu cinsiyeti: hemcins, karşı cins) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür.

Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı gösterilmiştir ($F_{(1,70)}$=46.05, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Buna karşın, SİİÖ fark puanları üzerinde videodaki oyuncu cinsiyetinin temel etkisinin ve videodaki oyuncu cinsiyeti ile video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı gösterilmiştir (Tablo 11). Hemcinsi oyuncunun yer aldığı videoları izleyenlerin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.59, SS=1.25) ile karşı cins oyuncunun yer aldığı videoları izleyenlerin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ

fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.68, SS=1.36) arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Analiz sonucuna ilişkin detaylı bilgi Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. *SİİÖ Fark Puanlarına Video Oyuncusu Cinsiyetinin (Hemcins-Karşı cins) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kareler	*F*	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5107.08	1	5107.08	46.05*	.397
Video türü x Oyuncu cinsiyeti	30.69	1	30.69	0.28	.004
Hata (Video türü)	7763.24	70	110.90		
Denekler arası					
Oyuncu cinsiyeti	0.30	1	0.30	0.00	.000
Hata	8556.69	70	122.24		

*Not: *p <.001.*

3.2.2. Bağımlılık Düzeyi, Yoksunluk Düzeyi ve Sigara Kullanım Süresine İlişkin Analizler

Katılımcıların günlük sigara tüketim adetleri baz alınarak, 10 adet (N=72, $\bar{X}$=12.51, SS=8.32) olarak bulunan medyanın üzerinde bir değer belirten katılımcılar yüksek bağımlılık düzeyi (n=36, $\bar{X}$=18.97, SS=6.83), medyanın altında bir değer belirten katılımcılar ise düşük bağımlılık düzeyi (n=36,$\bar{X}$=6.06, SS=2.84) olmak üzere iki bağımlılık düzeyi grubuna atanmışlardır. Buna göre, bağımlılık düzeyi yüksek ve düşük grupların ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla, 2 (Bağımlılık düzeyi: düşük, yüksek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA analizi ile istatistiki karşılaştırmalar yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı gösterilmiştir ($F_{(1,70)}$=45.62, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek

olduğu gösterilmiştir. Buna karşın, SİİÖ fark puanları üzerinde bağımlılık düzeyi temel etkisinin ve bağımlılık düzeyi ile video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı saptanmıştır (Tablo 12). Buna göre, düşük bağımlılık düzeyinin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.76, SS=1.30) ile yüksek bağımlılık düzeyinin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.50, SS=1.30) arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 12. *SİİÖ Fark Puanlarına Bağımlılık Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Ortalama Kareler**	***F***	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5076.56	1	5076.56	45.62*	.395
Video türü x Bağımlılık düzeyi	4.34	1	4.34	0.04	.001
Hata (Video türü)	7789.60	70	111.29		
Denekler arası					
Bağımlılık düzeyi	2.51	1	2.51	0.02	.000
Hata	8554.49	70	122.21		

*Not: *p <.001.*

Katılımcıların çalışmaya katılmadan önceki son içtikleri sigaranın üzerinden geçen süre (dakika) hesaplandığında, 20 dakika (N=72, $\bar{X}$=110.79, SS=295.60) olarak bulunan medyanın üzerinde bir değer belirten katılımcılar yüksek yoksunluk düzeyi (n=36, $\bar{X}$=212.78, SS=394.76), medyanın altında bir değer belirten katılımcılar ise düşük yoksunluk düzeyi (n=36, $\bar{X}$=8.81, SS=4.90) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Yoksunluk düzeyine göre ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (Yoksunluk düzeyi: düşük, yüksek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür. Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı gösterilmiştir ($F_{(1,70)}$=45.80, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu

için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir.

Bir diğer yandan, SİİÖ fark puanları üzerinde yoksunluk düzeyi temel etkisinin ve yoksunluk düzeyi ile video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı gösterilmiştir. Buna göre, düşük yoksunluk düzeyinin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=5.15, SS=1.30) ile yüksek yoksunluk düzeyinin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.11, SS=1.30) arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Analiz sonucuna ilişkin detaylı bilgi Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13. *SİİÖ Fark Puanlarına Yoksunluk Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Ortalama Kareler**	***F***	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5076.56	1	5076.56	45.80*	.396
Video türü x Yoksunluk düzeyi	35.00	1	35.00	0.32	.004
Hata (Video türü)	7758.93	70	110.84		
Denekler arası					
Yoksunluk düzeyi	39.06	1	39.06	0.32	.005
Hata	8517.93	70	121.68		

*Not: *p <.001.*

Katılımcıların ne kadar süredir (yıl) sigara kullandıkları hesaplandığında, 4 yıl (N=72, $\bar{X}$=4.81, SS=3.37) olarak bulunan medyanın üzerinde kullanım süresine sahip olan katılımcılar uzun süreli sigara kullanım grubu (n=37, $\bar{X}$=7.16, SS=3.07), medyanın altında kullanım süresine sahip olan katılımcılar ise kısa süreli sigara kullanım grubu (n=35, $\bar{X}$=2.31, SS=1.16) olmak üzere iki sigara kullanım süresi grubuna ayrılmıştır. Buna göre, sigara kullanım süresi düzeyine göre SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (Sigara kullanım süresi: kısa, uzun) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son

faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür. Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı gösterilmiştir ($F_{(1,70)}$=45.57, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir. Ancak, SİİÖ fark puanları üzerinde sigara kullanım süresinin temel etkisinin ve sigara kullanım süresi ile video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Buna göre, kısa süreli sigara kullanım grubunun SİİÖ fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=4.20, SS=1.32) ile uzun süreli sigara kullanım grubunun SİİÖ fark puan ortalamaları ($\bar{X}$=5.04, SS=1.28) arasında anlamlı bir farklılık yoktur (Tablo 14).

Tablo 14. *SİİÖ Fark Puanlarına Sigara Kullanım Süresinin (Kısa-Uzun) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Ortalama Kareler**	***F***	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5074.21	1	5074.21	45.57*	.394
Video türü x Kullanım süresi	0.16	1	0.16	0.00	.000
Hata (Video türü)	7793.78	70	111.34		
Denekler arası					
Kullanım süresi	25.42	1	25.42	0.21	.003
Hata	8531.58	70	121.88		

*Not: *p<.001.*

3.3. DİS, DAS ve DAS Alt Ölçek Düzeyleri ile Video Türünün Sigara İçme İsteğine Etkisine İlişkin Analizler

DAS toplam puanları baz alınarak, 43 puan (N=72, $\bar{X}$=42.58, SS=4.89) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek DAS düzeyi (n=36, $\bar{X}$=46.39, SS=2.42), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük DAS düzeyi (n=36, $\bar{X}$=38.78,SS=3.58) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Buna göre, düşük DAS düzeyi ve yüksek DAS düzeyi gruplarının, ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanı üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir

farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (DAS düzeyi: düşük, yüksek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür. Grupların SİİÖ fark puan ortalamaları Tablo 15'te, ANOVA analizi sonuçları ise Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 15. *DAS Düzeyi gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri*

		Video Türü			
		Nötr Video		İpucu Video	
DAS Düzeyi	**N**	$\bar{X}$	**SS**	$\bar{X}$	**SS**
Düşük DAS Düzeyi	36	-1.22	5.16	8.42	12.68
Yüksek DAS Düzeyi	36	-1.39	6.93	12.72	14.91
Toplam	72	-1.31	6.07	10.57	13.91

Tablo 16'dan takip edilebileceği üzere, analiz sonuçlarına bakıldığında, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F_{(1,70)}$=46.67, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanları üzerinde DAS düzeyinin temel etkisinin ve DAS düzeyi ile video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur (Tablo 16).

Tablo 16. *SİİÖ Fark Puanlarına Das Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Ortalama Kareler**	***F***	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5076.56	1	5076.56	46.67*	.400
Video türü x Das düzeyi	180.01	1	180.01	1.66	.023
Hata (Video türü)	7711.96	70	110.17		
Denekler arası					
Das düzeyi	154.17	1	154.17	1.28	.018
Hata	8402.82	70	120.04		

*Not: *p <.001.*

DAS alt ölçeklerinden dürtü puanları baz alınarak, 12 puan (N=72, $\bar{X}$=11.69, SS=2.55) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek dürtü düzeyi (n=35, $\bar{X}$=13.74, SS=1.31), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük dürtü düzeyi (n=35, $\bar{X}$=9.76, SS=1.80) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Buna göre, düşük dürtü düzeyi ve yüksek dürtü düzeyi gruplarının ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (Dürtü Düzeyi: düşük, yüksek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür. Grupların SİİÖ fark puan ortalamaları Tablo 17'de, ANOVA analizi sonuçları ise Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 17. *Dürtü Düzeyi Gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri*

		Video Türü			
		Nötr Video		İpucu Video	
DAS-Dürtü Düzeyi	**N**	$\bar{X}$	**SS**	$\bar{X}$	**SS**
Düşük Dürtü Düzeyi	37	-1.46	6.25	6.46	13.19
Yüksek Dürtü Düzeyi	35	-1.14	5.95	14.91	13.50
Toplam	72	-1.31	6.07	10.57	13.91

Tablo 18'den takip edilebileceği üzere, analiz sonuçlarına bakıldığında, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F_{(1,70)}$=50.27, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir.

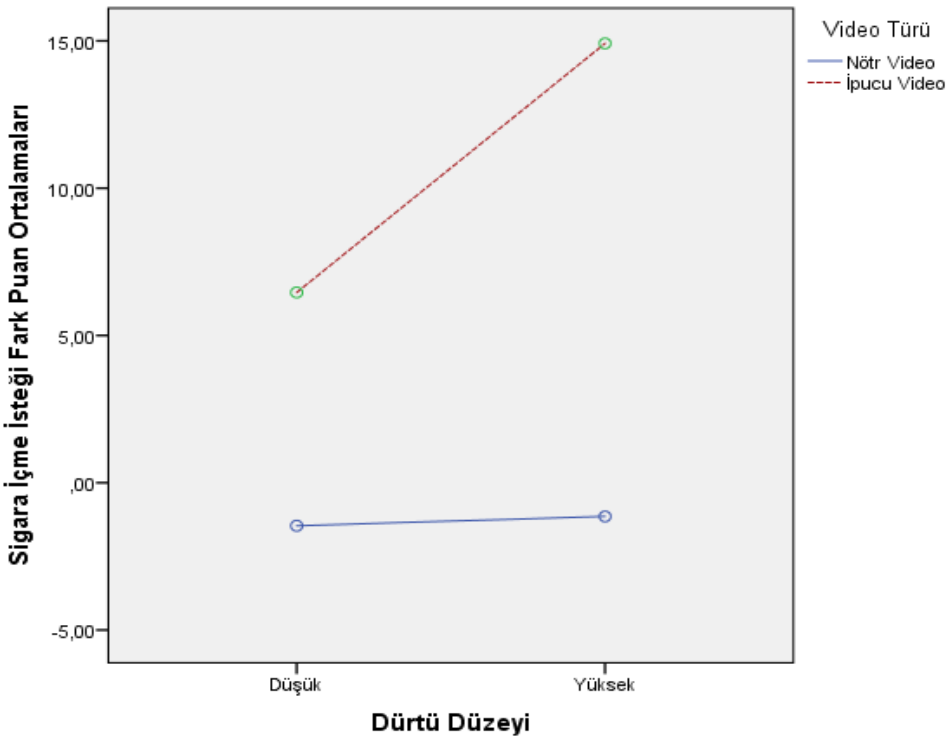
Analiz sonuçlarına bakıldığında, SİİÖ fark puanları üzerinde dürtü düzeyinin temel etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir ($F_{(1,70)}$=6.16, p<.05). Ayrıca, SİİÖ fark puanları üzerinde dürtü düzeyi ve video türü etkileşim etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{(1,70)}$=5.79, p<.05).

Analiz sonuçlarına göre, yüksek dürtü düzeyinin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamalarının ($\bar{X}$=6.89, SS=1.27), düşük dürtü düzeyinin ipucu ve nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamalarından ($\bar{X}$=2.50, SS=1.23) anlamlı şekilde daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, ipucu videosunun SİİÖ fark puanları üzerindeki etkisinin, yüksek dürtü düzeyinde ($\bar{X}$=14.91, SS=13.50), düşük dürtü düzeyine ($\bar{X}$=6.46, SS=13.19) göre nötr videonun SİİÖ fark puanları üzerindeki etkisinden anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 2). Analiz sonuçlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18. *SİİÖ Fark Puanlarına Dürtü Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Ortalama Kareler**	***F***	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5169.67	1	5169.67	50.27**	.418
Video türü x Dürtü düzeyi	595.62	1	595.62	5.79*	.076
Hata (Video türü)	7198.32	70	102.83		
Denekler arası					
Dürtü düzeyi	691.91	1	691.91	6.16*	.018
Hata	8402.82	70	120.04		

*Not: *p <.05, **p <.001.*

Şekil 2. *SİİÖ Fark Puanlarına Göre Dürtü Düzeyi ve Video Türü Etkileşim Etkisi*

DAS alt ölçeklerinden eğlence arayışı puanları baz alınarak, 13 puan (N=72, $\bar{X}$=12.61, SS=2.17) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek eğlence arayışı düzeyi (n=34, $\bar{X}$ =14.41, SS=0.89), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük eğlence arayışı düzeyi (n=38, $\bar{X}$=11.00, SS=1.63) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Buna göre, düşük eğlence arayışı düzeyi ve yüksek eğlence arayışı düzeyi gruplarının ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (Eğlence arayışı düzeyleri: düşük, yüksek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür. Belirtilen fark puan ortalamaları Tablo 19'da, ANOVA analizine ilişkin sonuçlar Tablo 20'de sunulmuştur.

Tablo 19. *Eğlence Arayışı Düzeyi Gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri*

		Video Türü			
		Nötr Video		İpucu Video	
DAS- Eğlence Arayışı Düzeyi	**N**	**$\bar{X}$**	**SS**	**$\bar{X}$**	**SS**
Düşük Eğlence Arayışı Düzeyi	38	-1.39	6.18	9.58	13.11
Yüksek Eğlence Arayışı Düzeyi	34	-1.21	6.03	11.68	14.87
Toplam	72	-1.31	6.07	10.57	13.91

Tablo 20'den takip edilebileceği üzere, analiz sonuçlarına bakıldığında, SİİÖ fark puanlarının sadece seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaştığı bulgulanmıştır ($F_{(1,70)}$=46.05, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanları üzerinde eğlence arayışı düzeyinin temel etkisinin ve eğlence arayışı düzeyi ile video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı gösterilmiştir (Tablo 20).

Tablo 20. *SİİÖ Fark Puanlarına Eğlence Arayışı Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Ortalama Kareler**	***F***	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5106.19	1	5106.19	46.05*	.397
Video türü x Eğlence arayışı düzeyi	32.69	1	32.69	0.30	.004
Hata (Video türü)	7761.25	70	110.88		
Denekler arası					
Eğlence arayışı düzeyi	46.90	1	46.90	0.39	.005
Hata	8510.09	70	121.57		

*Not: *p <.001.*

DAS alt ölçeklerinden ödüle duyarlılık puanları baz alınarak, 19 puan (N=72, $\bar{X}$=18.28, SS=1.90) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek ödüle duyarlılık düzeyi (N=34, $\bar{X}$=19.68, SS=0.08), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük ödüle duyarlılık düzeyi (N=38, $\bar{X}$=17.03, SS=0.30) olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Buna göre, düşük ödüle duyarlılık düzeyi ve yüksek ödüle duyarlılık düzeyi gruplarının ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (Ödüle duyarlılık düzeyi: düşük, yüksek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür. Belirtilen fark puan ortalamaları Tablo 21'de, ANOVA analizi sonuçlarına ilişkin detaylı bilgi Tablo 22'de sunulmuştur.

Tablo 21. *Ödüle Duyarlılık Düzeyi gruplarının SİİÖ Fark Puanlarının Betimsel İstatistikleri*

		Video Türü			
		Nötr Video		İpucu Video	
DAS- Ödüle Duyarlılık Düzeyi	**N**	$\bar{X}$	**SS**	$\bar{X}$	**SS**
Düşük Ödüle Duyarlılık Düzeyi	38	-1.42	6.17	9.26	13.53
Yüksek Ödüle Duyarlılık Düzeyi	34	-1.18	6.04	12.03	14.39
Toplam	72	-1.31	6.07	10.57	13.91

Tablo 22'den takip edilebileceği üzere, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F_{(1,70)}$=46.33, p<.001). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanları üzerinde ödüle duyarlılık düzeyinin temel etkisinin ve ödüle duyarlılık düzeyi ile video türünün etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı gösterilmiştir (Tablo 22).

Tablo 22. *SİİÖ Fark Puanlarına Ödüle Duyarlılık Düzeyinin (Düşük-Yüksek) ve Video Türünün (İpucu-Nötr) Etkisini Değerlendirmeye İlişkin 2 x 2 Son Faktörde Tekrar Ölçümlü ANOVA Analizi Tablosu*

Değişimin Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kareler	*F*	η_p^2
Denek içi					
Video türü	5120.78	1	5120.78	46.33*	.398
Video türü xÖdüle duyarlılık düzeyi	57.05	1	57.05	0.52	.007
Hata (Video türü)	7736.88	70	110.53		
Denekler arası					
Ödüle duyarlılık düzeyi	81.33	1	81.33	0.67	.010
Hata	8510.09	70	121.57		

*Not: *p <.001.*

DİS/DAS Ölçeği alt ölçeklerinden DİS puanları baz alınarak, 20 puan (N=72, $\bar{X}$=19.62, SS=4.64) olarak bulunan medyanın üzerinde puan alan katılımcılar yüksek DİS düzeyi (n=38, $\bar{X}$=23.03, SS=2.24), medyanın altında puan alan katılımcılar ise düşük DİS düzeyi (n=34, $\bar{X}$=15.82, SS=3.54) olmak üzere iki DİS düzeyi grubuna ayrılmıştır. Buna göre, düşük DİS düzeyi ve yüksek DİS düzeyi gruplarının ipucu videosu ve nötr videonun sunumuna bağlı olarak oluşan SİİÖ fark puanları üzerinde, seyredilen videonun türüne bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını saptamak amacıyla, 2 (DİS düzeyi: düşük, yüksek) x 2 (Video türü: ipucu, nötr) son faktörde tekrar ölçümlü ANOVA kullanılarak istatistiksel analizler yürütülmüştür.

Analiz sonuçlarına göre, SİİÖ fark puanlarının seyredilen video türünün temel etkisine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur ($F_{(1,70)}$=46.25, p<.001, η_p^2=.398). Buna göre, katılımcıların seyredilen ipucu videosu için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasının ($\bar{X}$=10.57, SS=13.91), nötr video için hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamasından ($\bar{X}$=-1.31, SS=6.07) anlamlı şekilde yüksek olduğu gösterilmiştir. Buna karşın, SİİÖ fark puanları üzerinde DİS düzeyinin temel etkisinin ($F_{(1,70)}$=0.12, p>.05, η_p^2=.002) ve DİS düzeyi ile video türünün etkileşim etkisinin ($F_{(1,70)}$=0.45, p>.05, η_p^2=.006) anlamlı olmadığı saptanmıştır. Buna göre, düşük DİS düzeyinin ipucu ($\bar{X}$=10.85, SS=14.01) ve nötr ($\bar{X}$=-2.26, SS=7.04) videoya bağlı olarak hesaplanan SİİÖ

fark puan ortalamaları ile yüksek DİS düzeyinin ipucu ($\bar{X}$=10.32, SS=14.01) ve nötr ($\bar{X}$=-0.45, SS=4.98) videoya bağlı olarak hesaplanan SİİÖ fark puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

BÖLÜM 4.

TARTIŞMA

Bu araştırmada, sigarayla ilişkili görüntüler içeren ipucu videosu ve sigarayla ilişkili olmayan görüntüler içeren nötr videonun sunumuna bağlı olarak katılımcıların aranma düzeyindeki değişimler ve bu değişimler üzerinde DİS/DAS'ın etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, araştırmanın diğer amaçları ise, katılımcılara sunulan ipucu ve nötr videonun sigara aranma tepkilerindeki etkisi üzerinde cinsiyet, yoksunluk düzeyi ve bağımlılık düzeyi gibi katılımcıların çeşitli demografik ve sigara kullanım özelliklerinin bir farklılaştırma yaratıp yaratmadığının incelenmesi olmuştur. Bu bölümde, araştırmanın mevcut amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular, alanyazınında daha önce yapılmış ilgili çalışmalar bağlamında tartışılmış; araştırmanın güçlü yönleri ve sınırlılıkları belirtilerek, gelecekte yapılabilecek benzeri çalışmalara katkı sunmak amacıyla birtakım önerilere yer verilmiştir.

4.1. Seyredilen Video Türünün (İpucu ve Nötr) Aranma Düzeyine Etkisi

Araştırmada sunulan ipucu videosunun ve nötr videonun katılımcıların sigaraya yönelik aranma düzeylerini farklılaştırıp farklılaştırmadığını ölçmek amacıyla SİİÖ kullanılmıştır. Alanyazınına bakıldığında, sigara kullanıcılarında aranma tepkilerini ölçen çalışmalarda hangi türden bir ölçme aracının kullanıldığının da önemine değinilmektedir. Bu çalışmalarda, üzerinde hemfikir olunan tek bir ölçüm aracı bulunmamakla birlikte araştırma koşulları ve amaçlarına bağlı olarak ölçüm aracı seçiminin yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, dakikalar oranında, kısa bir zaman dilimi içerisinde çok sayıda tekrarlı ölçüm alınmasını ve sözel bir ölçüme dayanan yöntemlerin tercih edileceği koşulları barındıran çalışmalarda, görece az maddenin ya da mümkünse tek bir maddenin bulunduğu ölçüm araçlarının kullanımının daha elverişli olacağı belirtilmektedir (Sayette ve ark., 2000; Özdemir, 2009). Mevcut araştırmada, yaklaşık 25 dakikalık bir zaman dilimi içerisinde her iki videonun (ipucu ve nötr) hem öncesinde hem de sonrasında olmak üzere toplam dört kez aranma düzeyi ölçümü alınması gerekliliğinden dolayı, söz konusu ölçüm için tek soruluk SİİÖ'nün mevcut

araştırma koşulları ve amaçlarına uygun bir ölçüm aracı olduğu düşünülmüştür. Aranma tepkilerindeki değişimlerle ilgili analizler, her iki video (ipucu ve nötr) için, video sonrası SİİÖ puanından video öncesi SİİÖ puanının çıkarılmasıyla elde edilen SİİÖ fark puanları (ipucu video SİİÖ fark puanı ve nötr video SİİÖ fark puanı) kullanılarak yürütülmüştür.

Mevcut araştırmada, katılımcıların nötr video ve ipucu videosu için ölçülen SİİÖ fark puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı bulgulanmıştır. Bu bulgunun, ipucu tepkiselliği bağlamında yürütülen, sigarayla ilişkili bir ipucuna bağlı olarak oluşan aranma düzeylerinin incelendiği alanyazın birikimi ile tutarlılık içinde olduğu görülmektedir. Daha önce yapılan birçok araştırmada, sigarayla ilişkili olarak sunulan ipuçlarının artan aranma tepkileri ortaya çıkardığı gösterilmiştir (Carpenter ve ark., 2014; Conklin ve ark., 2019). Özdemir'in araştırmasında (2018), mevcut araştırmada kullanılanlar ile benzer içeriğe sahip 150 saniyelik ipucu videosu ve nötr video kullanılmış; ipucu videosunun, düşük yoksunluk koşulları altında ve farklı bağımlılık düzeylerindeki katılımcılarda dahi nötr videoya nazaran anlamlı şekilde daha fazla aranma tepkisi ortaya çıkardığı gösterilmiştir. Video ipucu tercih edilen bir başka araştırmada ise, görece daha kısa süreli, 30'ar saniyelik 12 ipucu videosu (örneğin, sigara yakmak) ve 12 nötr video (örneğin, kitap okumak) sunulmuş olup, mevcut araştırmaya benzer olarak ipucu videosuna bağlı anlamlı şekilde artan aranma tepkileri raporlanmıştır (Tong ve ark., 2007). Bu bağlamda, mevcut araştırmada 160'ar saniyelik ipucu videoların sunumu ile artan aranma tepkilerinin ortaya çıkmasıyla sigarayla ilişkili oldukça kısa süreli ipucu videolarının sunumunun dahi artan aranma tepkilerine yol açabildiği bir kez daha anlaşılmaktadır.

Mevcut araştırmada, katılımcılara sunulan sigarayla ilişkili ipucu videosunun ve sigarayla ilişkili olmayan nötr videonun, her ikisinin de öncesinde ve sonrasında SİİÖ ölçümü alınmıştır. Böylece, bir oturumda katılımcıya sunulan nötr ve ipucu videonun etkisine dair ölçümlerin birbirinden ayrıştırılabilmesinin mümkün olabileceği düşünülmüştür. Bir diğer yandan, sigarayla ilişkili ipucu videosunun sunumu neticesinde katılımcıların aranma düzeylerinde belirgin bir artış gözlemlenirken, nötr videoya bağlı olarak elde edilen aranma düzeylerinde görece çok daha az olmakla birlikte, bir düşüş olduğu görülmektedir. Görsel uyaranlara bağlı olarak ortaya çıkan aranma tepkilerinin farklı hareket ediyor oluşu, araştırmada aranma düzeyini ölçmek

üzere katılımcılara dört defa sunulan SİİÖ'nün kendisinin, temel olarak bir ipucu etkisi oluşturmadığını düşündürmektedir. Bu açıdan, katılımcıların yalnızca ipucu videosuna bağlı olarak artan aranma tepkisi göstermeleri, ipucu videosunda yer alan sigarayla ilişkili görsel içeriğin, diğer faktörlerden bağımsız bir şekilde aranma tepkisi üzerinde etki gösterdiğini düşündürmüştür.

4.2. Cinsiyet ve Çeşitli Sigara Kullanım Özelliklerinin Seyredilen Video Türüne Göre Ölçülen Aranma Düzeylerine Etkisi

Araştırmanın amaçları doğrultusunda sınanmak üzere ele alınan bir diğer hipotez ise, kadınların erkeklere nazaran sigarayla ilişkili görüntüler içeren ipucu videosuna bağlı olarak daha fazla sigara aranması göstereceği olmuştur. İpucu tepkiselliğini inceleyen araştırmalara bakıldığında, sigarayla ilişkili ipuçları karşısında kadınların erkeklere nazaran daha fazla aranma tepkisi gösterdiğini belirten birçok çalışma bulunmaktadır (Carpenter ve ark., 2014; Field ve Duka, 2004; Knott ve ark., 2009). Bu çalışmalarda, farklı sigara kullanım özelliklerine sahip araştırma gruplarına, sigarayla ilişkili olarak in vivo türünden ipuçlarının sunulduğu görülmektedir. Bir diğer yandan çalışmaların bazılarında katılımcıların kendi tercih ettikleri sigara markasının kullanıldığı görülmekle birlikte, aranma tepkilerinin fizyolojik ya da öz bildirim yollarıyla farklı şekillerde ölçümlenebildiği gözlenmektedir. Knott ve arkadaşlarının (2009) 22 katılımcı ile yaptığı çalışmada, düzenli sigara kullanıcıları (günlük 15 adet ve üzerinde sigara tüketimine sahip) ile aralıklı sigara kullanıcıları (günlük en fazla 5 adet sigara tüketimine sahip), depresif duygu durum ve normal duygu durum manipülasyon koşulları altında karşılaştırılmış; nötr uyaran (kalem tutma) ile kıyaslandığında sigarayla ilişkili in vivo ipuçlarına (yanan bir sigarayı tutma) bağlı olarak oluşan aranma tepkilerinin, kadınlarda erkeklere göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Field ve Duka'nın (2004) çalışmasında, kadınların yine sigarayla ilişkili in vivo ipuçları karşısında artmış aranma tepkileri gösterdiği ancak fizyolojik ölçümler açısından cinsiyetler arası bir fark olmadığı gösterilmiştir. Bu bulgulardan farklı olarak, mevcut araştırmada ise, sigarayla ilişkili video ipuçlarına bağlı olarak oluşan aranma düzeyleri açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık gösterilmemiştir. Yine de kadınların ipucu videosuna bağlı olarak aranma tepkisindeki artışın erkeklere nazaran daha fazla olduğu gözlenmiş ama anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Bir diğer yandan, mevcut araştırma bulgularıyla tutarlılık gösteren birtakım araştırmalara da rastlanmaktadır. Saladin ve arkadaşlarının (2012) 53 erkek, 37 kadın sigara kullanıcısı ile yaptığı araştırmasında, katılımcılara, stres içeren ve içermeyen senaryo uyaranları ile sigarayla ilişkili olan ve olmayan in vivo ipuçları sunulmuştur. Mevcut araştırmanın bulgularına benzer şekilde, sigarayla ilişkili ipuçlarına bağlı olarak oluşan aranma tepkileri üzerinde cinsiyetin anlamlı bir etkisi olmadığı belirtilmiş; ancak kadınların erkeklere nazaran bu ipuçları karşısında daha fazla uyarılma bildirdikleri raporlanmıştır. Bir diğer yandan, stres uyaranına bağlı olarak oluşan aranma ve uyarılma tepkilerinin kadınlarda erkeklere nazaran anlamlı şekilde daha fazla olduğu belirtilmiştir. Bu sonuca benzer olarak, Wray ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada da kadınların stres ipucuna karşı erkeklerden daha fazla sigara aranması bildirdikleri raporlanırken, aynı bulgu sigara ipucuna bağlı olarak saptanmamıştır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda, mevcut araştırmada kadın ve erkekler arasında ölçülen aranma tepkileri açısından bir farklılık olmadığı bulgusunun, daha önce yapılmış bazı araştırma bulguları ile tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Genel olarak ipucu kaynaklı aranma tepkilerinde cinsiyet etkisini inceleyen çalışmalara dikkatli bakıldığında, araştırmanın tasarımsal yapısının cinsiyet etkisinin gösterilebilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Saladin, 2012). İlgili diğer araştırmalarca da sunulan ipucunun hangi türden olduğunun öneminin üstünde durulmuş; kadınların erkeklere kıyasla, koku ve tat uyaranlarına daha duyarlı olduğu ve erkeklerin sigarayla ilişkili tat ve koku ipuçlarının bastırılmasıyla madde kullanmaya yönelik istekleri değişmezken kadınların isteklerinin azaldığı belirtilmiştir (Perkins ve ark., 2000). Bu bağlamda, tat ve koku duyu kanallarına da hitap eden in vivo ipuçlarıyla kıyaslandığında, video ipuçlarının, sadece görme ve işitme duyu kanallarına ulaşabilmesiyle cinsiyet etkisinin ortaya çıkmasını sağlayamamış olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, ipucu kaynaklı aranmaya dair cinsiyet farklılıkları bildiren bazı çalışmalarda, katılımcıların kendi tercih ettikleri sigara markalarının kullanıldığı gözlemlenmektedir. Kadınların erkeklere nazaran çevresel ipuçlarının detaylarına daha çok dikkat ettiği belirtilmektedir (Tong ve ark., 2007). Dolayısıyla, özellikle kadın katılımcıların kullanılan sigaranın markasına da dikkat edecekleri düşünülebilir. Bu nedenle, mevcut araştırmada kullanılan ipucu videosunda tek bir sigara markasının yer alması ve bireylerin kendi kullandıkları sigara markasına daha

büyük bir istek duyabilme olasılığıyla cinsiyet etkisi belirgin bir şekilde ortaya çıkamamış olabilir.

Mevcut araştırma, daha önce yapılan benzeri araştırmalardan araştırma tasarımı açısından farklılaşan yönlere de sahiptir. Bunlardan en önemlisi, katılımcılara sunulan videoların, cinsiyeti açıkça belirgin kılmayacak şekilde de olsa hem bir kadın hem de bir erkek oyuncuyla çekilmiş olmasıdır. Böylece, katılımcıların sadece hemcinslerinin ya da karşı cinslerinin yer aldığı videoları seyretmesinin önüne geçilmiş ve sunulan videodaki oyuncunun cinsiyetine göre katılımcılar arasında bir dengelenme olması sağlanmıştır. Video içeriğinde cinsiyetten kaynaklanan etkilerin en aza indirgenmeye çalışılmasıyla, ipucu videosuna bağlı olarak ölçülen artan aranma tepkilerinde, sigarayla ilişkili görüntüler harici farklı bir uyaran olarak oyuncu cinsiyetinin (örneğin, oyuncunun hemcinsi olmasının) olası etkisinin giderildiği düşünülmektedir.

Nitekim, sigarayla ilişkili olarak gerçekleştirilen ipucu tepkiselliği araştırmalarında cinsiyet etkisine ilişkin olarak belirtilen diğer bir unsur ise katılımcıların hemcinsleriyle ilişkili uyaranlara karşı daha tepkisel olduklarıdır (Baumann ve Sayette, 2006; Tong ve ark., 2007). Sanal gerçeklik uygulamasının kullanıldığı bir araştırmada, katılımcılara sigarayla ilişkili unsurları barındıran ve barındırmayan iki farklı sanal gerçeklik simülasyonu sunulmuştur. Bu araştırmada, sanal gerçeklik simülasyonu kullanımının sigara kullanıcılarının sigara aranmasını manipüle edebileceğinin raporlanmasının yanı sıra, araştırmada katılımcıların karşı cinse nazaran hemcinsi olan karaktere daha fazla tepki gösterdiği de belirtilmiştir (Baumann ve Sayette, 2006). Tong ve arkadaşlarının (2007) araştırmasında ise, kadınlar, erkek oyuncuların yer aldığı videolara nazaran kadın oyuncuların yer aldığı sigarayla ilişkili ipucu videolarına anlamlı şekilde daha fazla aranma tepkisi vermiştir. Aynı araştırmada, erkekler de benzer şekilde erkek oyuncunun yer aldığı ipucu videosuna bağlı olarak daha fazla aranma tepkisi gösterse de, aranma tepkilerindeki bu farklılığın anlamlılık derecesinde olmadığı raporlanmıştır. Bununla beraber, mevcut araştırmada sunulan video etkisine bağlı olarak hemcinsi oyuncunun yer aldığı videolar ile karşı cinsi oyuncunun yer aldığı videoları seyreden katılımcılar arasında ölçülen aranma düzeyleri açısından anlamlı farklılık yoktur. Ancak, bu bulgunun, araştırmada olası cinsiyet uyaranının etkisini en aza indirgemek amacıyla videolarda rol alan

oyuncuların cinsiyetlerinin açıkça belirgin kılınmayacak şekilde çekim yapılmış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda sınanmak üzere ele alınan bir diğer hipotez ise, yoksunluk düzeyi yüksek katılımcıların, yoksunluk düzeyi düşük katılımcılara göre sigara içmeyle ilişkili video ipucuna bağlı olarak aranma düzeylerinin daha fazla artacağı olmuştur. Yüksek yoksunluk düzeyinin aranma yoğunluğunu arttırdığına ilişkin destekleyici bulgular sunulmaktadır (Allenby ve ark., 2019; Alsene ve ark., 2005; Maude-Griffin ve Tiffany, 1996). Aranmanın, maddeden uzun süre yoksun kaldıktan ve yoksunluk semptomlarının hafiflemeye başlamasından sonra dahi çevresel ipuçlarının tetiklenmesiyle ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Wikler, 1948; Wise ve Bozarth, 1987; Akt. Alsene, Chaverneff ve de Wit, 2003; Robinson ve Berridge, 1993). Bununla birlikte, farklı yoksunluk koşulları altındaki sigara kullanıcılarının ipuçları karşısında aranma düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Alsene ve ark., 2003; Drobes ve Tiffany, 1997; Maude ve Griffin, 1996). Bu çalışmalardan birinde, Alsene ve arkadaşları (2003), 55 sigara kullanıcısıyla bir deney gerçekleştirerek yemek aranması (food craving) ve sigara aranmasının, yoksunluk ve çevresel ipuçlarından ne derecede etkilendiğini incelemişlerdir. Katılımcıların yemek, sigara ya da her ikisinden birden 18 saat yoksun bırakıldığı üç oturum ve hiçbir yoksunluk koşulunun bulunmadığı tek bir oturum olmak üzere toplamda dört oturum, aralarında bir haftalık süreler bulunarak yürütülmüştür. Bu çalışmada, sigarayla ilişkili resim ipuçlarının (sigara içen biri, küllük, sigara paketi), nötr resimlere (spor yapan ya da çalışan insanlar) nazaran öz bildirim yoluyla ölçülen sigara aranma düzeylerini anlamlı şekilde arttırdığı bulunurken, yoksunluk düzeyinin ise söz konusu ipucu türüyle bir etkileşim etkisi oluşturduğu saptanmıştır. Buna göre, sigaradan yoksun bırakılan grup, deney öncesi rutin sigara içmelerine izin verilen gruba kıyasla, sigarayla ilişkili ipuçlarına bağlı olarak anlamlı şekilde daha fazla aranma tepkisi bildirmişlerdir. Bu bulgunun aksine mevcut araştırmada ise, katılımcıların ipucu videosuna bağlı olarak oluşan aranma düzeylerinin yoksunluk düzeyi açısından farklılaşmadığı bulunmuştur. Buna karşın, mevcut araştırma bulgusunu destekleyecek şekilde bulgulara ulaşan çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda, ipucuna bağlı olarak artmış aranma tepkilerinin farklı yoksunluk koşulları altında ortaya çıkabileceği ya da yoksunluk

düzeyinden etkilenmediği gösterilmiştir (Carter ve ark., 2009; Drobes ve Tiffany, 1997; Maude-Griffin ve Tiffany, 1996).

Carter ve arkadaşlarının (2009) sigara bırakma tedavisi almaya istekli olan 104 katılımcıyla yaptığı araştırmada, katılımcılara sigarayla ilişkili olan ya da olmayan 12'şer resim sunulmuş olup; iki haftadır sigara tüketmemiş yoksunluğu görece yüksek katılımcılar ile halen sigara içmekte olanlar arasında sigarayla ilişkili ipuçlarının tetiklediği aranma artışı bakımından fark gözlemlenmemiştir. Buna karşın aynı çalışmada, sigarayla ilişkili olmayan nötr ipuçları karşısında 2 haftadır sigaradan yoksun olan katılımcıların aranma yoğunluklarının azaldığı bulgusunu raporlamışlardır. Bunun yanı sıra, katılımcıların sigara içmeleri istenerek uygulamaya alındığı araştırmalarda, çok düşük yoksunluk düzeyine sahip sigara kullanıcılarında dahi sigarayla ilişkili ipuçları karşısında artmış aranma tepkilerinin ortaya çıktığı saptanmıştır (Özdemir, 2018; Tong ve ark., 2007). Bu bilgiler doğrultusunda ipucuna bağlı olarak ortaya çıkan artmış aranma düzeyinin, farklı yoksunluk koşulları altında gösterilebileceği anlaşılmaktadır. Mevcut araştırmada da farklı yoksunluk koşulları altında söz konusu bu bulgunun gösterilmesi, daha önce yapılmış ilgili araştırmalara tutarlı destek sağladığı düşünülmektedir. Bir diğer yandan, daha önce yapılan araştırmaların bazılarında katılımcıların yoksunluk düzeylerinin, nefesteki karbonmonoksit oranı kontrol edilerek deney öncesi teyit edildiği gözlemlenmektedir (Alsene ve ark., 2003). Buna karşın, mevcut araştırmada yoksunluk düzeylerinin katılımcıların sözel bildirimlerine bağlı kalarak oluşturulmasının, bir güvenirlik sorunu ortaya çıkarması da mümkün olabilir. Bununla birlikte, mevcut araştırmada katılımcıların yoksunluk ortalamasının görece düşük olması dikkate alındığında, yoksunluk düzeyi grupları arasında beklenen sonucu ortaya çıkarabilecek güçlü bir farklılaşmaya ulaşılamamış olabilir. Sonuç olarak, hem mevcut araştırma bulgusu hem de daha önce yapılmış ilgili araştırmalar dikkate alındığında, ipucu kaynaklı aranma tepkileri açısından hem düşük hem de yüksek yoksunluk düzeyinde farklılaşmayan düzeylerde aranma artışına rastlanması, ek faktörlerin incelendiği daha fazla çalışmaya gereksinim duyulduğunu göstermektedir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda sınanmak üzere ele alınan bir diğer hipotez ise, bağımlılık düzeyi düşük katılımcıların, bağımlılık düzeyi yüksek katılımcılara göre sigara içmeyle ilişkili video ipucuna bağlı olarak aranma düzeyinin daha fazla artacağı olmuştur. Alanyazınına bakıldığında, ipucunun tetiklediği aranma üzerinde bağımlılık

düzeyinin etkisinin incelendiği sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (Özdemir, 2018; Shiffman ve ark., 2003; Watson ve ark., 2010). Daha önce yapılan ilgili araştırmalarda üzerinde durulan noktanın, bağımlılık düzeyi düşük sigara kullanıcılarının çevresel ipuçlarından, bağımlılık düzeyi yüksek sigara kullanıcılarının ise yoksunluk gibi içsel faktörlerden etkilendiği olmuştur (Herman, 1974; Liu ve ark., 2009; Akt. Özdemir, 2009). Bu çalışmalardan birinde, Shiffman ve arkadaşları (2003), uzun zamandır sigara tüketen yüksek düzeyde sigara bağımlılarının sigarayla ilişkili in vivo ipuçlarına düşük düzeyde sigara bağımlılarına nazaran daha az düzeyde aranma tepkisi bildirdiklerini gözlemişlerdir. Watson ve arkadaşlarının (2010) yaptıkları çalışmada ise, düşük düzeyde sigara bağımlılarının, sigarayla ilişkili in vivo ipucunun (katılımcıların kullandığı markada sigaralar ve çakmak) tetiklediği aranma tepkilerinin yüksek düzeyde sigara bağımlılarıyla kıyaslandığında anlamlı şekilde daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Bu bağlamda, düşük bağımlılık düzeyine sahip bireylerin, yüksek bağımlılık düzeyine sahip bireylere kıyasla daha az yoksunluk belirtileri yaşamalarıyla, aranma düzeyleri daha ziyade koşullu uyaranların etkinliğiyle değişim göstermektedir (Watson ve ark., 2010). Daha önce yapılmış görgül ve kuramsal araştırmaların söz konusu görüşleri doğrultusunda belirlenen ilgili mevcut araştırma hipotezinin sınanması amacıyla, halen sigara kullanıcısı olan katılımcılar günlük sigara tüketim adetlerine göre düşük ve yüksek bağımlılık düzeyi gruplarına ayrılmıştır. Bunun yanı sıra, sigara kullanım süreleri (yıl) baz alınarak, uzun süreli ve kısa süreli sigara kullanımı şeklinde iki gruba dağılım gösteren katılımcıların nötr ve ipucu video sunumuna bağlı olarak ölçülen aranma düzeyleri arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Buna göre, mevcut araştırmada sunulan nötr ve ipucu videonun etkisine bağlı olarak hem bağımlılık düzeyleri hem de sigara kullanım süresi grupları arasında ölçülen aranma düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Bir diğer yandan, düşük bağımlılık düzeyine sahip sigara kullanıcılarında yüksek bağımlılık düzeyine kıyasla aranma tepkilerinin içsel uyaranlardan daha fazla şekilde dışsal uyaranlara bağlı olarak tetiklendiği belirtilmektedir. Bu tetiklenmenin, özellikle de dışsal uyaranın gücü (salience) fazla ise belirgin şekilde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Herman, 1974; Akt. Özdemir, 2009). Bu bağlamda, mevcut araştırmada bağımlılık düzeyleri arasında bir fark gözlemlenmemesinin, video ipucunun duyusal kanallara ulaşma konusunda in vivo ipucuna nazaran güçsüz kalmasıyla

açıklanabilir bir durum olduğu düşünülmektedir. Mevcut araştırmaya benzer içerikteki video uyaranlarının kullanıldığı ve günlük sigara tüketim adetlerine göre bağımlılık düzeylerinin belirlendiği ancak mevcut araştırmadan farklı olarak yoksunluğun düşük düzeyde sabitlendiği Özdemir'in (2018) çalışmasında, nötr ve ipucu video gösterimine bağlı olarak ölçülen aranma tepkileri açısından bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu bulgunun, yine video manipülasyonun gerçekleştirildiği mevcut araştırmanın söz konusu bulgusuyla desteklendiği düşünülmektedir.

Video manipülasyonu kullanılarak ipucu kaynaklı aranma üzerinde nikotinin fizyolojik etkisinin incelendiği, Schlagintweit ve Barrett'in (2016) yaptıkları çalışmada ise, sigara bağımlısı katılımcılar, nikotin içeren (en fazla 0.6 mg) ve nikotinden arındırılmış (en fazla 0.05 mg) şekilde iki farklı sigara çeşidinden birinin içileceği iki gruba ayrılmış ve video ipucu manipülasyonu gerçekleştirmiştir. Katılımcılar uygulama oturumu sırasında tüketecekleri sigaranın nikotin içeriği konusunda bilgilendirilmiş ve nikotin içeriğine göre farklılaşan sigarayı tüketmeleri istenmiş olup, hem sigara tüketiminin hem de uygulanan ipucu video manipülasyonunun öncesinde ve sonrasında öz bildirim yoluyla aranma düzeyleri ölçülmüştür. Buna göre, yalnızca nikotin içeren sigara grubunda, sigara tüketimi sonrası aranma düzeyinde azalma gözlenirken; her iki grupta da sigarayla ilişkili ipucu videosuna bağlı aranma düzeylerinde artış gözlendiği raporlanmıştır. Böylece, ipucu kaynaklı aranmanın nikotinin yoğunluğu ya da beklentisinden etkilenmediği ve diğer bir deyişle psikolojik ve farmakolojik manipülasyonlara dirençli olduğu belirtilmiştir (Schlagintweit ve Barrett, 2016).

Genel olarak, mevcut araştırma bulgusunun, ilgili alanyazınında daha önce yapılan bazı araştırmaların görüş ve bulgularıyla tutarlılık içinde olduğu görülmekle birlikte, ipucu kaynaklı aranma artışının farklı yoksunluk ve bağımlılık düzeylerinde ortaya çıkabildiği ve nikotinin farmakolojik etkisinden etkilenmediği anlaşılmaktadır. Bir diğer yandan, daha önce yapılmış emsali araştırmalar ile karşılaştırıldığında araştırma örnekleminin yaş ortalamasının görece düşük ve sigara kullanım süresinin az olması açısından henüz yeni bağımlılık geliştiriyor oldukları varsayılabilir. Bu bağlamda, sigarayla ilişkili ipuçlarının klasik koşullanma temelinde gerçekleşen bir öğrenme neticesinde bireylerin sigara kullanım davranışlarına yansıdığı görüşü ile yine aynı temel mekanizma çerçevesinde, bu öğrenmenin gücünün tekrar sayısıyla doğru orantılı olduğu dikkate alınacak olursa; daha uzun süredir sigara kullanan ve daha fazla

günlük sigara tüketimine sahip bireyler ile görece daha az olan bireylerin ipuçlarına verebileceği tepkilerin farklılaşacağı düşünülmektedir (Özdemir, 2009). Buna karşın, mevcut araştırmada birbirine benzeyen iki bağımlılık düzeyi grubunda bu koşullanma mekanizmasına bağlı öğrenmenin davranışsal farklılık oluşturacak güce ulaşmamış olması mümkün gözükmektedir. Dolayısıyla, mevcut araştırmanın söz konusu karşılaştırmasında bağımlık düzeyi grupları açısından farkın daralmasının anlaşılabilir bir durum olduğu düşünülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, sigara bırakma girişiminde bulunan bireylerin, bu süreç içerisinde sigarayla ilişkili uyaranları yaşamında en aza indirgemesinin yarar sağlayacağı düşünülmekle birlikte, sigarayla ilişkili ipuçlarına verilen aranma tepkilerinin sigara kullanım özelliklerinden ne derece etkilendiğinin ve bu tepkilerde hangi bireysel farklılıkların etkili olduğunun belirlenmesi adına daha fazla çalışmanın yapılmasına gereksinim duyulduğu düşünülmektedir.

4.3. DİS/DAS Düzeylerinin Seyredilen Video Türüne Göre Ölçülen Aranma Düzeylerine Etkisi

Yapılan alanyazın taramasında, sigara içmeyle ilişkili görüntüler içeren ipucu videosu ve sigarayla ilişkili görüntüler içermeyen nötr video sunumuna bağlı olarak oluşan aranma tepkileri üzerinde DİS/DAS'ın etkisinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Yine bu bağlamda, mevcut araştırma, bilindiği kadarıyla ülkemizde söz konusu konunun incelendiği ilk araştırma olma niteliği taşımaktadır. Franken (2002), Gray'in Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisi'nin, bağımlı olunan maddeye duyulan aranmanın doğasına uygun olduğunu belirtmekle birlikte, yine çalışmasından aktarıldığı üzere söz konusu aranmanın DAS duyarlılığı ile açıklanabilecek motivasyonel bir durum olduğunu ileri sürmüştür. Bir diğer yandan, DİS boyutunun ise, dürtüsellikle ilişkilendirilebilir olan psikoaktif madde kullanımı gibi çeşitli bağımlılık davranışları ile negatif bir ilişki içinde olmasının beklendiği belirtilmektedir (Uzun, 2017). Bu temelde, mevcut araştırmada, sigarayla ilişkili ipucu videosuna bağlı olarak ölçülen aranmanın, düşük DİS düzeyinde yüksek DİS düzeyine göre ve yüksek DAS düzeyinde düşük DAS düzeyine göre daha fazla artış göstermesi beklenmiştir. Buna karşın, mevcut çalışmada video ipuçlarının sunumuna bağlı olarak ölçülen aranma tepkileri açısından hem DİS düzeyleri hem de DAS toplam puan düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

İpucu tepkiselliği araştırmalarında DİS/DAS'ın genel olarak alkolle ilişkili ipuçları bağlamında ele alınan bir faktör olduğu gözlenmektedir. Bu araştırmalarda, DAS düzeyi yüksek bireylerin, düşük DAS düzeyine sahip bireylerle kıyaslandığında alkolle ilişkili ipuçlarının sunumunu karşısında daha tepkisel oldukları gösterilmiştir (Kambouropoulos ve Staiger, 2001, 2004; Zisserson ve Palfai, 2007). Alanyazınına bakıldığında, DİS/DAS'ın çeşitli madde kullanımı ve bağımlılık davranışlarıyla ilişkisinin incelendiği çalışmaların görece daha fazla olduğu görülmektedir (Franken ve Muris, 2006; Hundt, Kimbrel, Mitchell ve Nelson-Gray, 2008). Bunlardan biri olan Hundt ve arkadaşlarının (2008) 273 üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada, yüksek DAS düzeyinin madde kötüye kullanımını ve alkol kötüye kullanımını yordadığını; düşük DİS düzeyinin ise yalnızca madde kötüye kullanımının bir yordayıcısı olduğu gösterilmiştir. Tapper ve arkadaşlarının (2015) 184 katılımcı üzerinde alkol tüketimi ve sigara kullanımı gibi sağlık açısından riskli bağımlılık davranışlarını inceledikleri çalışmada, yüksek bir DAS puanının sigara kullanıcısı olma eğilimi, sigara kullanım sıklığı ve alkol içme eğilimiyle ilişkili olduğu gösterilirken, yüksek DİS puanının ise daha az alkol tüketimi ile ilişkili olduğu raporlanmıştır. Bir başka çalışmada ise, düşük DİS'in alkol kötüye kullanımı, yüksek DİS'in ise internet bağımlılığı ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Yen, Ko, Yen, Chen ve Chen, 2009). Bununla birlikte, madde kullanan bireylerin, alkol kullanan bireylerin ve kontrol grubunun karşılaştırıldığı diğer bir çalışmada, gruplar arasında DİS puanı açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (Franken ve ark., 2006). Benzer bir sonuç ise, problemli alkol kullanımı olan ve olmayan grupların karşılaştırıldığı başka bir çalışmadan gelmiştir. Problemli alkol kullanan grubun DAS duyarlılığı daha yüksek bulunmuş olsa da, gruplar arasında DİS açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (Kambouropoulos ve Staiger, 2007). Bununla birlikte hem DİS hem de DAS ile madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını destekleyen başka bazı araştırmalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri olan, denetimli serbestlik programına dahil olan 150 katılımcı ile gerçekleştirilen bir araştırmada, DİS ve DAS ile madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı raporlanmıştır (Tunca, 2016). Şişman-Bal ve arkadaşlarının (2018) yaptığı güncel bir çalışmada ise, halen sigara içen, sigarayı bırakmış ve hiç sigara içmemiş üç grup arasında DİS ve DAS açısından anlamlı bir farklılık olmadığı gösterilmiştir. Genel olarak, bağımlılık araştırmalarında DAS'ın önemli bir faktör

olarak ele alınmaya başlandığı gözlemlenirken, DİS'in ise bağımlılıktaki etkinliğinin varlığına dair henüz güçlü deliller yoktur (Bijttebier, Beck, Claes ve Vandereycken, 2009; O'Connor ve ark., 2009).

Mevcut çalışmada, sigarayla ilişkili ipucu videosuna bağlı olarak ölçülen aranma artışının, medyan puanlarına göre belirlenen DAS alt ölçeklerinden dürtü, eğlence arayışı ve ödüle duyarlılık düzeyi yüksek olan gruplarda daha fazla olması beklenmiştir. Bulgular bununla bir ölçüde tutarlılık göstermiş; tüm DAS alt ölçeklerinde düzeyi yüksek olan grubun, düzeyi düşük olan gruba göre, sigarayla ilişkili video ipucuna bağlı olarak daha fazla aranma artışı ortalamasına sahip olduğu saptanmıştır. Ne var ki, istatistiki olarak anlamlılık düzeyinde olan sadece dürtü alt ölçeği olmuştur. Buna göre, yüksek dürtü düzeyine sahip olan sigara kullanıcıları, düşük dürtü düzeyine sahip olanlara göre, sigarayla ilişkili video ipucuna bağlı olarak anlamlı şekilde daha fazla aranma artışı göstermişlerdir. Bu araştırma bulgusuna benzer bir sonuca Franken'in (2002) araştırmasında rastlanmaktadır. Yaş ortalaması 41 olan 58 katılımcı ile gerçekleştirilen bu araştırmada, alkolle ilişkili resim ipuçlarına aranma yanıtı ile en güçlü ilişki DAS alt ölçeklerinden dürtü için bulunmuş; yüksek dürtü düzeyine sahip katılımcıların, düşük dürtü düzeyine sahip olanlara göre, alkolle ilişkili ipuçları karşısında daha fazla aranma tepkisi bildirdikleri raporlanmıştır. Benzer bir şekilde, yaşları 21 ile 69 arasında değişen 195 katılımcıyla gerçekleştirilen ve katılımcılara alkolle ilişkili olan ve olmayan resimlerin sunulduğu bir başka çalışmada ise, alkolle ilişkili ipucu karşısında gösterilen aranma tepkilerinin, DAS alt ölçeklerinden dürtü ve eğlence arayışı ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu gösterilirken, ödüle duyarlılık için anlamlı bir ilişki raporlanmamıştır (Lovett, Ham ve Veilleux, 2015). Yine alkolle ilişkili ipuçlarının (bira görme ya da koklama) sunulduğu başka bir çalışmada, alkol içme istekliliği ile DAS düzeyi arasında pozitif bir ilişki gözlenmiş, DİS düzeyleri açısından ise anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Zisserson ve Palfai, 2007).

Genel olarak, yüksek bir DAS duyarlılığı, olası bir ödül ipucu karşısında olumlu tepki verme ile ilişkilendirilmiş ve DAS alt ölçeklerinden ikisi için bu ilişkinin daha belirgin olduğu vurgulanmıştır. Buna göre, olası bir ödül ipucu karşısında gösterilen olumlu tepkide, DAS alt ölçeklerinden dürtü için güçlü düzeyde, ödüle duyarlılık için ise orta düzeyde bir belirleyicilik atfedilmiştir (Carver ve White, 1994). Daha önce yapılan ilgili araştırmalarda, DAS alt ölçeği ödüle duyarlılık ve dürtü, alkolle ilişkili

ipuçları karşısında artan alkol içme istekliliğiyle ilişkilendirilmiştir (Franken, 2002; Kambouropoulos ve Staiger, 2001). Buna göre, söz konusu olgunun Gray'in teorisini destekleyen şekilde, DAS alt ölçekleri dürtü ve ödüle duyarlılık gibi öz bildirime dayalı ölçümlerle başarılı şekilde ölçülebildiği belirtilmektedir (Dawe ve Loxton, 2004). Bununla birlikte, daha önce yapılmış ilgili araştırmaların bazılarında, düşük DİS düzeyinin çeşitli bağımlılık parametrelerinin yordayıcısı olduğu gösterilmiştir (Franken ve Muris, 2006; Hundt ve ark., 2008). Ancak, Carver ve White'ın (1994) öne sürdüğü olası ödül ipuçları karşısında gösterilen olumlu tepkiler ile DİS'in ilişkili olamayacağı görüşü dikkate alındığında, mevcut araştırmada ipuçlarının tetiklediği sigara aranmasının DİS düzeyleri açısından farklılaşmadığı bulgusunun anlaşılabilir olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak mevcut araştırmada, sigarayla ilişkili görüntüler içeren ve içermeyen video ipucu manipülasyonuna bağlı olarak ölçülen aranma tepkileri açısından DİS ve DAS toplam puan ile DAS alt ölçekleri dürtü, eğlence arayışı ve ödüle duyarlılık düzeylerinden sadece dürtü alt ölçeği bakımından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre, mevcut araştırma bulgusunun, kuramsal ve görgül araştırmaların sunduklarına kısmen tutarlı bir destek sağladığı düşünülmektedir. Mevcut araştırmada, DAS alt ölçeklerinden ödüle duyarlılık puanı açısından özellikle kadınlarda olmak üzere, katılımcıların tavan puanda bir yığılma göstermesinin, ödüle duyarlılık ve DAS toplam puan düzeyleri açısından sonucu etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, bir önceki bölümde tartışıldığı üzere, ipucu kaynaklı aranmanın bağımlılık düzeyinden, yoksunluk düzeyinden ya da birtakım farmakolojik faktörlerden etkilenmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, DİS/DAS'ın da diğer bağımlılık özellikleri ile ipucu kaynaklı aranma üzerindeki açıklayıcı gücünün değişebileceği akla gelmektedir. Alanyazınına bakıldığında, ipucu kaynaklı aranmanın özellikle alkolle ilişkili ipuçlarına bağlı olarak oluşan alkol aranma tepkisi üzerinde incelendiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, farklı maddelere ilişkin DAS alt ölçeklerinin açıklayıcı gücünün değişebilme olasılığı, sigarayla ilişkili ipuçlarına bağlı olarak değişen aranma tepkilerinin DİS/DAS açısından incelendiği daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, mevcut araştırma bulgusunun daha önce yapılmış araştırmalar ile kısmen tutarlılık gösterdiği noktalar olsa da, daha fazla çalışma ile desteklenmeye gereksinim duyduğu düşünülmektedir. Nitekim, sigarayla

ilişkili ipucu kaynaklı aranma ortaya çıkaracak durumlar ile daha iyi baş edebilen ya da bu durumlardan kaçınabilen sigara kullanıcılarının sigarayı bırakabilme konusunda daha başarılı oldukları belirtilmektedir (Ferguson ve Shiffman, 2009). Bu bağlamda, sigarayla ilişkili ipuçlarına bağlı olarak oluşan aranma tepkileri üzerinde etkili olan bireysel farklılıkların anlaşılmasına yönelik, ek faktörlerin ele alındığı daha fazla araştırma yapılmasının sigara bırakma tedavi ve yöntemlerinin geliştirilmesine katkılar sunacağı düşünülmektedir.

4.4. Araştırmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Yapılan alanyazını araştırmasında, mevcut araştırmada gerçekleştirilen video manipülasyonuna bağlı olarak oluşan sigara içme istekliliğindeki değişimler üzerinde DİS/DAS'ın etkilerinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bildiğimiz kadarıyla, ülkemizde söz konusu değişkenlerin bir arada kullanılarak incelendiği ilk araştırma olması bakımından, mevcut araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, araştırmada alınan ölçümlerde etkili olabileceği düşünülen katılımcıların sıkılması ya da videoların etkilerinin birbirine karışması gibi karıştırıcı faktörler, videoların sunum sırası dengelenerek giderilmiştir. Ayrıca yine araştırmada ölçümler üzerinde etkisi olabileceği düşünülen video oyuncusunun cinsiyetinin karıştırıcı etkisi (Tong ve ark., 2007), videoların, cinsiyeti açıkça belirgin kılmayacak şekilde, her iki cinsiyetten oyuncu ile ayrı ayrı çekilmesi ve oyuncunun cinsiyetine göre videoların katılımcılar arasında dengeli şekilde sunulmasıyla giderilmiştir. Buna karşın araştırmanın, katılımcılarında ağırlıklı olarak lisans olmak üzere yalnızca lisans ve lisansüstü öğrencilerinin yer almış olması, yüksek bağımlılık düzeyine ve uzun sigara kullanım süresine sahip katılımcılara ulaşılamaması, katılımcı yaş ortalamasının düşük olması gibi sınırlılıklara sahip olduğu düşünülmektedir.

4.5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, sigarayla ilişkili görüntüler içeren ipucu video ve sigarayla ilişkili olmayan görüntüler içeren nötr video kullanılmış, video ipucu manipülasyonuna bağlı olarak aranma düzeylerinin değişimi ve bu değişim üzerinde DİS/DAS'ın ortaya çıkarabileceği olası bireysel farklılıklar incelenmiştir. Ek olarak DİS/DAS'ın yanı sıra, bağımlılık düzeyi, yoksunluk düzeyi ve cinsiyete ilişkin etkenlerin de söz konusu

bağlamda incelenmesi amaçlanmıştır. Buna göre, sigarayla ilişkili video ipucuna bağlı olarak sigara kullanıcılarının aranma düzeyinin arttığı gösterilmiştir. Mevcut araştırmanın bu bulgusunun, ilgili alanyazını temelinde araştırmanın diğer bulgularına nazaran en fazla tutarlı desteği aldığı gözlemlenmektedir (Sayette ve ark., 2010). Bir diğer yandan, mevcut araştırmada DAS alt ölçeklerinden dürtü düzeyi yüksek olan sigara kullanıcılarının düşük dürtü düzeyine sahip olanlara nazaran sigarayla ilişkili video ipuçlarından daha fazla etkilenerek aranma düzeyinin daha fazla arttığı gösterilmiştir. Mevcut araştırma bulgusunun, toplumu temsil edicilik bakımından görece daha geniş bir örneklem ile gelecekte yapılacak araştırmalarca desteklenmeye gereksinim duyduğu düşünülmektedir.

Mevcut araştırmada, sadece halen sigara kullanıcısı olan katılımcılar araştırmanın örneklemini oluşturmuş olup, mevcut konunun ele alınacağı daha sonraki araştırmalarda sigara kullanımını bırakmış katılımcılarında araştırmaya dâhil edilmesiyle DİS/DAS'ın ortaya çıkarabileceği bireysel farklılıkların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlanacağı düşünülmektedir. Böylece, sigara kullanımının sonlandırılmasına yönelik geliştirilebilecek müdahale yöntemleri içinde, DİS/DAS düzeyleri gibi, bireysel farklılıkların da dikkate alındığı yöntemlerin de geliştirilebilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Mevcut araştırmada, katılımcıların sigara içme istekliliği tekrarlı ölçümler şeklinde alınmıştır. Bu ölçüm araçlarının, başlı başına ipucu özelliği yaratabilme ihtimalinin olduğu düşünülmektedir (Özdemir, 2009). Bu etkinin mevcut araştırmada ortaya çıkmadığı düşünülmekte; ancak kanıtlanmamış düzeydedir. Bu nedenle, benzer şekilde sigara içme isteğini tekrarlı ölçümler ile ölçecek daha sonraki çalışmalarda söz konusu olası etkinin dikkate alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

EK'LER

Bilgilendirilmiş Onam Formu (EK A)

Sayın katılımcı;

Bu çalışma, T.C. Maltepe Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı tezi kapsamında Dr. Öğr. Üyesi Barış ÖZDEMİR danışmanlığında Osman Fatih ÇITAK tarafından yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı; sigara bağımlılığı ile ilişkili birtakım bilişsel süreçlerin incelenmesidir.

Size sunulan anketlerde geçen soruların doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Sizi en doğru yansıtacak şekilde sorulara cevap veriniz. Vereceğiniz cevaplar çalışma sonuçlarının güvenirliliği açısından önemli olduğu için soruları cevaplarken kimseden yardım almayınız. Çalışmada toplanan veriler, **bireysel değil bütün olarak değerlendirilecektir. Çalışmadaki sorularda sizden kimliğinize yönelik kişisel bilgiler istenmemektedir. Verileriniz kesinlikle gizli tutulacak ve çalışma sonuçları sadece bilimsel amaçlı kullanılacaktır.** Tüm soruların yanıtlanması yaklaşık olarak 20 ile 25 dakika arası sürmektedir. Çalışmanın güvenirliliği için tüm soruların yanıtlanması oldukça önemlidir.

Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır; ancak katılım sırasında sorulardan veya herhangi bir başka nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz çalışmadan istediğiniz zaman vazgeçme hakkınız bulunmaktadır. Yine de anketleri tamamlamanız çalışma amaçları açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın veya cevaplarınızın sonucu hakkında bilgi almak, çalışmayla ilgili herhangi bir yorum yapmak ya da soru sormak isterseniz Osman Fatih ÇITAK (e-posta: osmanfatihcitak@gmail.com) ile irtibat kurabilirsiniz.

Çalışmaya katılımınız ve soruları içtenlikle yanıtladığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Verilerimin gizli tutulacağını okudum ve gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

Tarih:…../…../…..

İmza:

Demografik Bilgi Formu (EK B)

Yaşınız:

Cinsiyetiniz: ( ) Kadın ( ) Erkek

Üniversite ve bölümünüz:

Sınıfınız: ( ) 1 ( ) 2 ( ) 3 ( ) 4 ( ) Yüksek lisans veya doktora

Medeni durumunuz: ( ) Evli ( ) Bekar

Ailenizin aylık geliri: ( ) 2000 TL ve altı

( ) 2000-3500 TL

( ) 3500-5000 TL

( ) 5000 TL ve üzeri

Yaşamınızın büyük bir bölümünü nerede geçirdiniz: ( ) Büyükşehir ( ) İl

( ) İlçe ( ) Köy/ kasaba

Belirli bir sağlık sorununa sahip misiniz: ( ) Evetse, nedir:

( ) Hayır

Sürekli bir ilaç kullanmakta mısınız:( ) Evetse, nedir:

( ) Hayır

Psikolojik, psikiyatrik veya nörolojik bir tanı aldınız mı: ( ) Evet ( ) Hayır

Yaşadığınız evde/odada sigara kullanan var mı: ( ) Evet ( ) Hayır

Hiç sigara kullandınız mı: ( ) Evet ( ) Hayır

<u>(Eğer cevabınız evet ise devam ediniz, hayır ise sorular tamamlanmıştır.)</u>

Sigaraya başlama yaşınız kaçtır:……

Halen sigara kullanmakta mısınız: ( ) Evet ( ) Hayır

Hiç bırakmayı denediniz mi: ( ) Evet ( ) Hayır

Denediyseniz bunun en önemli nedeni

neydi:……..…..

Denemediyseniz bunun en önemli nedeni

neydi:……..……....

Bırakmayı ister misiniz?: ( ) Evet ( ) Hayır

Bırakmayı istiyorsanız bunun en önemli nedeni

nedir?…….…….

Bırakmayı istemiyorsanız bunun en önemli nedeni

nedir?.....……..……..

Son altı ayda ortalama <u>günlük</u> sigara tüketiminiz yaklaşık kaç adettir?……...

Sigarayı bırakmak için destek /tedavi görmekte misiniz? ( ) Evet ( ) Hayır

Daha önce gördünüz mü? ( ) Evet ( ) Hayır

Sigarayı bırakmak için ilaç/madde kullanıyor musunuz? ( ) Evet ( ) Hayır

Daha önce kullandınız mı? ( ) Evet ( ) Hayır

Sigara kullanımına bağlı bir rahatsızlık geçirdiniz mi? ( ) Evet ( ) Hayır

En son kaç dakika önce sigara içtiniz? …….

Beck Depresyon Envanteri (EK C)

YÖNERGE: Aşağıda kişilerin ruh durumlarını ifade ederken kullandıkları bazı cümleler verilmiştir. Her madde, bir çeşit ruh durumunu anlatmaktadır. Her madde de o durumun derecesini belirleyen 4 seçenek vardır. Lütfen bu seçenekleri dikkatle okuyunuz. **SON 1 HAFTA İÇİNDEKİ (ŞU AN DAHİL)** kendi ruh durumunuzu göz önünde bulundurarak, size en uygun olan ifadeyi işaretleyiniz. Teşekkürler.

1- a) Kendimi üzgün hissetmiyorum.
b) Kendimi üzgün hissediyorum.
c) Her zaman için üzgünüm ve kendimi bu duygudan kurtaramıyorum.
d) Öylesine üzgün ve mutsuzum ki dayanamıyorum.

2- a) Gelecekten umutsuz değilim.
b) Gelecek konusunda umutsuzum.
c) Gelecekten beklediğim hiçbir şey yok.
d) Benim için gelecek olmadığı gibi bu durum düzelmeyecek.

3- a) Kendimi başarısız görmüyorum.
b) Herkesten daha fazla başarısızlıklarım oldu sayılır.
c) Geriye dönüp baktığımda, pek çok başarısızlıklarımın olduğunu görüyorum.
d) Kendimi bir insan olarak tümüyle başarısız görüyorum.

4- a) Her şeyden eskisi kadar zevk alabiliyorum.
b) Her şeyden eskisi kadar zevk alamıyorum.
c) Artık hiçbir şeyden gerçek bir zevk alamıyorum.
d) Beni doyuran hiçbir şey yok. Her şey çok can sıkıcı.

5- a) Kendimi suçlu hissetmiyorum.
b) Arada bir kendimi suçlu hissettiğim oluyor.
c) Kendimi çoğunlukla suçlu hissediyorum.
d) Kendimi her an için suçlu hissediyorum.

6- a) Cezalandırılıyormuşum gibi duygular içinde değilim.
b) Sanki bazı şeyler için cezalandırılabilirmişim gibi duygular içindeyim.
c) Cezalandırılacakmışım gibi duygular yaşıyorum.
d) Bazı şeyler için cezalandırılıyorum.

7- a) Kendimi hayal kırıklığına uğratmadım.
b) Kendimi hayal kırıklığına uğrattım.
c) Kendimden hiç hoşlanmıyorum.
d) Kendimden nefret ediyorum.

8- a) Kendimi diğer insanlardan daha kötü durumda görmüyorum.
b) Kendimi zayıflıklarım ve hatalarım için eleştiriyorum
c) Kendimi hatalarım için her zaman suçluyorum.
d) Her kötü olayda kendimi suçluyorum.

9- a) Kendimi öldürmek gibi düşüncelerim yok.
b) Bazen kendimi öldürmeyi düşünüyorum ama böyle bir şeyi yapamam.
c) Kendimi öldürebilmeyi çok isterdim.
d) Eğer fırsatını bulursam kendimi öldürürüm.

10- a) Herkesten daha fazla ağladığımı sanmıyorum.
b) Eskisine göre şimdilerde daha çok ağlıyorum.
c) Şimdilerde her an ağlıyorum.
d) Eskiden ağlayabilirdim. Şimdilerde istesem de ağlayamıyorum.

11- a) Eskisine göre daha sinirli veya tedirgin sayılmam.
b) Her zamankinden biraz daha fazla tedirginim
c) Çoğu zaman sinirli ve tedirginim.
d) Şimdilerde her an için tedirgin ve sinirliyim.

12- a) Diğer insanlara karşı ilgimi kaybetmedim.
b) Eskisine göre insanlarla daha az ilgiliyim.
c) Diğer insanlara karşı ilgimin çoğunu kaybettim.
d) Diğer insanlara karşı hiç ilgim kalmadı.

13- a) Eskisi gibi rahat ve kolay kararlar verebiliyorum.
b) Eskisine kıyasla, şimdilerde karar vermeyi daha çok erteliyorum.
c) Eskisine göre karar vermekte oldukça güçlük çekiyorum.
d) Artık hiç karar veremiyorum.

14- a) Eskisinden daha kötü bir dış görünüşüm olduğunu sanmıyorum.
b) Sanki yaşlanmış ve çekiciliğimi kaybetmişim gibi düşünüyor ve üzülüyorum.
c) Dış görünüşümde artık değiştirilmesi mümkün olmayan ve beni çirkinleştiren değişiklikler olduğunu hissediyorum.
d) Çok çirkin olduğumu düşünüyorum.

15- a) Eskisi kadar iyi çalışabiliyorum.
b) Bir işe başlayabilmek için eskisine göre daha fazla çaba harcıyorum.
c) Ne iş olursa olsun, yapabilmek için kendimi çok zorluyorum.
d) Hiç çalışamıyorum.

16- a) Eskisi kadar rahat ve kolay uyuyabiliyorum.
b) Şimdilerde eskisi kadar rahat ve kolay uyuyamıyorum.
c) Eskisine göre 1 veya 2 saat erken uyanıyor ve tekrar uyumakta güçlük çekiyorum.
d) Eskisine göre çok erken uyanıyor ve tekrar uyuyamıyorum.

17- a) Eskisine göre daha çabuk yorulduğumu sanmıyorum.
b) Eskisinden daha çabuk ve kolay yoruluyorum.
c) Şimdilerde neredeyse her şeyden kolay ve çabuk yoruluyorum.
d) Artık hiçbir şey yapamayacak kadar yoruluyorum.

18- a) İştahım eskisinden pek farklı değil.
b) İştahım eskisi kadar iyi değil.
c) Şimdilerde iştahım epey kötü.
d) Artık hiç iştahım yok.

19- a) Son zamanlarda pek kilo kaybettiğimi sanmıyorum.
b) Son zamanlarda istemediğim halde iki buçuk kilodan fazla kaybettim.
c) Son zamanlarda beş kilodan fazla kaybettim.
d) Son zamanlarda yedi buçuk kilodan fazla kaybettim.

20- a) Sağlığım beni pek endişelendirmiyor.
b) Son zamanlarda ağrı, sızı, mide bozukluğu, kabızlık gibi sıkıntılarım var.
c) Ağrı, sızı gibi bu sıkıntılarım beni epey endişelendirdiği için başka şeyleri düşünmek zor geliyor.
d) Bu sıkıntılar beni öylesine endişelendiriyor ki, artık başka şeyleri düşünemiyorum.

21- a) Son zamanlarda cinsel yaşantımda dikkatimi çeken bir şey yok.
b) Eskisine göre cinsel konularla daha az ilgileniyorum.
c) Şimdilerde cinsellikle pek ilgili değilim.
d) Artık, cinsellikle hiçbir ilgim kalmadı.

Sigara İçme İsteği Ölçümü (EK D)

Yönerge: Aşağıda verilen soruya şu an sigara içme isteğinize karşılık gelecek şekilde 0 ile 100 arasında bir puan vererek belirtiniz. "0" puan, şu anda hiç sigara içme isteğinizin bulunmadığını, "100" puan ise çok yüksek düzeyde sigara içme isteğinizin bulunduğunu göstermektedir. Lütfen sizin için en uygun gelen puanı yazınız.

"Şu anda sigara içme isteğiniz ne düzeydedir?"

Cevap:……..

Davranışsal İnhibisyon Sistemi/Davranışsal Aktivasyon Sistemi Ölçeği (EK E)

Bu testteki her madde, insanların kendilerinden bahsederken kullandıkları bazı ifadeleri tanımlamaktadır. Lütfen her maddeyi okuyunuz ve size ne kadar uygun olup olmadığına karar veriniz. Her madde için, 4 seçenekten (Tamamen katılıyorum, Biraz katılıyorum, Biraz katılmıyorum, Hiç katılmıyorum) sizi en iyi tarif eden seçeneği işaretleyiniz. Lütfen hiçbir maddeyi boş bırakmayınız ve her madde için sadece bir seçenek işaretleyiniz. Cevaplarınızın tutarlı olup olmayacağından endişe duymadan her maddeyi tek bir maddeymiş gibi cevaplayınız. Lütfen olabildiğince dürüst olunuz ve samimi cevaplar veriniz.

	Tamamen Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Biraz Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1- Bir insanın ailesi, hayatındaki en önemli şeydir.				
2- Başıma kötü bir şey gelmek üzere olsa bile, nadiren korkarım veya sinirlenirim.				
3- İstediğim şeyleri elde etmek için, her yolu denerim.				
4- Bir şeyi yapmakta iyiysem, onu devam ettirmeyi severim.				
5- Eğlenceli olacağını düşündüğüm yeni şeyleri denemeye her zaman istek duyarım.				
6- Nasıl giyindiğim benim için önemlidir.				
7- İstediğim şeyi elde ettiğimde, heyecanlı ve enerji dolu olurum.				

	Tamamen Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Biraz Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
8- Eleştirilme veya azarlanma beni oldukça incitir.				
9- Bir şeyi istediğimde, genellikle onu elde etmek için elimden negeliyorsa yaparım.				
10- Çoğu zaman bir şeyleri başka bir sebep olmaksızın, sırf eğlenceli olabilecek diye yapmak isterim.				
11- Saç kestirmek gibi şeylere zaman bulmak benim için zordur.				
12- İstediğim şeyi elde etmek için bir ihtimal görürsem, hemen harekete geçerim.				
13- Birisinin bana kızgın olduğunu bildiğimde veya düşündüğümde, oldukça endişelenirim veya üzülürüm.				
14- İstediğim bir şey için bir fırsat yakaladığımda hemen heyecanlanırım.				
15- Çoğu zaman düşünmeden o an aklıma eseni yaparım.				
16- Eğer hoş olmayan bir şeyin olacağını düşünürsem, genellikle oldukça “gerilirim”.				
17- Çoğu zaman insanların neden öyle davrandıklarını merak ederim.				

	Tamamen Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	BirazKatılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
18- Başıma iyi şeylerin gelmesi, beni çok olumlu etkiler.				
19- Önemli bir şeyi kötü yaptığımı düşündüğümde endişelenirim.				
20- Heyecan ve yeni duygular yaşamayı çok isterim.				
21- Bir şeyi elde etmeye çalıştığım zaman “kural tanımam”.				
22- Arkadaşlarıma kıyasla çok az korkum vardır.				
23- Bir yarışmayı kazanmak beni heyecanlandırırdı.				
24- Hata yapmaktan endişelenirim.				

Fagerström Nikotin Bağımlılığı Testi (EK F)

1. İlk sigaranızı sabah uyandıktan ne kadar sonra içersiniz?
a. Uyandıktan sonraki ilk beş dakika içinde
b. 6-30 dakika içinde
c. 31-60 dakika içinde
d. Bir saatten fazla

2. Sigara içmenin yasak olduğu örneğin; otobüs, hastane, sinema gibi yerlerde bu yasağa uymakta zorlanıyor musunuz?
a. Evet
b. Hayır

3. İçmeden duramayacağınız, diğer bir deyişle vazgeçemeyeceğiniz sigara hangisidir?
a. Sabah içtiğim ilk sigara
b. Diğer herhangi biri

4. Günde kaç adet sigara içiyorsunuz?
a. 10 adet veya daha az
b. 11-20 adet
c. 21-30 adet
d. 31 adet veya daha fazlası

5. Sabah uyanmayı izleyen ilk saatlerde, günün diğer saatlerine göre daha sık sigara içer misiniz?
a. Evet
b. Hayır

6. Günün büyük bölümünü yatakta geçirmenize neden olacak kadar hasta olsanız bile sigara içer misiniz?
a. Evet
b. Hayır

KAYNAKÇA

Abrams, D. B., Monti, P. M., Carey, K. B., Pinto, R. P., ve Jacobus, S. I. (1988). Reactivity to smoking cues and relapse: Two studies of discriminant validity. *Behaviour Research and Therapy, 26*(3), 225-233.

Alexander, A. C., Hébert, E. T.S., ve Kendzor, D. E. (2019). Everyday discrimination indirectly influences smoking cessation through post-quit self-efficacy. *Drug and Alcohol Dependence*, *198*, 63-69.

Allen, S. S., Bade, T., Hatsukami, D., ve Center, B. (2008). Craving, withdrawal, and smoking urges on days immediately prior to smoking relapse. *Nicotine & Tobacco Research*, *10*(1), 35-45.

Allenby, C., Falcone, M., Wileyto, E. P., Cao, W., Bernardo, L., Ashare, R. L., . . .ve Lerman, C. (2019). Neural cue reactivity during acute abstinence predicts short-term smoking relapse. *Addiction Biology*.

Alloy, L. B., Abramson, L. Y., Walshaw, P. D., Cogswell, A., Grandin, L. D., Hughes, M. E., . . . Hogan, M. E. (2008). Behavioral approach system and behavioral inhibition system sensitivities and bipolar spectrum disorders: Prospective prediction of bipolar mood episodes. *Bipolar Disorders, 10*(2), 310-322

Alsene, K. M., Li, Y., Chaverneff, F., ve de Wit, H. (2003). Role of abstinence and visual cues on food and smoking craving. *Behavioural Pharmacology, 14*(2), 145-151.

Alsene, K. M., Mahler, S. V., ve de Wit, H. (2005). Effects of d-amphetamine and smoking abstinence on cue-induced cigarette craving. *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 13*(3), 209-218.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı*, 5. Baskı (DSM-V) (Çev. ed: E. Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara.

Babaoğlu, A. N. (1997). *Uyuşturucu ve tarihi: bağımlılık yapan maddeler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Babb, S., Malarcher, A., Schauer, G., Asman, K., ve Jamal, A. (2017). Quitting Smoking Among Adults-United States, 2000-2015. *MMWR. Morbidity and mortality weekly report*, 65(52), 1457-1464.

Baker, T. B., Brandon, T. H., ve Chassin, L. (2004). Motivational influences on cigarette smoking. *Annual Review of Psychology*, *55*, 463-491.

Baumann, S. B., ve Sayette, M. A. (2006). Smoking cues in a virtual world provoke craving in cigarette smokers. *Psychology of Addictive Behaviors, 20*(4), 484-489.

Beck, A. T., Steer, R. A., ve Garbin, M. G. (1988). Psychometric properties of the Beck Depression Inventory: Twenty-five years of evaluation. *Clinical Psychology Review, 8*(1), 77-100.

Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., ve Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry, 4,* 561- 571.

Benowitz, N.L., Hukkanen, J., ve Jacob, P. (2009). Nicotine chemistry, metabolism, kinetics and biomarkers. *Handbook of Experimental Pharmacology*, *192*, 29-60.

Berridge, K. C., ve Robinson, T. E. (2016). Liking, wanting, and the incentive-sensitization theory of addiction. *American Psychologist, 71*(8), 670-679.

Bijttebier, P., Beck, I., Claes, L., ve Vandereycken, W. (2009). Gray's Reinforcement Sensitivity Theory as a framework for research on personality–psychopathology associations. *Clinical Psychology Review, 29*(5), 421-430.

Bora Başara, B., Soytutan Çağlar, İ., Aygün, A., ve Özdemir, T. A. (2018). Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017. Ankara: *Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü.*

Caponnetto, P., ve Polosa, R. (2008). Common predictors of smoking cessation in clinical practice. *Respiratory Medicine*, *102*(8), 1182-1192.

Carpenter, M. J., Saladin, M. E., DeSantis, S., Gray, K. M., LaRowe, S. D., ve Upadhyaya, H. P. (2009). Laboratory-based, cue-elicited craving and cue reactivity as predictors of naturally occurring smoking behavior. *Addictive Behaviors*, *34*(6-7), 536-541.

Carpenter, M. J., Saladin, M. E., LaRowe, S. D., McClure, E. A., Simonian, S., Upadhyaya, H. P., ve Gray, K. M. (2014). Craving, cue reactivity, and stimulus control among early-stage young smokers: Effects of smoking intensity and gender. *Nicotine & Tobacco Research, 16*(2), 208-215.

Carter, B. L., Lam, C. Y., Robinson, J. D., Paris, M. M., Waters, A. J., Wetter, D. W., ve Cinciripini, P. M. (2009). Generalized craving, self-report of arousal, and cue reactivity after brief abstinence. *Nicotine & Tobacco Research*, *11*(7), 823-826.

Carter, B. L., ve Tiffany, S. T. (1999). Meta-analysis of cue-reactivity in addiction research. *Addiction*, *94*(3), 327-340.

Carver, C. S., ve White, T. L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation, and affective responses to impending reward and punishment: the BIS/BAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*(2), 319.

Caselli, G., Manfredi, C., Ferraris, A., Vinciullo, F., ve Spada, M. M. (2015). Desire thinking as a mediator of the relationship between novelty seeking and craving. *Addictive Behaviors Reports*, *1*, 2-6.

Caseras, X., Ávila, C., ve Torrubia, R. (2003). The measurement of individual differences in Behavioural Inhibition and Behavioural Activation Systems: A comparison of personality scales. *Personality and Individual Differences, 34*(6), 999-1013.

Chaiton, M., Diemert, L., Cohen, J. E., Bondy, S. J., Selby, P., Philipneri, A., ve Schwartz, R. (2016). Estimating the number of quit attempts it takes to quit smoking successfully in a longitudinal cohort of smokers. *BMJ Open*, *6*(6).

Childress, A. R., Ehrman, R. N., Rohsenow, D., Robbins, S. J., ve O'Brien, C. (1992). Classically conditioned factors in drug dependence. In J. H. Lowinson, P. Ruiz, & R. B. Millman (Ed.), *Substance abuse: A comprehensive textbook*, 56−69. New York: Williams and Wilkins.

Collins, A. C., ve Marks, M. J. (1991). Progress towards the development of animal models of smoking-related behaviors. *Journal of Addictive Diseases, 10*(1-2), 109-126.

Conklin, C., McClernon, F., Vella, E., Joyce, C., Salkeld, R., Parzynski, C., ve Bennett, L. (2019). Combined smoking cues enhance reactivity and predict immediate subsequent Smoking. *Nicotine and Tobacco Research*, *21*(2), 241-248.

Conklin, C. A., Parzynski, C. S., Salkeld, R. P., Perkins, K. A., ve Fonte, C. A. (2012). Cue reactivity as a predictor of successful abstinence initiation among adult smokers. *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 20*(6), 473-478.

Conklin, C. A., Perkins, K. A., Robin, N., McClernon, F. J., ve Salkeld, R. P. (2010). Bringing the real world into the laboratory: Personal smoking and nonsmoking environments. *Drug and Alcohol Dependence, 111*(1-2), 58-63.

Conklin, C. A., Robin, N., Perkins, K. A., Salkeld, R. P., ve McClernon, F. J. (2008). Proximal versus distal cues to smoke: The effects of environments on smokers' cue-reactivity. *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 16*(3), 207-214.

Corr, P. J. (2004). Reinforcement sensitivity theory and personality. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *28*(3), 317-332.

Cox, L. S.,Tiffany, S. T., ve Christen, A. G. (2001). Evaluation of the brief questionnaire of smoking urges (QSU-brief) in laboratory and clinical settings. *Nicotine & Tobacco Research*, *3*(1), 7-16.

Dawe, S., ve Loxton, N. J. (2004). The role of impulsivity in the development of substance use and eating disorders. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 28*(3), 343-351.

Dijkstra, A., ve Menninga, K. (2015). Experimentally induced states of mind determine abstinent smokers' level of craving in reaction to smoking-cues. *Addictive Behaviors Reports*, *1*, 81-88.

Doran, N., Spring, B., McChargue, D., Pergadia, M., ve Richmond, M. (2004). Impulsivity and smoking relapse. *Nicotine & Tobacco Research*, *6*(4), 641-647.

Drobes, D. J., Elibero, A., ve Evans, D. E. (2006). Attentional bias for smoking and affective stimuli: A Stroop task study. *Psychology of Addictive Behaviors, 20*(4), 490-495.

Drobes, D. J., ve Tiffany, S. T. (1997). Induction of smoking urge through imaginal and in vivo procedures: Physiological and self-report manifestations. *Journal of Abnormal Psychology, 106*(1), 15-25.

Drummond, D. C. (2001). Theories of drug craving, ancient and modern. *Addiction*, *96*(1), 33-46.

Erblich, J., ve Bovbjerg, D. H. (2004). In vivo versus imaginal smoking cue exposures: Is seeing believing? *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 12*(3), 208-215.

Eysenck, H. J. (1967). *The biological basis of personality*. Springfield, C. C. Thomas.

Ferguson, S. G., ve Shiffman, S. (2009). The relevance and treatment of cue-induced cravings in tobacco dependence. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *36*(3), 235-243.

Field, M., ve Duka, T. (2004). Cue reactivity in smokers: The effects of perceived cigarette availability and gender. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior, 78*(3), 647-652.

Franken, I. H. A. (2002). Behavioral approach system (BAS) sensitivity predicts alcohol craving. *Personality and Individual Differences, 32*(2), 349-355.

Franken, I. H., ve Muris, P. (2006). BIS/BAS personality characteristics and college students' substance use. *Personality and Individual Differences*, *40*(7), 1497-1503.

Franken, I. H. A., Muris, P., ve Georgieva, I. (2006). Gray's model of personality and addiction. *Addictive Behaviors, 31*(3), 399-403.

Gardner, E. L. (2011). Addiction and brain reward and antireward pathways. In *Chronic Pain and Addiction*, 30, 22-60.

Gitchell, J. G., Shiffman, S., ve Sembower, M. A. (2017). Trends in serious quit attempts in the United States, 2009–14. *Addiction*, *112*(5), 897-900.

Gray, J. A. (1987). Perspectives on anxiety and impulsivity: A commentary. *Journal of Research in Personality, 21*(4), 493-509.

Gray, J. A. (1990). Brain systems that mediate both emotion and cognition. *Cognition and Emotion, 4*(3), 269-288.

Griffith, M., ve Chevalier, S. (2005). Why don't adolescent addicts turn up for treatment? *Psyke & Logos*, 26, 27-31.

Hasin, D. S., O'Brien, C. P., Auriacombe, M., Borges, G., Bucholz, K., Budney, A., . . . ve Schuckit, M. (2013). DSM-5 criteria for substance use disorders: recommendations and rationale. *American Journal of Psychiatry*, *170*(8), 834-851.

Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanteri'nin üniversite öğrencileri için geçerliği güvenirliği. *Psikoloji Dergisi, 7*, 3-13.

Heatherton, T. F., Kozlowski, L. T., Frecker, R. C., ve Fagerström, K.-O. (1991). The Fagerström Test for Nicotine Dependence: A revision of the Fagerström Tolerance Questionnaire. *British Journal of Addiction, 86*(9), 1119-1127.

Hundt, N. E., Kimbrel, N. A., Mitchell, J. T., ve Nelson-Gray, R. O. (2008). High BAS, but not low BIS, predicts externalizing symptoms in adults. *Personality and Individual Differences, 44*(3), 565-575.

Johnson, S. L., Turner, R. J., ve Iwata, N. (2003). BIS/BAS levels and psychiatric disorder: An epidemiological study. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 25*(1), 25-36.

Jorm, A. F., Christensen, H., Henderson, A. S., Jacomb, P. A., Korten, A. E., ve Rodgers, B. (1999). Using the BIS/BAS scales to measure behavioural inhibition and behavioural activation: Factor structure, validity and norms in a large community sample. *Personality and Individual Differences, 26*(1), 49-58.

Kalınkılıç, E. (2017). *Sigara Kullanan Ve Kullanmayan Genç Yetişkin Erkeklerde Olumsuz Duygu Durumun Dikkat Yanlılığına Etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kambouropoulos, N., ve Staiger, P. K. (2001). The influence of sensitivity to reward on reactivity to alcohol-related cues. *Addiction, 96*(8), 1175-1185.

Kambouropoulos, N., ve Staiger, P. K. (2004). Personality and responses to appetitive and aversive stimuli: The joint influence of behavioural approach and behavioural inhibition systems. *Personality and Individual Differences, 37*(6), 1153-1165.

Kambouropoulos, N., ve Staiger, P. K. (2007). Personality, behavioural and affective characteristics of hazardous drinkers. *Personality and Individual Differences, 42*(2), 213-224.

Karakaş, S. (2006). *BİLNOT Bataryası El Kitabı: Nöropsikolojik Testler için Araştırma ve Geliştirme Çalışmaları* (2. baskı). Ankara: Eryılmaz Offset Matbaacılık Gazetecilik.

Kavanagh, D. J., Andrade, J., ve May, J. (2005). Imaginary relish and exquisite torture: The elaborated intrusion theory of desire. *Psychological Review, 112*(2), 446-467.

Killen, J. D., ve Fortmann, S. P. (1997). Craving is associated with smoking relapse: Findings from three prospective studies. *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 5*(2), 137-142.

Knott, V. J., Naccache, L., Cyr, E., Fisher, D. J., McIntosh, J. F., Millar, A. M., ve Villeneuve, C. M. (2009). Craving-induced EEG reactivity in smokers: Effects of mood induction, nicotine dependence and gender. *Neuropsychobiology, 58*(3-4), 187-199.

Lovett, D. E., Ham, L. S., ve Veilleux, J. C. (2015). Psychometric evaluation of a standardized set of alcohol cue photographs to assess craving. *Addictive Behaviors*, *48*, 58-61.

Loxton, N. J., ve Dawe, S. (2001). Alcohol abuse and dysfunctional eating in adolescent girls: The influence of individual differences in sensitivity to reward and punishment. *International Journal of Eating Disorders, 29*(4), 455-462.

Marlatt, G. A. (1987). Craving notes. *British Journal of Addiction, 82*(1), 42-44.

Maude-Griffin, P., ve Tiffany, S. T. (1996). Production of smoking urges through imagery: The impact of affect and smoking abstinence. *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 4*(2), 198-208.

Muris, P., Meesters, C., de Kanter, E., ve Timmerman, P. E. (2005). Behavioural inhibition and behavioural activation system scales for children: Relationships with Eysenck's personality traits and psychopathological symptoms. *Personality and Individual Differences, 38*(4), 831-841.

Niaura, R., Abrams, D. B., Pedraza, M., ve Monti, P. M. (1992). Smokers' reactions to interpersonal interaction and presentation of smoking cues. *Addictive Behaviors*, *17*(6), 557-566.

Niaura, R., Shadel, W. G., Abrams, D. B., Monti, P. M., Rohsenow, D. J., ve Sirota, A. (1998). Individual differences in cue reactivity among smokers trying to quit: Effects of gender and cue type. *Addictive Behaviors, 23*(2), 209-224.

O'Connor, R. M., Stewart, S. H., ve Watt, M. C. (2009). Distinguishing BAS risk for university students' drinking, smoking, and gambling behaviors. *Personality and Individual Differences, 46*(4), 514-519.

Orleans, C. T., Rimer, B. K., Cristinzio, S., Keintz, M. K., ve Fleisher, L. (1991). A national survey of older smokers: Treatment needs of a growing population. *Health Psychology, 10*(5), 343-351.

Ögel, K. (2010). *99 Sayfada Sigara Bağımlılığı.* Söyleşiyi yapan: Nur Onur. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özdemir, B. (2009). *Sigara İçmeye İlişkin İpuçlarının Farklı Bağımlılık Düzeyindeki Kadın ve Erkeklerden Alınan Psikofizyolojik Ölçümler İle Sigara İçme İstekliliğine Etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özdemir, B. (2018). Sigara ile ilgili görsel ipuçlarının aranma davranışı üzerindeki etkisi. *Maltepe Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, 131-165.

Öztürk, O. ve Uluşahin, N. A. (2015). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (13.baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri

Payne, B. K., McClernon, F. J., ve Dobbins, I. G. (2007). Automatic affective responses to smoking cues. *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 15*(4), 400-409.

Perkins, K. A., Levine, M., Marcus, M., Shiffman, S., D'Amico, D., Miller, A., . . . ve Broge, M. (2000). Tobacco withdrawal in women and menstrual cycle phase. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68*(1), 176-180.

Piasecki, T. M. (2006). Relapse to smoking. *Clinical Psychology Review, 26*(2), 196-215.

Pickering, A. D., ve Corr, P. J. (2008). J.A. Gray's reinforcement sensitivity theory (RST) of personality. In G. J. Boyle, G. Matthews, & D. H. Saklofske (Ed.), *The SAGE handbook of personality theory and assessment, Personality theories and models* 1, 239-256. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.

Pickering, A. D., ve Gray, J. A. (1999). The neuroscience of personality. *Handbook of personality: Theory and research*, *2*, 277-299.

Prochaska, J. O., ve DiClemente, C. C. (1982). Transtheoretical therapy: toward a more integrative model of change. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, *19*(3), 276.

Rezvanfard, M., Ekhtiari, H., ve Mokri, A. (2009). Psychological and behavioral traits in smokers and their relationship with nicotine dependence level. *Archives of Iranian Medicine*, *13*, 395-405.

Robinson, T. E., ve Berridge, K. C. (1993). The neural basis of drug craving: an incentive-sensitization theory of addiction. *Brain Research Reviews*, *18*(3), 247-291.

Robinson, T. E., ve Berridge, K. C. (2003). Addiction. *Annual Review of Psychology, 54,* 25-53.

Robinson, T. E., ve Berridge, K. C. (2008). The incentive sensitization theory of addiction: some current issues. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, *363*(1507), 3137-3146.

Rose, J. E. (2006). Nicotine and nonnicotine factors in cigarette addiction. *Psychopharmacology*, *184*(3-4), 274-285.

Saladin, M. E., Gray, K. M., Carpenter, M. J., LaRowe, S. D., DeSantis, S. M., ve Upadhyaya, H. P. (2012). Gender differences in craving and cue reactivity to smoking and negative affect/stress cues. *The American Journal on Addictions, 21*(3), 210-220.

Sayette, M. A., Griffin, K. M., ve Sayers, W. M. (2010). Counterbalancing in smoking cue research: A critical analysis. *Nicotine & Tobacco Research, 12*(11), 1068-1079.

Sayette, M. A., Shiffman, S., Tiffany, S. T., Niaura, R. S., Martin, C. S., ve Schadel, W. G. (2000). The measurement of drug craving. *Addiction*, *95*, 189-210.

Schlagintweit, H. E., ve Barrett, S. P. (2016). Does acute tobacco smoking prevent cue-induced craving?. *Journal of Psychopharmacology*, *30*(5), 468-473.

Shadel, W. G., Niaura, R., ve Abrams, D. B. (2001). Effect of different cue stimulus delivery channels on craving reactivity: Comparing in vivo and video cues in regular cigarette smokers. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, *32*(4), 203-209.

Shadel, W. G., Shiffman, S., Niaura, R., Nichter, M., ve Abrams, D. B. (2000). Current models of nicotine dependence: what is known and what is needed to advance understanding of tobacco etiology among youth. *Drug and Alcohol Dependence*, *59*, 9-22.

Shiffman, S. (2009). Ecological momentary assessment (EMA) in studies of substance use. *Psychological Assessment, 21*(4), 486-497.

Shiffman, S., Dunbar, M., Kirchner, T., Li, X., Tindle, H., Anderson, S., ve Scholl, S. (2013). Smoker reactivity to cues: Effects on craving and on smoking behavior. *Journal of Abnormal Psychology, 122*(1), 264-280.

Shiffman, S., Engberg, J. B., Paty, J. A., Perz, W. G., Gnys, M., Kassel, J. D., ve Hickcox, M. (1997). A day at a time: predicting smoking lapse from daily urge. *Journal of Abnormal Psychology*, *106*(1), 104.

Shiffman, S., Paty, J. A., Gnys, M., Kassel, J. A., ve Hickcox, M. (1996). First lapses to smoking: Within-subjects analysis of real-time reports. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 64*(2), 366-379.

Shiffman, S., Shadel, W. G., Niaura, R., Khayrallah, M. A., Jorenby, D. E., Ryan, C. F., ve Ferguson, C. L. (2003). Efficacy of acute administration of nicotine gum in relief of cue-provoked cigarette craving. *Psychopharmacology, 166*(4), 345-350.

Smith, P. H., Bessette, A. J., Weinberger, A. H., Sheffer, C. E., ve McKee, S. A. (2016). Sex/gender differences in smoking cessation: A review. *Preventive Medicine: An International Journal Devoted to Practice and Theory, 92,* 135-140.

Smith, P. H., Kasza, K. A., Hyland, A., Fong, G. T., Borland, R., Brady, K., . . . ve McKee, S. A. (2015). Gender differences in medication use and cigarette smoking cessation: Results from the International Tobacco Control Four Country Survey. *Nicotine & Tobacco Research, 17*(4), 463-472.

Smith, P. H., Weinberger, A. H., Zhang, J., Emme, E., Mazure, C. M., ve McKee, S. A. (2017). Sex differences in smoking cessation pharmacotherapy comparative efficacy: A network meta-analysis. *Nicotine & Tobacco Research, 19*(3), 273-281.

Stolerman, I. P., ve Jarvis, M. J. (1995). The scientific case that nicotine is addictive. *Psychopharmacology*, *117*(1), 2-10.

Şişman, S. (2012). Davranışsal İnhibisyon Sistemi/Davranışsal Aktivasyon Sistemi Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, *32*(2), 1-22.

Şişman-Bal, S., Ayçiçeği-Dinn, A., ve Dinn, W.M. (2018). Sigara Kullanımı, Nöropsikolojik Performans ve Kişilik Özellikleri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, *6*(13).

Tapper, K. (2018). Mindfulness and craving: Effects and mechanisms. *Clinical Psychology Review, 59*, 101-117.

Tapper, K., Baker, L., Jiga-Boy, G., Haddock, G., ve Maio, G. R. (2015). Sensitivity to reward and punishment: Associations with diet, alcohol consumption, and smoking. *Personality and Individual Differences, 72,* 79-84.

Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2011). *Bağımlılık Sanal veya Gerçek.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Tiffany, S. T. (1990). A cognitive model of drug urges and drug-use behavior: role of automatic and nonautomatic processes. *Psychological Review*, *97*(2), 147.

Tiffany, S. T., ve Conklin, C. A. (2000). A cognitive processing model of alcohol craving and compulsive alcohol use. *Addiction, 95*(2), S145-S153.

Tong, C., Bovbjerg, D. H., ve Erblich, J. (2007). Smoking-related videos for use in cue-induced craving paradigms. *Addictive Behaviors, 32*(12), 3034-3044.

Tunca, E. (2016). *Denetimli serbestlik programından yararlanan kişilerin kişilik özelliklerinin davranış inhibisyon sistemi/davranış aktivasyon sistemi ölçeği ve Eysenck kişilik envanteri-gözden geçirilmiş kısa formu üzerinden araştırılması* (Yayımlamamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Uysal, M. A., Kadakal, F., Karida, C., Bayram, N. G., Uysal, O., ve Yılmaz, V. (2004). Fagerstrom test for nicotine dependence: reliability in a Turkish sample and factor analysis. *Tuberkuloz ve Toraks, 52,* 115-121.

Uzun, F. (2017). *Çoklu madde bağımlılarında ödüle duyarlılık ve çoklu madde kullanımının yönetici\ yürütücü işlevler üzerinde etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Üner, S.,Balcılar, M., ve Ergüder, T. (2018). Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması: Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Risk Faktörleri Prevalansı 2017 (STEPS). Ankara: *Dünya Sağlık Örgütü Türkiye Ofisi*.

Waters, A. J., Shiffman, S., Sayette, M. A., Paty, J. A., Gwaltney, C. J., ve Balabanis, M. H. (2004). Cue-Provoked Craving and Nicotine Replacement Therapy in Smoking Cessation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72*(6), 1136-1143.

Watson, N. L., Carpenter, M. J., Saladin, M. E., Gray, K. M., ve Upadhyaya, H. P. (2010). Evidence for greater cue reactivity among low-dependent vs. high-dependent smokers. *Addictive Behaviors, 35*(7), 673-677.

World Health Organization. (2017). *WHO report on the global tobacco epidemic, 2017: monitoring tobacco use and prevention policies.* World Health Organization.

World Health Organization. (2019). *WHO report on the global tobacco epidemic, 2019: offer help to quit tobacco use.* World Health Organization.

Wray, J. M., Gray, K. M., McClure, E. A., Carpenter, M. J., Tiffany, S. T., ve Saladin, M. E. (2015). Gender differences in responses to cues presented in the natural environment of cigarette smokers. *Nicotine & Tobacco Research*, *17*(4), 438.

Yen, J. Y., Ko, C. H., Yen, C. F., Chen, C. S., ve Chen, C. C. (2009). The association between harmful alcohol use and internet addiction among college students: Comparison of personality. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 63*(2), 218-224.

Zisserson, R. N., ve Palfai, T. P. (2007). Behavior activation system (BAS) sensitivity and reactivity to alcohol cues among hazardous drinkers. *Addictive Behaviors, 32*(10), 2178-2186.